

ČETRTO
SLOVENSKO
BERILO

Sestavila

Hafner Kristina
in
Ločniškar Franc

Cena 22 L

EN 11 51

Ljubljana 1943

Pokrajinska šolska založba v Ljubljani

Odobreno z odlokom Visokega komisarja IV. CS štev. 3310
z dne 13. septembra 1945.

42830

13. 11. 43.

0300-19523

Natisnila Ljudska tiskarna v Ljubljani
(predstavnik Jože Kramarič)

Naša beseda

Oton Župančič

Naše luči

Odgovori, Ciciban:
kaj je naša prva luč?

Naša prva luč je sonce:
z zlato roko svet odgrinja,
zlatih ciljev nas spominja.

Sonce je zašlo za goro;
odgovori, Ciciban:
kaj je naša druga luč?

Naša druga luč je mesec:
daleč smo se zanočili,
v mesečini prav hodili.

Sonce je zašlo za goro,
mesec je odšel za soncem;
odgovori, Ciciban:
kaj je naša tretja luč?

Naša tretja luč je ogenj:
gospodarja, vso družino
zvabil v svojo je svetlino.

Sonce je zašlo za goro,
mesec je odšel za soncem;
ogenj v hiši je ugasnil;
odgovori, Ciciban:
kaj nam je četrta luč?

Luč četrta je beseda:
jasna hodi med narodi,
dušo k duši tajno vodi.

Sonce je zašlo za goro,
mesec je odšel za soncem,
ogenj v hiši je ugasnil,
sam ostal si brez besede;
odgovori, Ciciban:
kaj je naša zadnja luč?

Naša zadnja luč je duh:
vse je mračno, duh nam seva,
k Bogu pota razodeva.

Tobijevi nauki sinu

(Iz Tobijevih bukev poslovenil Ravnikar)

Sin, poslušaj besede iz ust svojega očeta in s korenino si jih vsadi na dno srca!

Pokoplji moje truplo, kadar bo Bog poklical mojo dušo. Dokler živiš, spoštuj svojo mater in pomni, kaj je prestala zaradi tebe. Kadar ti pa umre, jo pokoplji poleg mene.

Vse svoje življenje imej Boga v srcu; varuj se privoliti v kak greh ali kaj storiti, kar bi bilo proti zapovedi božji.

Od svojega premoženja dajaj vbogajme in ne obračaj oči od revežev; tudi Bog ne odvrne oči od tebe.

Pomagaj vsakomur, kolikor moreš. Če imaš veliko, daj veliko, če imaš malo, daj tudi malo iz dobrega srca. Tako si veliko založiš za čase ob sili. Kdor je svojemu bližnjemu milostiv, se sme z velikim zaupanjem zanašati na Boga in upati, da bo tudi On njemu milostiv.

Varuj se vse nečistosti, moj sin, in skrbi, da si ne boš imel nikoli nič napačnega očitati v tej reči.

Ne daj prostora napuhu ne v svojem srcu, ne v besedah svojih; zakaj on je začetek vsakega pogubljenja.

Precej mu plačaj, kdor ti kaj dela; nikoli ne pridržuj zaslužka najemniku.

Kar nočeš, da bi kdo storil tebi, tudi ti ne stori nikomur.

Svoj kruh deli z lačnimi in potrebnimi in nage oblači s svojimi oblačili.

Pametnega moža vprašaj vselej za svet.

Hvali vsak čas Boga in prosi ga, naj vodi tvoje delo, vse svoje sklepe opiraj vanj.

Nič ne maraj, moj sin! Ubožno sicer živimo, pa veliko dobrega bomo imeli, če se Boga bojimo, greha varujemo in prav delamo.

Dr. Ivan Tavčar

Z Bogom gredo

Na soboto pozno popoldne je zapel zvonček pod vasjo. Kakor bi trenil, so potihnili cepci po skednjih, je ponehalo kričanje otrok in vsa vas se je zavila v skrivnostno tišino. Obhajaj gredo! Iz vsake veže so se usuli prebivalci; sredi

vasi pa je obstal gospod Jakob z zlato pretkano burso, dvignil Boga ter blagoslovil klečečo množico. Bog sam je prišel v pozabljeno gorsko vas, k revnemu, raztrganemu ležišču je prišel, da bolnika ozdravi ali pa mu poda svojo desnico, da ga popelje čez temni prag smrti do sončnih večnih višin.

Beseda. Bursa = posoda s svilenim pregrinjalom, v kateri je spravljena hostija, kadar gre duhovnik obhajati.

Fr. S. Finžgar

Nedelja

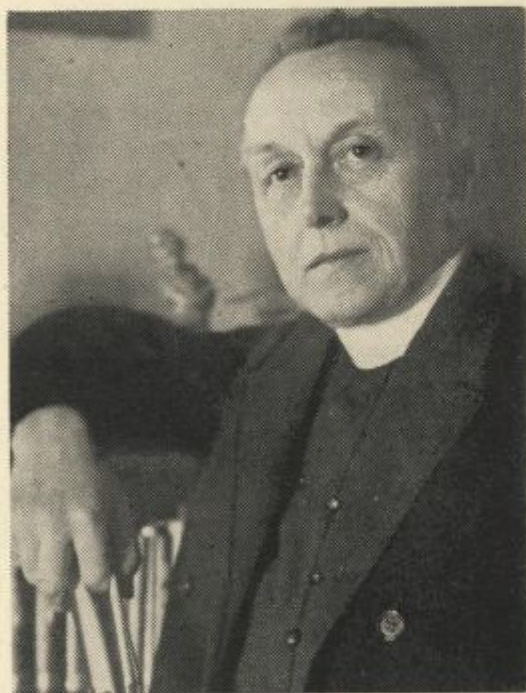
Veliki zvon je zabučal iz lin pri fari. Od gore do gore je zadonelo kakor božji glas. Na polju se je pripognilo v tiho šumečih valovih žito, vse oškropljeno s srebrno roso. Na vsako okno je potrkal glas zvona in zaklical: Otroci, nedelja! Nedelja tebi, oče, nedelja hlapcu, nedelja hlevu. In razgrnilo se je nad faro do konca in čez konec naprej do prve in devete sosede: sveta nedelja. Pa je zavladal božji mir. Zapuhtelo je nad hribi kakor kadilo proti nebu. Vesela slovesnost je umila žuljave roke, otrla potni obraz. Zašumela so nagubana krila, zacvrkali visoki škornji in korak ni bil prešeren in ne gnan od skrbi. Slovesen je bil in umerjen; tako se spodobi svetišču in zvon je spremenil v svetišče polje in travnik, log in goro. In na vasi! Kdo bi si upal nespodobno teči skozi vas, ali da bi zaškripalo kolo težkega voza, da bi pokal bič in klel voznik — danes na sveto nedeljo. Beli rokavci dvigajo škafe ob studencu, pri koritu se zlagoma oceja živina. Danes se ne mudi. Da bi komat oklenil Luci težko grivo, da bi jarem stisnil voletu roge — danes? Danes postajajo fantje s konji, ki so jih prignali napajati. Brzda ne zvenči, zakaj na baržunastih telovnikih cingljajo tolarji ob težkih srebrnih verigah.

In zvon je zabučal vnovič. Iz postavnega doma, iz lesene bajte, od vsepovsod so se prikazovale prazniške postave: dekleta z nabranimi rokavi, belimi kakor iz cukra, v nagelnom in rožmarinom za svilenim nedrjem, z zobčasto ruto v roki. Fantje s suknjiči čez ramo, tolarji ob verižicah cink, cink, in s pod vrhom z rdečim opisanimi škornji cvrk, cvrk, kajpa z viržinko in krivci, to je praznik. Celo stare mame petdesetletna šajovka, ki se je modrikasto izpreminjala v soncu, celo

ta: sama živa sveta nedelja. Skozi vas so rasle gruče in zunaj vasi so se potopile v morje žita in plule med njimi od vseh štirih vetrov, kakor bi živih rož nasadil po zelenih pšeničnih valovih.

Besede. Zacvrkali visoki škornji = misli na škornje, kakor jih Gorenjci nosijo pri narodni noši, z visokimi škornjicami, ki se potegnejo prav čez koleno. Kmečkim ljudem je bilo škripanje (cvrkanje) čevljev še prav posebno imenitno; z nabranimi rokavi = pri ženski narodni noši so bili rokavi zelo široki, nabrani v lepe gube, ki so jih ženske škrobile in likale; narodna noša je bila različna za posamezne stanove, tako da so se že po obleki ločili fantje od mož, dekleta od žena; tolarji ob verižicah so bili fantom v poseben ponos. Čim več in čim večjih tolarjev je kdo nosil na verižici, tem imenitnejši in postavenjši se je zdel; viržinka = dolga, tanka cigara s slamico; krivci = ruševčeva kriva peresa; šajovka = žensko krilo iz baržuna ali izpreminjastega svilenega ali s svilo pretkanega volnenega blaga temne barve.

FRANC S. FINŽGAR

se je rodil 9. II. l. 1871. v Doslovičah pri Breznici, ne daleč od Prešernovega doma. Toda Finžgar ni samo rojak našega največjega pesnika, ampak ga veže z njim tudi daljno sorodstvo. To nam med drugim pojasnjuje veliko ljubezen, s katero je pred leti zasnoval in vodil delo za odkup Prešernove rojstne hiše. Kakor njegovega slavnega prednika je tudi njega »uka želja«
speljala iz domače vasi v svet, kar je bilo za naš narod, zlasti za našo književnost največji blagoslov. Finžgar, ki se je posvetil duhovskemu poklicu, je postal eden najvidnejših slovenskih kul-

turnih delavcev v zadnjih desetletjih. Tako mu pravimo zaradi njegove neumorne delavnosti na vseh kulturnih področjih, čeprav vidimo in slavimo sicer v njem predvsem leposlovnega pisatelja.

Slovo od mladosti

*Dni mojih lepša polovica kmalo,
mladosti leta, kmalu ste minule;
rodile ve ste meni cvetja malo,
še tega rož'ce so se koj osule.
Le redko upa sonce je sijalo,
viharjev jeze so pogosto rjule.
Mladost! Vendar po tvoji temni zarji
srce bridko vzdihuje: Bog te obvarji!*

Razlaga. Pesnik se poslavlja od mladosti. (Dni mojih lepša polovica.) Dala mu je malo veselja in sreče (cvetja), pa še to, kar je užil, je trajalo le kratek čas. (Rož'ce so se koj osule.) Mladost mu ni prinesla lepih upov za bodočnost, (le redko upa sonce je sijalo), pač pa je doživel mnogo bridkosti in prebil veliko bojev. (Viharjev jeze so pogosto rjule.) Kljub temu pa se pesnik težko loči od mladosti in ji kliče: Bog te obvarji!

Opomba. Pesnik primerja mladost z zarjo (jutrom življenja), kar pa ni pravilno. Moral bi reči »zoro«, zakaj zarja je večerno žarenje na nebu.

Vrbi

*O Vrba, srečna, draga vas domača,
kjer hiša mojega stoji očeta!
Da b' uka žeja me iz tvoj'ga sveta
speljala ne bila, golj'fiva kača!*

*Ne vedel bi, kako se v strup preobrača
ose, kar srce si sladkega obeta,
mi ne bila bi vera v sebe vzeta,
ne bil viharjev notranjih b' igrača.*

*Zoesto srce in delavno ročico
za doto, ki je nima mil'jonarka,
bi bil dobil z izvoljeno devico;*

*mi mirno plavala bi moja barka,
pred ognjem dom, pred točo mi pšenico
bi bližnji sosed vároval — svet' Marka.*

Opomba. Svet' Marka — sveti Marko, podružnica v Vrbi.

Kaj vidiš v pesmi pri besedi »svet« in pri nekaterih drugih besedah? Starejši pesniki so tu pa tam izpuščali v besedah posamezne črke. Namesto njih so napravili zgoraj vejico. To je opuščaj (apostrof). Danes to ni več dovoljeno.

Dr. France Prešeren je najboljši slovenski pesnik. Rojen je bil 5. decembra l. 1800 v Vrbi blizu Bleda na Gorenjskem. Solo je obiskoval najprej pri stricu župniku na Kopanju na Dolenjskem, pozneje pa v Ribnici in v Ljubljani. Šel je na univerzo na Dunaj in postal pravedni doktor. Služboval je v Ljubljani in nazadnje kot samostojni pravedni doktor v Kranju. Tu je umrl 8. februarja 1849. leta in je pokopan na kranjskem pokopališču. V nagrobni spomenik so mu vklesali stiha iz njegove pesmi, ki se glasita:

»Ena se tebi je želja spolnila,
v zemlji domači da truplo leži.«

Prešernove pesmi so najlepše, kar jih je v slovenski književnosti. Prestavljene so v skoraj vse evropske jezike.

Prešeren je bil kot človek zelo dobrega srca. Posebno rad je imel otroke. Ti so tekali po ulicah za njim, on jim je pa delil sladke fige in druge dobrrote.

Moj prvi svet

Bil je laz nad mojo rojstno kočo. Mejil ga je zid, ki se je neprestano lomil in kršil in smo leto za letom morali vdevati kamenje, ki se je bilo izprožilo. Tam pod tistim prisojnim in podirajočim se zidom so cvele prve vijolice. Pa cvetja tolminski otroci ne marajo. Je pač tako iz očetov. Čemu vijolice lačnim? Lačen sem slišal, da so polži užitni. Zato sem stikal za zaslinjeno polževo hišo. Zaslinjene polževe hiše so bile moj prvi svet. Še danes ne vidim brez ganotja polževe hiše, ki mi obuja strašno sladko domotožje po tistem laz u soncu.

Ali pa pomladne vode! Pod tistim lazom je bila mala ravnica »na tnalu«. V zgodnji pomladi je vsa tista ravnica tonila v mokroti, ki je v sto drobnih virih kipela iz tal. S prstom sem mašil eno luknjico in si je voda koj izdolbla kje blizu novô. Glavne vire sem vse poznal in jih označil z imeni potokov in voda: Soča, Idrija, Bača, Tribuša, Tolminka, Drebočnik, Ušnik ... petdeset imen.

Še danes bi s prstom pokazal, kje je izviral »Sava«, pa če bi sredi avgusta stopil na tisto ravnico. Tam je bil tudi nekak skrivnostno čuden štor, iz katerega se je vedno sipala nekaka rumena moka. Pravil sem, da nesem v mlin. Moj mlinar je bila muha, katero sem bil nekdam potisnil skozi luknjo v štor. Bog vedi, da je štor štor in stokrat najdem podobne v gozdu, a se nehote ozrem po muhi-mlinarju.

Potem je rastle tam nad greznico veliko in močno pušpanovo drevo. Tako močnega pušpanovega drevesa še nisem videl poslej. In s ponosom bi povedal še dandanes, kakor takrat: »Mi imamo pa pušpan. Tri goldinarje je ponujal nožar za les, da bi oselnike delal iz njega.«

Potem je rastle tam še sadno drevo. »Cimbori« smo mu rekli. Strašen sad. Vsako pomlad smo bili bolni od tistega nesrečnega drevesa. Dandanes bi ne pokusil takega sadeža, a v sanjah sem ga jedel že nekajkrat.

Potem je bil tam ozek vrt. Tam sem grebel v mehki sipasti zemlji. Tam sem svoj prvi zaklad, nesrečnik, zakopal, tri ukradene gumbe »duše« in eno staro, obrabljeno pero. Tudi ta reč ne da miru mojim sanjam. Tam mora biti vsaj

še drobec ilovnate zemlje, katero sem v klobuku nanosil in utepel za tri pedi dolgo kegljišče. Keglje sem izrezljal sam, kroglo sem našel na hrastovju. Z desnico sem prožil sunke, z levico sem padle keglje postavljaj. Tega ne vem več, kako sem imenoval svojega namišljenega soigralca, a spominjam se, da sem vedno sebi v korist odločil in tudi stave dobil.

Moj prvi svet je moja sreča. Zdaj se mi zdi naravnost angelsko ožarjen. Pogosto se spomnim na srečo vseh onih, ki imajo še svoj dom. In takrat raste v meni domotožje po svetu mojih polževih lupin, vrelecev, mlinarja v štoru...

Besede. Pušpan ali zelenika = grmičje, ki je vedno zeleno, a se razraste tudi v drevesce; cimbara ali cibora = češplja, ki rodi droben sad; oselnik = podolgovata posodica, v katero vtakne kosec oslo, kamen, s katerim brusi koso.

Opomba. Ivan Pregelj je bil rojen 1883. leta pri Sv. Luciji blizu Tolmina na Primorskem. Sedaj je profesor v Ljubljani. Napisal je poleg pesmi in iger zlasti mnogo lepih zgodovinskih povesti. Njegovi spisi so med najboljšimi v novejši dobi.

Ivan Cankar

Materin pogreb

Jeseni smo pokopali mater. Več ne vem, ali je bil jasen dan ali meglen, ali če je deževalo. Šel sem za pogrebci kakor v sanjah. In še zdaj se mi zdi, da so bile sanje vse, kar se je takrat godilo. Prišli smo na pokopališče, da nisem vedel kako in kdaj, nato smo stali kraj globoke črne jame, iz ilovnate prsti izkopane. Pevci so zapeli; kakor iz daljave sem slišal zamolke glasove, besed nisem razumel. Oboje, rakev in jama, se mi je zdelo preveliko in prečrno za mojo mater, ki je bila drobna kakor otrok. Ko je župnik odmolil, ali pa morda že prej, ne vem več, so vsi krog mene pobirali črno prst in jo metali na rakev. Tudi jaz sem se sklonil, da bi pobral pest prsti kakor vsi drugi; ali skoraj mi je spodrnilo, da bi bil padel na kolena. Nekdo me je zadaj prijel pod pazduho. Nato so si pogrebci slekli črne suknje, zgrabili so za lopate in so metali prst v jamo v težkih, velikih kopicah. Spočetka je zamolklo bobnelo. Kmalu je bobnenje potihnilo, slišal sem le še pritajeno vzdihovanje in ihtenje. Jama je bila polna, grmadila se je gomila, zmerom širja in višja, ogromna, pretežka za mojo mater.

Kmečka hiša

Prelepa vaša hiša, oj,
prelep je ves vaš dvor
in lepa miza bela mi,
nad njo sveti Izidor.

Alenčica, Alenčica,
naj sveti Izidor
varuje lepo hišo ti,
varuje lepi dvor!

Iz hrama ajda naj diši,
naj očka ti živi,
štej doto, ne preštej je ti
tri dni in tri noči.

Pojasnilo. Sveti Izidor je zavetnik (patron) kmetov. Njegova slika visi v mnogih kmetijskih hišah in kaže svetnika, kako orje.

Ivan Cankar

Hoja v šolo

Predvečer tistega dne, ko sem se prvokrat napotil v Ljubljano, je bil zame kakor velika sobota ali sveti večer.

Zjutraj sem se zdramil zelo rano, še preden je sijalo sonce. Hladno jesensko jutro je bilo, nebo so zastirale goste, bele megle. Kar na kratko sem se poslovil od očeta, od bratov in sester, komaj da sem jih pogledal, kajti mislil sem ves čas le na obljubljeno deželo ter sem gledal, govoril in hodil kakor v lepih sanjah. Nikoli mi niso bile noge tako lahke in poskočne kakor takrat, ko sva šla z materjo k vozniku, veseljaškemu starcu, ki je vozil po dvakrat na teden v mesto. Napregel je, ko sva prišla. Na vozu je sedelo že troje žensk s culami in zavoji, nazadnje pa je prisopla še četrta. »Prostora je za deset ljudi in več!« je rekel voznik; meni pa se je zdelo, da ga še za štiri ni med vso to ropotijo in brkljarijo, ki je bila nakopičena med nami; tista ženska, ki je bila prišla poslednja, je imela pred seboj velik kurnik s čivkajočimi piščanci. Jaz sem sedel na svojo culo, materi pred kolena, in sem gledal proti nebu, v tiste bele megle, ki so se počasi bistrile in razmikale.

Voz je majaje in drdraje zavil na belo, široko cesto.

»Ali ga v šolo peljete, fanta?« je vprašala ženska moja mater.

»V šolo!«

»Za gospoda študirat?«

»Bog sam vedi, kako bo in kaj!« je vzdihnila mati.

Prijetno se mi je zdelo, da so se menili o meni, ali materin vzdih me je užalil. Čemu je rekla: »Bog sam vedi, kako bo in kaj?« Tudi mi vemo, tudi moje srce ve in zaupa, da drži ta pot samo v veselje in lepo prihodnost.

Ženska je pripovedovala:

»Šolanje je kakor Amerika — ali visoko navzgor, ali globoko nizdol. Bog daj srečo vašemu!«

Mati me je pogledala in skrb je bila v njenih očeh.

»Moliti sem ga učila in molila bom zanj, več ne morem!« je rekla.

Misli. Čemu je primerjala tuja ženica šolanje? (Ameriki.) Pojasni njene besede, da gredo tam nekateri visoko navzgor ali globoko navzdol.

Vaja. Opiši svojo prvo pot v šolo!

IVAN CANKAR

se je rodil na Vrhniki 10. maja 1876. l. Njegov oče je bil reven krojač. Cankar je študiral v Ljubljani in na Dunaju. Živel je revno življenje in bil v večnih skrbih za vsakdanji kruh. Preživljal se je z nagradami, ki jih je dobival za svoje spise. Umrli je v Ljubljani 11. decembra 1918.

Svoj rojstni kraj Vrhniko in njeno okolico opisuje Cankar neštetokrat v svojih spisih. Prav tako se tudi s hvaležnostjo spominja svoje matere, ki je v skrbi in revščini preživljala družino. Z globoko ljubeznijo je pisal

Cankar o revežih in slabotnih. Prelepe so tudi njegove misli o domovini, Stvarniku in lepoti naše zemlje. Vse to je poveličeval z globokostjo svoje umetniške duše. Našemu narodu je bil v težkih časih prerok ter oznanjevalec naše lepše bodočnosti. S prav posebno ljubeznijo se je

zavzema za lepoto naše besede in nam v svojih številnih spisih odkrival blagolasje našega jezika. Ivan Cankar je naš največji pisatelj.

Zemlja, zemljica, mati! Če nimaš kruha, daj mi kamen; še ob kamnu bom prepeval!
(Ivan Cankar)

Dragotin Kette

Krt — modrijan

Nad zelenim travnikom je švigala sem ter tja lahkokrila lastovica in si lovila v zraku muh in drugih žuželk. Kar ugleda po tleh lesti črnega krt.

»Ej, ti, možiček črni,« mu zaščebetala prezirljivo, »če bi bil pameten kot jaz, ne bi iskal črvov pod zemljo, ampak zgoraj na belem dnevu. Glej, koliko jaz pomorim teh kmetičevih sovražnikov, ki mu objedajo listje in sadje. Kaj dobiš tam v zemlji? Skoraj nič!«

»Prav, prav,« odgovori lastovki modri krt, »ali tega mi pa vendar ne moreš oporekati, da so skriti in hinavski sovražniki hujši od znanih in očitnih. In glej, takih iščem jaz. Da, oni so hujši, ker izpodjedajo same korenike, ki so vir življenja.«

Kaj je hotela lastovica reči na ta odgovor?

»Prav praviš, striček!« je dejala in odletela.

Pripomba. Gornje berilce je kratka zgodba iz živalskega življenja, ki nam razodeva moder nauk. Tako zgodbo imenujemo basen.

Slovnica. Možiček črni. Kakšna pridevniška oblika je to? Zakaj jo pisatelj tu rabi? Ali ima tudi pridevnik kmetičev določeno obliko? Kateri pridevniki nimajo določene oblike? (na -ski, -ji in -ov ali -ev.)

Fr. Milčinski

Gospod in sveti Peter

Ko je Gospod še hodil po svetu in ga je spremljal sveti Peter, se je zgodilo, ravno sta šla čez most, da se je z neba usula toča. Nekaj trenutkov — in vse žito na polju je bilo pobito. Do koder je neslo oko, povsod samo strnišče.

Peter je zmajal z glavo in je rekel: »Gospod, ali je prav, da vse vprek kaznuješ, dobre ljudi in nemarne?«

Gospod je bil kar tiho.

Peter pa si je mislil: »Če bi jaz bil Gospod, jaz bi drugače vladal svet.« Ta misel mu ni šla iz glave. In ko sta se bližala vasi, je rekel: »Gospod, povej mi, ali se še nisi naveličal biti Bog? Vidiš, jaz sem že davno sit, da sem sveti Peter!«

Gospod je videl Petrove misli, okrog usten mu je legel smeh in je rekel: »Ali hočeš, da menjava za današnji dan?«

Peter je vesel pritrnil.

In sta šla v vas. Pri prvi hiši sta se ustavila in ker sta bila še na tešče, sta prosila zajtrka. Gospodinja je ravnokar iz peči jemala pogačo, pa je dala vsakemu kos.

Gresta naprej po ulici, jesta pogačo, pa jima pride naproti deklina; prijazno jima pokima, še lepše ju pozdravi.

Peter se pošali in jo vpraša: »Deklina, kje pa je Tvoj zajtrk?«

»Ha,« se mu nasmeje deklina, »moj zajtrk je še v božjih rokah.«

Gospod stopi k sv. Petru in ga tiho opomni: »Ali nisi čul, da je njen zajtrk v božjih rokah? Zdaj si ti Bog, ti ji moraš dati svoj kos pogače.«

Peter je milo pogledal belo pogačo v svojih rokah, pa ni bilo drugače, dal jo je deklini. Žalosten in tih je stopal za Gospodom in namesto pogače je požiral sline.

Nebo se je zvedrilo, pot ju je peljala zopet prek potoka in ko sta bila sredi vode, pravi Gospod: »Peter, vzdigni svoj prst!«

Peter je komaj to storil, že prileti roj čebel, obesi se Petru na prst in ena ga vpiči. Peter v nevolji otrese ves roj v potok.

Gospod se rahlo nasmeje in reče: »Peter, Peter, hud si Bog! Ena edina čebela te je pičila, ali je prav, da si končal ves roj?«

Petra je bilo sram in ni znal odgovora.

Tako sta prišla prek širokega pašnika. Pastirica je baš prignala goske, še jih je preštela, potem se je obrnila, da gre domov.«

Gospod jo vpraša: »Ali ne boš pazke imela na gosi?«

Pastirica odgovori: »O, danes se mi mudi nazaj, moram materi streči, bolni leže in nimajo drugega kakor mene. Mi bo že ljubi Bog pazil na goske!«

Gospod pravi Petru: »Čuješ, danes gre tebi pazka na goske!«

Obstala sta oba na pašniku. Sonce je pripekalo, goske pa žive kakor šent. Pojale so se po pašniku semkaj in tjakaj in hotele uhajati proti domu, ubogi Peter se je lovil za njimi, mahal je, kričal in jih vračal, ne trenutka ni imel miru. Gospod pa je sedel v hladni senci in ga gledal.

Slednjič se je sonce umaknilo za gore, pastirica je prišla po gosi in Peter se je truden zleknil pod hrast. Bridko je potožil Gospodu in rekel: »Dovolj mi je, nočem več biti Bog.«

Gospod pa pravi: »Peter, počakati moraš do polnoči, tako sva se zmenila.«

Vzdigneta se in gresta naprej. Bila je noč, ko prideta v mesto. Stopita v krčmo in vprašata zastran prenočišča. Krčmar jima ga obljudi, sedeta za mizo in Gospod naroči kruha in vina.

Peter je bil truden in lačen, dobro mu je del počitek in dišal mu je božji dar. Pa je komaj prvi grižljaj spravil vase, se odpro vrata in v krčmo stopi nočni stražar.

Gospod ga vpraša: »Nočni stražar, ti tukaj? Kdo pa namesto tebe čuva?«

»Ej,« pravi oni, »do polnoči naj ljubi Bog ima pazko, po polnoči jo bom pa jaz.«

Peter se je potuhnil in ni maral nič slišati, ali Gospod ga je rahlo dregnil in spomnil, da je Bog in da bo moral do polnoči ogenj čuvati in tatove preganjati po mestu. Peter je čemerem vstal in šel.

Ko se je po polnoči vrnil, je Gospod že sladko spal. Peter je kakor snop padel na posteljo, oddehnil se je tako glasno, da je zbudil Gospoda, in še je vzdihnil:

»Bogme, rajši sem le Peter kakor Bog!«

Po Janezu Rožencvetu

Kupčija

Mlad vrag je hodil po svetu, da bi duše kupoval za pekel. Prišel je k poštenemu človeku, ki pa ni bil siromak. Poštenjak je bil že premožen, a se je vendar pošteno trudil, da bi še bolj obogatel. Vrag si je mislil: Tegale bom prav gotovo

premotil, če mu povem, kako bo prej prišel do bogastva. In dejal mu je:

»Ljubi moj, pehaš se, ali ker nespametno ravnaš, nimaš uspeha. Na pošten način ne boš obogatel, vzgleduj se raje po drugih, ki sleparijo in kradejo, pa se jim zato tudi dobro godi!«

Poštenjak je odvrnil:

»Ne maram! Po pošteni poti hočem obogateti, čeprav pojde morda bolj počasi.

»Na pošten način sploh ne gre!«

»Gre, samo pameti je treba.«

»Če misliš, da gre, pa stavi z menoj!« predlaga vrag.

Poštenjak odvrne, da sprejme stavo, kadar hoče in kolikokrat hoče, nato sta sedla skupaj v avtomobil in se odpeljala po svetu iskat priložnosti za stavo.

Pripeljeta se do razkošnega planinskega hotela. Tam so bili zbrani bogatini vsega sveta, da so v planinski samoti popivali, preoblagali svoje želodce z najboljšimi jedili ter ponoči s hruščem veseljačili, kakor so bili v mestu vajeni. In vrag reče poštenjaku:

»Poglej te ljudi! Vsi bi bili potrebni treznosti, zmernosti in poštenega dela in spanja, a lastnik hotela bogato zasluži, ker jim streže tako, da jim je v pogubo. Ali bi si upal ti ravnati ravno narobe in tudi toliko zaslužiti?«

»Upal bi se,« je dejal poštenjak in sprejel stavo za eno leto, vrag je pa odkupil hotel in mu ga izročil.

Poštenjak je še tisti večer priredil zbranim gostom veliko pojedino. Predstavil se jim je kot novi lastnik hotela ter jim razodel, da je prevzel hotel s posebnim namenom. Zrak in lega se mu zdita kakor nalašč za zdravilišče. Osem dni bo pustil hotel še kakor doslej, potem bo pa vse preuredil in sprejemal samo bogatine z bolnimi živci in želodci, ki jih bodo zdravniki na čisto nov način zdravili. Vsako zdravljenje bo trajalo šest tednov in bo tudi zaleglo. Le cene bo moral žal še povišati in zaradi velikih stroškov preureditve in oskrbe bo moral vsak gost za vseh šest tednov naprej plačati.

Nato se je polovica gostov odločila za bivanje v zdravilišču, polovica jih je pa čez osem dni odšla. Namesto njih so prišli drugi in še več jih je bilo, zakaj poštenjak je medtem

stvar razglasil po vseh časnikih. Novo zdravilišče je bilo do zadnjega kotička polno, poštenjakova blagajna pa natlačena. Zdravniki so zdravili bogatine s trdim delom, črnim kruhom, zgodnjim spancem in zgodnjim vstancem ter jih pridno merili, tehtali, pretrkavali, presluševali in popisovali, zraven pa kazali od sile učene in osorne obraze. Zdravljenje se je imenitno obneslo in po šestih tednih je imel sleherni bolnik utrjene živce, zdrav tek in trden spanec. Nikomur ni bilo žal denarja, ki ga je zdravljenje veljalo. Skoraj vsak ozdravljenec je prostovoljno napisal še imenitno zahvalo, ki je privabila spet nove goste.

Tako je šlo leto in dan in poštenjak je moral hotel še razširiti. Bolniki zdravilišča pa so v tistem letu daleč naokrog popravili vse ceste in pota, napravili drva devetim vasem, kopali korenine in kamenje, pozimi kidali sneg in poleti urejevali hudournike. Vrag, ki se je oglasil, je moral priznati, da je poštenjak vsem ljudem dobro storil, zraven pa tak dobiček napravil, da je kar vid jemalo. S kislim obrazom je rekel:

»To se ti je posrečilo.«

Odšel je v pekel in potožil svojemu očetu, staremu vragu:

»Vidim, da poštenemu človeku sam vrag ne more do živega.«

»Res je,« je odgovoril stari vrag, »a samo tistemu, ki ima kaj soli v glavi.«

B e s e d e. Razkošen = potraten, bogato opremljen; hotel = poslopje s prenočišči za tujce in z gostilniškimi prostori; vstanec = vstajanje; hudournik = gorski potoček, ki ob nalivu (hudi uri) močno naraste.

V a j a. Kateri pregovor dokazuje ta povest? Dokaži prav tako v povesti pregovore:

Kdor drugim jamo koplje, sam vanjo pade.

En krivičen vinar deset pravičnih sne.

Kar se Janezek nauči, to Janez zna.

Misli. Kako si utrdiš zdravje? Kateri so najboljši zdravniki? (Zrak, sonce, voda in gibanje.) Kaj pomeni reklo: Ta ima sol v glavi? Povej še druga rekla, ki isto pomenijo.

Slovnica. Prišel je k poštenemu človeku. Pošteno se je trudil. Kako vprašaš po razprto tiskani besedi v prvem stavku? (Kakšnemu?) Kako po oni v drugem stavku? (Kako?) Kaj je prva beseda? (Pridevnik.) Kaj druga? (Prislov načina.)

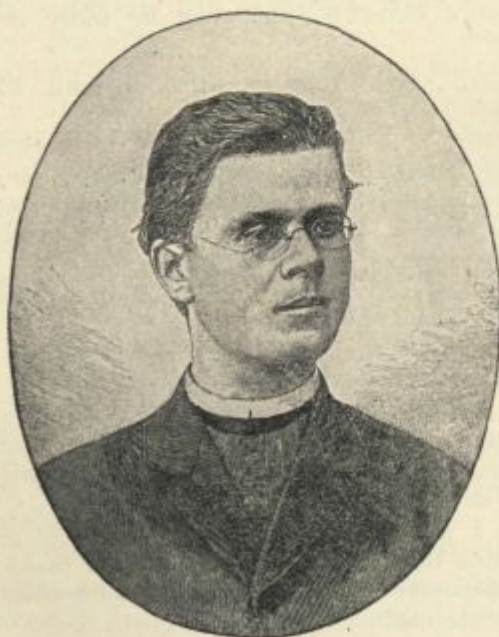
Pastir

Oj pašniki sončni, lesovje temno,
vi viri, potoki studeni,
ti slap moj grmeči, ti selo mirno,
pri srcu ko nekdam ste meni.

Željno, kakor ded naš v izgubljeni raj
jaz gledam na trate planinske,
solzeč se oziram na mesta nazaj,
kjer sanjal sem sanje detinske.

Tam srečen pastirček sem, glasno pojoč,
veselje srca razodeval.
Poslušal je potnik po dolu gredoč,
moj drug mi je onkraj odpeval.

Bridkosti in boli tam nisem poznal,
pijoč le sladkosti sem rasel;
da bil bi pač vedno tam gori ostal
in čredo očetovo pasel.

Simon Gregorčič je eden izmed najboljših slovenskih pesnikov. Rojen je bil leta 1844. na Vrsnem pri Kobaridu na Goriškem. Opeval je zlasti lepoto planinskih krajev in sončno svojo domovino. Njegove pesmi so tako lepe, da je dobil zaradi njih pridevek »Goriški slavček«. Bil je duhovnik in je pokopan v svojem domačem kraju na Libušnjem pód Krnom. Tja so ga prepekljali iz Gorice, kjer je umrl leta 1906.

Mater je zatajil

Toplo je bilo in sneg se je tajal na strehah; kapalo je dol in kaplje so se lesketale v soncu. Po cestah so hodili lepo oblečeni mestni ljudje.

Mati je prišla prezgodaj pred šolo. Na velikem prostoru je bilo še vse mirno; okna visoke hiše so se bleščala in včasih se je začul glas učitelja, ki je govoril v šoli z rezkim in zvenečim glasom.

Od daleč je bila prišla mati; iz vasi je prišla, ki je bila dobre štiri ure od mesta. Njeni škornji — moški škornji, ki so segali do kolen — so bili vsi blatni; tudi krilo je bilo oškropljeno — široko kmetiško krilo z zelenimi rožami. V desnici je imela mati dežnik in veliko culo, ki je prinesla v njej srajco in par novih škornjev za Jožeta; v levici je držala velik robec in v vozlu je bila shranjena desetica, ki jo je bila prinesla za Jožeta.

Mati je bila trudna in lačna; kupila si ni zjutraj nič kruha, zato da je ostala tista desetica cela. Noge so jo bolele in kašljala je; njen obraz je bil suh, jame so bile v licih. Hodila je po trgu gor in dol in gledala na okna, ki so se bleščala, kakor bi bila pozlačena.

V šoli je zazvonilo; zvonilo je dolgo in nato je nastal šum in ropot. Iz velikih vrat se je usulo vse polno študentov; najprej tisti mali iz nižjih razredov — kričali so in se podili po trgu; za njimi večji študenti — stopali so bolj resno in visoko. In prišel je tudi Jože v gruči veselih tovarišev.

Ugledal je mater — zelenorožasto kmetiško krilo, visoke blatne škornje, rdečo jopo, na glavi pisano ruto prevezano nazaj, in veliko culo in nerodni dežnik.

»Ali ni to tvoja mati?« je vprašal tovariš.

»To ni moja mati!« je odgovoril Jože.

Sram ga je bilo zelenorožastega krila, visokih škornjev, rdeče jope in rute in dežnika in velike cule; v tej culi so bile njegove srajce, ki jih je šivala mati ponoči in so kapale njene solze nanje. Skril se je v gručo in šel mimo.

Mati je stala in gledala s skrbnimi očmi. Kmalu je šum ponehal, samo še po malo so prihajali študenti iz šole; potem je zazvonilo in vse je bilo spet tiho.

Že se je mati napravila, da bi šla na stanovanje Jožetovo in da bi ga tam počakala. Ko je storila nekaj korakov, se je spomnila, da se je morda kje v šoli zamudil in se je vrnila in čakala.

Noge so jo bolele, naslonila se je ob zid in gledala gor na okna, ki so se bleščala v soncu; čakala je do poldne. Opoldne je zazvonilo v šoli in tudi zunaj je zazvonilo; od vseh strani so se oglasili opoldanski zvonovi. Zašumelo je zopet in iz šole so se usule goste gručice. Mati je prišla bliže, čisto blizu k velikim vratom in iskala Jožeta. Ni ga bilo. Vse je spet utihnilo; prihajali so samo še učitelji, bradati, resni in so se ozirali nanjo.

Zaskrbelo jo je v srcu; prestrašila se je in prišlo ji je na misel, da leži morda zelo bolan doma in jo čaka, da kliče svojo mater. Hitela je na stanovanje in noge so se ji tresle.

Jože je bil doma. Sedel je za mizo in je imel knjigo pred sabo. Ko je odprla duri, je takoj vstal in ji prišel naproti.

»Kdaj pa si prišel?«

»Ob enajstih.«

»Kaj, ali me nisi videl, ko sem te čakala?«

»Nisem vas videl!« je odgovoril Jože.

Popoldne sta šla po mestu po lepi cesti; vse hiše na desni strani so se praznično svetile; svetle kaplje so padale od žlebov in so tolkle ob kamnitna tla.

Jože je spremljal mater, ko se je vračala domov. Tiščal se je blizu k njej in jo držal za roko. Pri srcu mu je bilo, da bi se skrnil in bi zajokal na glas. Srečavali so ga tovariši in tudi tisti tovariš ga je srečal, ki ga je vprašal pred šolo: »Ali ni to tvoja mati?« Jožeta ni bilo več sram — zaklical bi na glas: »Glejte, to je moja mati!«

Hodil je zraven matere, na njegovi duši pa je ležal greh, ki ga je tiščal k tlom, tako da so bile njegove noge trudne in težke. Hodil je zraven matere kakor Judež zraven Kristusa.

Zunaj mesta se je poslovila in Jože se je bil namenil, da bo pokleknil in da bo skrnil glavo v njeno krilo: »Mati, zatajil sem vas!« — Toda ni pokleknil. Ko je bila mati že daleč, je zaklical za njo:

»Mati!«

Mati se je obrnila.

»Zbogom, mati!« je zaklical in tako sta se ločila. Od daleč je še videl, kako je hodila mati počasi po blatni cesti; njeno telo je bilo sključeno, kakor da bi nosila na ramah veliko breme.

Jože je šel domov in je sédel v kot na veliko culo, ki jo je bila prinesla mati, in je zakril obraz z rokami in je zajokal.

Razčlemba. 1. Mati se odpravi v mesto obiskat sina. 2. Počaka ga pred šolo. 3. Sin se je ogne, ker ga je sram slabo oblečene matere. 4. Mati odide v skrbeh na stanovanje. 5. Jože se kesa, ker je pred sošolci mater zatajil. 6. Spremi jo proti domu in se je ne sramuje več.

Misli. Zakaj se je fant sramoval matere? Kako ga je mati v srcu opravičevala? Kdaj se mu je vzbudilo kesanje v srcu? Kako je skušal popraviti svoj greh?

Fr. Milčinski

Ošpice

V naši družini imamo tri fantičke in jim je ime Gašper, Mihec in Boltežar. Najstarejši, Gašper, šteje osem let; najmlajši Boltežar, še ne zna šteti, niti sploh ne, niti ne let, ima jih pa štiri; in slednjič Mihec, ta je, kar se tiče starosti, srednji med obema, in kar se tiče učenosti, pa vrstnik Boltežarjev.

Mlajša dva potemtakem še ne ločita svoje starosti. Tem bolje pa so vedele navihane ošpice, kako se pobiči vrste po letih. In kakor se spodobi: najprej so se oglasile pri najstarejšem, pri Gašperju.

Izpreletela ga je vročina, zaskelele so ga oči. Po obrazu so se mu razpasle rdeče lise in lotil se ga je kašelj, tako je bilo slišati, kakor da je pogoltnil majhnega kužka, ki mu zdaj laja globoko iz želodca: hov, hov, hov!

Mamico je zaskrbelo. Prišel je zdravnik s svetlim klobukom in črno palico. Pretrkal je Gašperju s prstom hrbet in nanj pritisnil uho, s srebrno žlico mu je segel v usta in bolniček je moral reči: a — in še enkrat in bolj glasno: a. Potem je dejal: »Si že priden. Nič ni hudega, ošpice imaš. Pa mi ostani lepo v postelji, da se ne prehladiš!«

Mamica je rekla: »Sinko, slišal si, ubogaj!« in mu je dala pomarančo.

»Da,« se je takoj oglasil Mihec. »Gašper ima pomarančo, jaz pa ne!«

»Da,« je odgovorila mamica, »Gašper ima ošpice, ti jih pa nimaš. Če jih mislita dobiti tudi vidva, ti, Mihec in Boltežar, dobita jih takoj, da bo opravljeno vse hkrati in jih ne boste pasli vsak zase, drug za drugim, šest dolgih tednov.«

No in se je res tako uredilo in drugi dan je tudi Mihec prejel pomarančo, kajti bil je tudi on lisast kakor starejši brat in je lajal: hov, hov, hov.

Je dejal Boltežar, najmlajši: »Mamica, meni tudi pomarančo, jaz imam tudi ošpice.«

»Nimaš jih,« ga je zavrnila mamica.

»Pa jih bom kmalu dobil,« je obljubil in nato sta mu bratca dala od svojih pomaranč vsak en krhelj.

Boltežar mali jima je bil hvaležen in jima je stregel, donašal igrače in knjige s podobicami in kadar sta kašljala, jima je iz proste volje in iz bratovske ljubezni pomagal in se je prijazno razlegalo po sobi: hov — hov — hov, hovhov-hov, hovhovhov.

Pa je skoraj tudi Boltežarju prišla noč, nemirna in polna vročine, in ko je drugo jutro krmežljivo pogledal okoli sebe in bi se bil rad razjokal, kajti ni imel prijaznih občutkov, mu je mamica hitro čestitala: »O, Boltežar, čestitam, ošpice imaš!« In mu je čestitka tako dobro dela, da je pozabil na jok tem laže, ko je zdaj slednjič dosegel tudi svojo pomarančo.

Zdaj so ležali vsi trije. Po tretjem dnevu pa se je zaporedoma vsakemu obračalo na bolje, lise so bledele, kašelj je ponehaval.

Zunaj je sijalo sonce. Gašperju se je mudilo najbolj. Rad bi bil vstal in šel nabirat cvetk, pa se je kremžil, ker so mu branili.

Mamica je rekla: »Dokler teden dni ne preteče, mi ne smeš iz postelje. Kako lahko bi se prehladil, pa bi ti ostala bolezen na očeh ali ušesih ali na pljučih.«

Priskočil ji je na pomoč Mihec, bil je najbolj potrpežljiv od vseh treh: »Veš, Gašperček, ob pomaranče boš, če vstaneš.«

Pa je Boltežar, najmlajši, navrgel svojo: »Če ne boš priden, nikoli več ne dobiš ošpic, kajne, mamica?«

Tolikemu prigovarjanju se je Gašper seveda vdal in čakal, da mu ošpice poteko, in ker je imel dovolj časa, si je izmislil lepo uganko in kdor je ni znal rešiti, je zapadel pomarančo:

»Rdeče ima lise,
laja hov, hov
in je pomaranče? — Kaj je to?«

Odgovor: Ošpice.

Vaja. 1. Naštej vse nalezljive otroške bolezni, ki jih poznaš, kako se pojavljajo in kako se varujemo pred njimi. 2. Gašper sam pripoveduje, kako je bil bolan.

Ivan Rejec

Na vernih duš večer

Vernih duš dan popoldne je rekel Mlinarjev oče: »Danes moramo iti vsi k večernicam, da bomo molili za rajnike.« Vsa družina je stopala v krasnem jesenskem soncu med drevjem, ki mu je listje bledelo in rdelo, proti beli cerkvi na griču. Po vseh rebrih so se zgrinjale pisane gruče ljudi proti cerkvi, da so jo napolnili kakor malokdaj.

Blagoslov s slovesnim petjem je hitro pri kraju, zlata monštranca izgine za vrati tabernaklja, gospod župnik v belem in zlatem širokem plašču odide izpred oltarja. — Kar se dvigne sredi cerkve črn mrtvaški oder z belo mrtvaško glavo ob črnem razpelu na vrhu. Vse oči se obrnejo tja. Duhovnik v črnem plašču stopi k odru in zapoje resne molitve za rajne. Preprost visok križ potegne ljudi za sabo v dolgo procesijo proti pokopališču. Glasna ljudska molitev se med potjo meša v neprestano zvonjenje, ki se oglašča z vseh strani od sosednih cerkvá.

Grobovi so danes majhni zali vrtiči, prepolni belega in pisanega cvetja. Med njimi se moleč razkropé gruče ljudi. Vsakdo cbiskuje grobove dragih svojcev.

Tudi Mlinarjevi imajo ondi svoje rajne. Oče in mati sta že pokopala starše in pred letom so deli v grob dobro teto, ki je bila pri hiši otrokom posebno ljuba. Otroci dobro vedo za vse te grobove in so jih včeraj ljubeče ozaljšali.

V tem času se sonce že zgodaj nagne. Prvi mrak je našel ljudi še na grobeh. Tedaj je zamigljalo po grobovih nešteto lučic. »Mati, zakaj ste vžgali teti lučko?« vpraša Tonček.

»Lučka na grobu spominja večne luči, ki jo želimo rajnici vselej, ko pravimo: Večna luč naj ji sveti!«

»Kakšna pa je večna luč, mati?«

»Večna luč je sam ljubi Bog, ki sveti v nebesih brez konca.«

Z mrakom so se Mlinarjevi vračali domov. Zrak je bil poln donečega zvonjenja. Ves ta večer je bil tudi doma silo svetosten in skrivnosten.

Po večerji je oče segel po veliki molek, viseč za mizo pod razpelom. Zmolili so za rajne vse tri dele rožnega venca.

Ko sta Janez in Tonček v svoji sobi legla, je Tonček spregovoril: »Janez, rad bi umrl. Vi drugi bi me vedno še radi imeli in vsak dan zame molili, jaz bi vas pa obiskoval.«

»Ne, Tonček,« ga zavrne Janez. »Ti si najmlajši: ti moraš zadnji umreti. Ti boš nosil cvetje in lučke na grobe in boš za nas molil, mi pa te bomo hodili varovat, kakor te zdaj vsi varujemo.«

»Bom,« je šepetal Tonček že v snu.

In v spanju sta se oba z angeli in rajnimi dušami sprehajala po rajju.

Josip Stritar

Kolovrat

Izmed naših poljskih pridelkov mi je lan v posebno prijetnem spominu. Kako lepo je videti laneno njivo v cvetju! Zlasti ko potegne vetrič po njej, da se delajo valovi, je človeku, kakor da bi videl sinje jezero ali morje pred seboj. Potem pa, ko se lan tare! Nekako prijetno se čuje, posebno zvečer, glas trlic iz daljave. Ko se približaš teriški jami, je lepo gledati urne terice; videti je deklicam, da jim je to delo posebno povšeči. Dobro volje so, pojo, kakor znajo peti le slovenska dekleta, pa pošalijo se malo tudi rade, posebno s kakim gosposkim človekom.

Nazadnje se pa prede; največ ob dolgih zimskih večerih. Zunaj sneg in mraz pa sever zatuli zdaj pa zdaj, kakor lačen volk, ob ogljih. V izbi pa je lepo gorko, tako prijetno se sedi

na klopi ob gorki peči ter posluša prijetno brnenje kolovratov. Tako sem sedel jaz v svojih otroških letih, kolovrate pa so sukale mati in sestre in včasih tudi kako vaško dekle. Ne sam; poleg mene je sedel poštenjak, ki ga nisem več videl potem in ga pač tudi ne bom — črni čelešnjak ali čelešnik, kakor mu pravijo drugod.

Moj Bog, kaj vse človek doživi, če živi dolgo časa! Nekdaj mi je svetila goreča treska, zdaj pa mi sveti električna luč. In vmes med njima: leščerba, sveča, lojeva in voščena, svetilnica z lanenim oljem, potlej s petrolejem in plin. Samo sonce nam je ostalo isto ter sveti še kakor pred stoletji, gospodu in kmetu. Jaz si ne morem misliti kolovrata brez čelešnjaka z gorečo trsko. Jaz sem mu pa stregel. Otrinjal sem skrbno tresko ali luč, kakor smo dejali pri nas. In ko je dogorela, sem vtaknil in prižgal drugo. Ta služba se mi je zdela kaj imenitna. Moško sem sedel na klopi ter zdaj pa zdaj malo pozvonil z nogami, ker mi seveda niso segale do tal.

Skrbeti sem moral tudi za tiste kobilice na kolovratih. To so bile nekake lesene kljukice ali sekirice, ki sem jih zelo skrbno izrezaval. Teh sekiric se še zdaj spominjam s posebnim veseljem.

Besede. Kolovrat = priprava, na kateri so v prejšnjih časih predli; predica je imela predivo na posebni rogovilasti pripravi, ki so ji rekli preslica; nit je šla skozi vretence, da se je vrtela in s tem zvijala in postajala močnejša. Čelešnjak ali čelešnik = poseben podstavek za trske, ki so jih prižigali kot danes sveče; leščerba = stara svetilka, plitka posodica, napolnjena z oljem, v njej je gorel stenj.

Vaja. Opiši, kako je nastala tvoja obleka! Kateri

ljudje so imeli opravka, preden si jo dobil? Kakšne so bile obleke, ki so bile narejene iz domačega platna? (Močne, trpežne.)

Opiši zimski večer, kakor ga danes preživiš pri vas doma!

Kaj nam pripoveduje ded (stric) ob zimskih večerih?

Simon Jenko

Zimski večer

Pojdi, Minka, zapri duri,
peč s panjači mi podkuri.

Luč mi v leščerbi napravi,
stol moj k peči sem postavi.

Semkaj, hčerka, sedi k meni
in koloirat svoj zaženi.

Pravi mi o bratu svojem,
o edinem sinu mojem,

kak' nam je roko podajal,
ko od doma je odhajal.

Ti si solzna vzdihovala,
mati je na glas jokala.

Šel od nas je v kraje tuje,
koder vojska, smrt gostuje.

Dokaj je minilo časa,
da o njem ni bilo glasa.

Tretje leto list poslani
nam njegovo smrt oznani.

Od takrat je tvoja mati
bila nehala jokati.

Legla je, pa ni več vstala,
v Bogu osmi dan zaspala.

Besedi. Panjač = gorenjski izraz za štor, s katerim kurijo kmetiške peči; leščerba = domača svetilka, v kateri gori olje.

Simon, Jenko se je rodil 27. oktobra 1855 na Podreči na Sorškem polju. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, kjer mu je z marsičim pomagal njegov stric, ki je bil tam frančiškan. Ko je odšel ta dobrotnik v Kamnik, se je preselil Jenko v Ljubljano in tu dovršil srednjo šolo. Kot visokošolec na Dunaju je živel v veliki bedi. To mu je izpodkopalo zdravje. Umril je 18. oktobra 1869 v Kranju, kjer je bil v pisarniški službi pri odvetniku.

Jenko je začel zelo zgodaj zlagati pesmi. V njih prelepo opeva naravo, domače Sorško polje in svoje gorje. Navdušujoče so njegove domoljubne pesmi.

Božična

Sredi tihe polnoči
Dete božje se rodi,
da bi radi nas trpelo,
naše grehe nase vzelo.

V jaslicah leži otrok,
ki je radi nas ubog,
da bi nam bil pot v življenje,
našim dušam v odrešenje.

In zato smo danes vsi
v cerkev k jaslicam prišli,
da se bomo zahvalili,
k Tebi, Jezušček, molili.

Joža Vovk

Jaslice

Stari Tonej se je napotil po svetu kakor vsako leto pred božičem.

Vso jesen in še na zimo je delal jaslice: pastirje, ovce, kamele, hiše, hlevčke, Jožefe, Marije, kraljev kar celo vrsto. Vsi Jožefi so imeli palice v rokah in sive brade, vse Marije modra ogrinjala in razprostrte roke, vsi kralji pa so imeli na glavah krone, zlate seveda, vsak tretji pa črn obraz.

Tiste dni pred božičem je vse zložil v koš in je šel po svetu jaslice prodajat.

Ves dan je prodajal, hodil od hiše do hiše in ponujal svoje blago. Mračilo se je, ko se je vračal domov. Toda čez dan je zapadel sneg, da ga je moral do kolen gaziti. Omagal je in se zatekel na staro žago, da bi se malo odpočil. Ker pa je bil truden, je kmalu zaspal.

Pa je čisto razločno videl pred seboj Marijo in Jezuščka in svetega Jožefa. Po snegu so šli. Do kolen so gazili kakor on. Marija je imela prav tako modro haljo, kakor da jo je Tonej naredil. Razprostrte roke je imela in žive oči. Prav nobenega madeža ni bilo na njej in prav nič ni bila mokra. Jezuščka je nesla na razprostrtih rokah, sveti Jožef pa je šel za njo in imel je sivo brado in palico v roki. In potem je videl cele črede ovac, majhnih in velikih, nekatere so se pasle, kar po snegu je rasla trava, nekatere so hitele naprej, spet druge so vodile mladiče s seboj. In vse so se mu zdele

znane, saj jih je moral že kje videti... Ah, da, to so njegove ovce, njegove...

Ali ni to cerkev? Je, je, tista cerkev, ki jo je sam naredil, ki jo je zrezljal. Trije oltarji, ljudje, svetniki, sveče, gospod, ministrant, monštranca, vse, vse. Moj Bog, Tonej vidi čudeže. Po svoji cerkvi hodi, on sam hodi in ogleduje in se čudi. Vse je živo. Tam gre Marija v modri halji, Jožef in ovce, zadnji kralji, veliko jih je in vsak tretji ima črn obraz. Pastirji! Glej čuda, prvi gre tisti, ki mu je še danes

zjutraj nasul jabolk v pehar, majhnih, lesenih jabolk, in jih lepo pobarval. Vse je v tisti mali cerkvi, kar je Tonej kdaj izrezljal, še ptiči frče pod stropom.

Tonej je srečen.

Pesem sliši, a ne ve, od kod prihaja. Seveda, angeli pojejo, božično glorio pojejo Jezusu.

Tonej strmi v čudež in zazdi se mu spet, da mu je nekoliko mraz in da ga nekaj čudno stiska za vrat...

Potem je zaslišal zvonjenje. V njegovi cerkvi je z obema zvonilo.

Čez dva dni so našli Toneja na tramu pri žagi. Poleg njega je bil koš s svetimi podobami, sneg ga je bil že na pol zamedel.

Tonej je tisti večer zmrznil in potem ni bilo nikogar, da bi prodajal njegove jaslice, njegove svete podobe.

Razčlemba. 1. Tonej se napoti jaslice prodajat. 2. Sanje. 3. Toneja najdejo zmrznjenega na žagi.

Misli. Tonej je videl v sanjah žive jaslice. Imel je prikazen ali privid. Zakaj je Tonej umrl? (Zmrznil je.) Zakaj mu je bila smrt lahka?

Vaja. Napravi iz tega božično igro! Koliko prizorov bo imela? (1. Tonej pripravlja jaslice za prodaj. 2. Tonej prodaja svoje blago po hišah. 3. Tonej na žagi — privid. 4. Smrt.)

Anton Medved

Pomlad

Na hribu imena nezabnega: Žale,
kako je precvitala tukaj pomlad,
in hladne vodice so tu šepetale
in cvetju in travi delale hlad.

In v travi so cveli rumeni jeguljčki,
poklanjali zvončki jim drobne glavé,
in v zraku so plavali drobni mefuljčki,
čebele po cvetu letale brenčé.

Iz trave je vsake, iz vsakega lista
dehtelo življenje v pomlajeni svet;
pozdravljala pesem je stvarstvo prečista,
ki ptičev jo zbor popeval je vnet.

Iz cvetja sem pletel kite milobne
in vezal jih s slakom, rastočim iz njiv,
krasil spomenike sem z njimi nagrobne
med nemimi mrtveci radosten, živ.

Jalen Janez

Begánice

Zvonovi svetega Klemena so klicali ljudi na Rodine. Bila je cvetna nedelja.

Begánice so se pozibavale pred oltarjem kakor mlad les v pomladnem vetru. V klopeh so zelenele le redke, kakor

zelení brinje v Rebri redke čase tako visoko, da moreš bičevnik urezati v njem. Mogočno in mirno so molele begánice nad odkrite glave pod korom in zunaj v klopi, kakor molč mogočno in mirno hrasti iz Polja med Pečmi in Savo.

V vrhovih se jim je košatilo zelenje, pomešano z rumeno cvetočim drenom in rdečim vresjem. Manjkalo je belih cvetov s češnje, ki se tisto leto še ni razpustila.

Gruntarske so bile košate, bogato opasane z venci jabolk, nabranih na hudovitnove trte. Kjer so pri hiši vozarili iz Trsta, so imele v vrhovih vpletene pomaranče. Podlipnik jih je Ceneku, svojemu edinemu sinu, nabodel na trte, za vsakega konja po eno, in jih ovil krog zelenja kakor drugi jabolka, a jabolko je navezal na vrh, kakor drugi pomarančo.

Begánice bogatinov so bile trebušaste; bilo je v nje povezanih več malih: ena za v ovčjak, ena za v hlev, za v konjak ena in še za čebelnjak ena. Ni čuda, da je bil Cenek ves prepoten in da ga je zanašalo pri procesiji okrog cerkve. S Krnic na Rodine in nazaj mu jo je pomagal nositi Cena sam; ni pustil Mihu, hlapcu, ki se je ponudil. Zato je moral od strani preslišati, da je narobe Simon iz Cirene.

Begánice revnih so bile vitke in visoke, gosto natak-njene z zelenjem, vresjem in drenom. Največ je bilo na njih tise, ki je najtršega lesa drevo. Jabolk je bilo na njih bore malo, na nekaterih še za vsakega pri hiši niti eno ne.

V vseh begánicah pa je bila skrita oljka in z nobene je ni gledalo toliko, da bi tako majhne vejice ne bil mogel prinesiti golob Noetu v barko.

Take so bile begánice v rodinski cerkvi, za katero sta sveti Ciril in Metod prinesla svetinje svetega Klemenca.

Pa od tiste cvetne nedelje je preteklo že več kakor sto let.

Beseda. Begánica = butara, ki jo na cvetno nedeljo nesejo v cerkev k blagoslovu.

Pojasnilo. Pred kakimi sto leti je bilo v naših krajih še veliko voznikov, ki so prevažali blago po svetu. Na svojih potih so prišli zelo daleč, celo v Trst, na Dunaj, nekateri tudi v Pariz. Imeli so močne vozove, ki so jim pravili parizarji. Tudi Podlipnik je bil tak voznik. Zaslužil je dobro, zato se je štel med bogatine. Imel je svoje posestvo ali grunt, zato je Cenek nosil gruntarsko begánico.

V a j a. Opiši, kako pripravite pri vas butare in omeni navade, ki so v zvezi z blagoslovljenim lesom.

Ubežni kralj

Noč je temna, podkve jeklo poje;
čuj, po gozdu kralj ubežen jaha;
zgubil vojsko, zgubil zemlje svoje:
skriva se kot zver po lesu plaha.
Nima žene, hčere, ne sinova:
vse mu vzela vražna je sekira;
koča vsaka duri mu zapira,
spremljevalca nima pot njegova.

In zajezdi v gosto drevje lésa;
konj se zdrzne, noče dalj bežati,
v stran zahrska, kvišku pne ušesa:
brezno vidi pred seboj zijati.
Kralj pa gleda in zaman ugiblje;
s konja stopi, k veji ga priveže,
plašč pogrne, nanj upehan leže,
sladki sen nad breznom ga zaziblje.

Dahnejo mu sanje v trudno glavo:
Stol kraljevi iz zemlje mu rase;
on pak seda nanj s častjo in slavo,
bogat, venčan ko nekdanje čase.
Zida se nad njim poslopje širno,
razsvetljeno, v zlatu lesketaje;
stavijo se veže na vse kraje;
zunaj čuje straže hojo mirno.

Prebudi se bobnov ropotanje,
prebudi se grom trobent vojaških,
vstane mečev in ostrog zvenčanje,
ide truma vojvodov junaških,
gre med njimi kralj države tuje,
ki mu hotel je deželo vzeti:
zmagan ide, sluge z njim ujeti,
klanja se mu, silni meč daruje.

Zadonijo spet trobente glasne
in prikaže se obraz kraljice;
z njo sinovi, z njo so hčere krasne,
njej visoke strežejo device.
Tu gospôda kralju vsa zavpije:
»Bog ti slavo hrani čase večne!
Svetlim vnukom toojim dneve srečne!
Hrum veseli po dvoranah bije. —

Vzdihne v živih sanjah kralj: »Carujem!
Oh, podobe gledal sem neznane,
da ubežen skrivam se po tujem!«
V sanjah kvišku kakor jelen plane;
hoče k svojim — roke širi — pada.
Meč z oklepom v brezno zabrenkoče;
konj se strga, podkve udar ropoče.
Krokotajo vrani iz prepada.

Besede. Konjsko jeklo = podkev; stol kraljevi = prestol.

Razčlemba. 1. Kralj na begu. 2. Kraljeve sanje: a) Kraljeva palača in kraljevski prestol. b) Sovražni kralj se mu kot jetnik klanja. c) Prihod kraljice s spremstvom. 3. Kraljeva smrt — padec v brezno.

Misli. Kako je pesnik opisal kraljeve sanje? (Živo.) Kakor na sliki ali v kinu vidimo vse dogodke, ki se razvijajo pred nami. Skušaj ilustrirati to pesem! Katere prizore bi lahko naslikal? Uprizorite to pesem v igri!

Fran Levstik

Martin Krpan z Vrha

I.

V Notranjem stoji vas, Vrh po imenu. V tej vasici je živel v starih časih Krpan, močan in silen človek. Bil je neki tolik, da ga ni kmalu takega. Dela mu ni bilo mar, ampak nosil je od morja na svoji kobilici angleško sol, kar je bilo pa že tisti-

krat ostro prepovedano. Pazili so ga mejači, da bi ga kje nehotoma zalezli; poštenega boja z njim so se bali ravno tako kakor pozneje štempiharja. Krpan se je pa vedno umikal in gledal, da mu niso mogli do živega.

Bilo je pozimi in sneg je ležal krog in krog. Držala je samo ozka gaz, ljudem dovoljna, od vasi do vasi, ker takrat še ni bilo tako cest kakor dandanes. V naših časih je to vse drugače seveda, saj imamo, hvala Bogu, cesto do vsakega zelnika. Nesel je

Krpan po ozki gazi na svoji kobilici nekoliko stotov soli; kar mu naproti prižvenketa lep voz; na vozu pa je sedel cesar Janez, ki se je ravno peljal v Trst. Krpan je bil kmečki človek, zato ga tudi ni poznal; pa saj ni bilo časa dolgo ozirati se; še odkriti se ni utegnil, temveč prime brž kobilico in

tovor z njo pa jo prenese v stran, da bi je voz ne podrl. Menite, da je Krpana to kaj mudilo ka-li? Bilo mu je, kakor komu drugemu stol prestaviti.

Cesar, to videvši, veli kočijažu, da naj konje ustavi. Ko se to zgodi, vpraša silnega moža: »Kdo pa si ti?«

Ta mu dá odgovor: »Krpan mi pravijo; doma sem pa z Vrha od Svete Trojice, dve uri hodá od tukaj.«

»I kaj pa nosiš v tovoru?« cesar dalje vpraša.

Krpan se naglo izmisli in reče: »I kaj? Kresilno gobo pa nekaj brusov sem naložil, gospod!«

Na to se cesar začudi in pravi: »Ako so brusi, pokaj so pa v vrečah?«

Krpan se ne umišlja dolgo, ampak urno odgovori kakor vsak človek, ki vé, kaj pravi: »Bojim se, da bi od mraza ne razpokali; zato sem jih v slamo zavil in v vrečo potisnil.«

Cesar, ki mu je bil menda silni možak všeč, dalje pravi: »Anti véš, kako se taki reči streže. Kaj pa, da si konjiča tako lahko prestavil? Res nima dosti mesa, pa ima vsaj kosti.«

Krpan se malo zareži in pravi: »Vem, da imajo vaši konji več meša; pa vendar ne dam svoje kobilice za vse štiri, ki so tukaj napreženi. Kar se pa tiče prestavljanja, gospod, upam si nesti dve taki kobili dve uri hoda in tudi še delj, če je treba.«

Cesar si misli: to velja, da bi se zapomnilo — in veli pognati.

Minulo je potem leto in nekateri dan. Krpan pa je zme-rom tovoril po hribih in dolinah. Kar se pripeti, da pride na Dunaj strašen velikan, Brdavs po imenu. Ta je vabil kakor nekdanji Pegam vse junake našega cesarstva v boj. Ali cesar pa tudi ni imel tako boječih ljudi, da bi dejal: nihče si ni upal nadenj; toda kdor se je skusil z njim, gotovo je bil zmagan. Velikan pa ni bil mož usmiljenega srcá, ampak

vsakega je umoril, kogar je obvladal. — To je cesarju začelo iti po glavi: »Lejte si no! Kaj bo, kaj bo, če se Brdavs ne ukroti? Usmrtil mi je že vso največjo gospôdo. Presneta reč vendar, da mu nihče ne more biti kos!« Tako je cesar toževal, kočijaž ga je pa slišal. Pristopi tedaj z veliko ponižnostjo, kakor gre pred tolikim gospodom, in pravi: »Cesarost, ali več ne morete pámetovati, kaj se je godilo predlansko zimo blizu Trsta?«

Cesar vpraša nekoliko nejevoljen: »Kaj neki?«

Kočijaž odgovori: »Tisti Krpan, ki je tovoril s kresilno gobo in brusi, ne veste, kako je kobilico v sneg prestavil, kakor bi nesel skledo na mizo? Če ne bo Krpan Brdavsa premogel, drugi tudi ne, tako vam povem.«

»Saj rés,« pravi cesar, »prècej se mora ponj poslati.«

Poslali so veliko, lepo kočijo po Krpana. Ta je bil ravno tačas natovoril nekoliko soli pred svojo kočo; mejači so bili

pa vse čisto ovedeli, da se zopet napravlja po kupčiji. Pridejo tedaj nadenj ter se ga lotijo; bilo jih je petnajst. Ali on se jih ni ustrašil; pisano je pogledal in prijel prvega in druge ž njim omlatil, da so vsi podplate pokazali. Ravno se je to vršilo, ko se v četver pripeljá nova, lepa kočija.

Iz nje stopi cesarski sel, ki je vse videl, kar se je godilo, in naglo reče: »Zdaj pa že vem, da sem prav pogodil. Ti si Krpan z Vrha od Svete Trojice, kajne?«

»Krpan sem,« pravi ta; »z Vrha tudi, od Svete Trojice tudi. Ali kaj bi pa radi? Če mislite zavoljo soli kaj, svétujem, da mirujete; petnajst jih je bilo, pa se jih nisem bal, hvala Bogu; samo enega se tudi ne bom.«

Sel pa, ki gotovo ni vedel, zakaj se meni o sôli, reče nato: »Le urno zapri kobilo v konjak pa se hitro praznje obleci, pojdeva na Dunaj do cesarja.«

Krpan ga neverno pogleda in odgovori: »Kdor če iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj, to sem slišal od starih ljudi; jaz pa ga menim s sabo nositi, koder bom tovoril in dokler bom tovoril.«

Služabnik mu pravi: »Nikar ti ne misli, da šale uganjam.«

»Saj bi tudi ne bilo zdravo,« reče Krpan.

Nato zopet govori sel: »Kar sem ti povedal, vse je res. Ali več ne veš, kako si bil umaknil predlansko zimo kobilico kočiji s pota? Oni gospod na vozu je bil cesar, pa nihče drugi, veš.«

Krpan se začudi in pravi? »Cesar? — Menda vendar ne?«

»Cesar, cesar! Le poslušaj. Prišel je zdaj na Dunaj hud velikan, ki mu pravimo Brdavs. Tak je, da ga nihče ne ustrahuje. Dosti vojščakov in gospôde je že pobil; pa smo rekli: Če ga živ krst ne zmore, Krpan ga bo. Lej, ti si zadnje upanje cesarjevo in dunajskega mesta.«

Krpana je to s pridom utešilo ter jako dobro se mu je zdelo do vsega, kar je slišal, in reče tedaj: »Če ni drugega kakor tisti presneti Brdavs, poslušajte, kaj vam pravim! Petnajst Brdavsov za malo južino, to je meni toliko kolikor vam kamen poriniti čez lužo, ki jo preskoči dete, sedem let staro; samo varujte, da me ne boste vodili za nos!« To reče in brž dene sol s kobile, kobilo pa v konjak, gre v kočo, da se praznje obleče, da bi ga pred cesarjem ne bilo sram. Ko se preobuje, ven priteče in sede v kočijo ter naglo zdrčita proti Dunaju.

II.

Prišel je čas boja z velikanom; bilo je ravno svetega Erazma dan. Krpan vzame kij in mesarico, zasede kobilico pa jezdi iz mesta na travnik, kjer se je Brdavs bojeval. Martina je bilo čudno gledati; njegova kobilica je bila

majhna, noge je imel velike, tako da so se skoraj po tleh za njim vlekale; na glavi je pa nosil star klobuk širokih krajev, na sebi pa debelo suktnjo iz domače volne; vendar se nobenega ni bal; celo sam cesar ga je rad poslušal, kadar je kakšno žaltavo razdril.

Ko ugleda Brdavs jezdeca, svojega sovražnika, začne s krohotom smejati se in reče: »Ali je to tisti Krpan, ki so ga poklicali nadme tako daleč, tam z Vrha od Svete Trojice? Mar bi rajši bil ostal doma za pečjo, da bi ne cvelil svoje matere, ako jo še imaš, da bi ne žalil svoje žene, ako ti jo je Bog dal. Pojdi mi izpred oči, da te videl ne bom, pa le naglo, dokler mi je srce še usmiljeno. Če me zgrabi jeza, ležal boš na zemlji krvav, kakor je sam cesarjev sin in sto drugih!«

Krpan mu odgovori: »Če nisi z Bogom še spravljen, urno skleni, kar imaš; moja misel ni, dolgo čakati, mudi se mi domov za peč; tvoje besede so mi obudile v srcu živo željo do svoje kočice in do svoje peči; ali poprej vendar ne pojdem, da tebi vzamem glavo. Pa ne zameri! To mi je naročil moj gospod, cesar; jaz nisem vedel ne zate ne za tvoje velikanstvo in za vse krvave poboje. Prijezdi bliže, da si podava roke; nikoli si jih nisva poprej, nikoli si jih ne bova pozneje; ali pravijo, da Bog nima rad, če pride kdo z jezo v srcu pred sodni stol.«

Velikan se nekoliko začudi, ko to sliši. Naglo prijezdi ter mu poda svojo debelo roko. Krpan mu jo pa tako stisne, da precej kri izza nohtov udari.

Brdavs malo zareži, pa vendar nič ne pravi, ampak misli si: ta je hud in močan; pa kaj bo — kmet je kmet; saj se ne zna bojevati, kakor gre junakom.

Urno zasukneta vsak svojega konja in zdirjata si od daleč nasproti. Brdavs visoko vzdigne meč, da bi že o prvem odsekal sovražniku glavo; ali ta mu urno podstavi svoj kij, da se meč globoko zadere v mehko lipovino; in preden ga velikan more izdreti,

odjaha Krpan z male kobilice, potegne Brdavsa na tla, pa ga položi, kakor bi otroka v zibel deval, ter mu stopi za vrat in reče: »No, zdaj pa le hitro izmoli en očenašek ali dva in pa svojih grehov se malo pokesaj; izpovedal se ne boš več, nimam časa dolgo odlašati, mudi se mi domov za peč; znaj, da komaj čakam, da bi zopet slišal zvon, ki poje na Vrhu pri Sveti Trojici.«

To izreče pa vzame počasi mesarico ter mu odseka glavo in se vrne proti mestu.

Dunajčanje, ki so do zdaj le od daleč gledali, pridero k njemu, tudi sam cesar mu pride naproti pa ga objame pričo ljudstva, ki je vpilo na vse grlo: »Krpan je nas otel! Hvala Krpanu, dokler bo Dunaj stal!«

(Ilustracije slikarja Lojzeta Perka so iz knjige »Martin Krpan z Vrha«.)

Misli. Krpan je bil reven slovenski kmet, ki se je ukvarjal s tihotapstvom, da se je preživiljal. Bil pa je zdrav, krepak in kljub preprostosti prav razumen. S svojo premetenostjo je premagal Brdavsa, ki mu vsa visoka gospoda ni mogla do živega. Podobno kot Krpan je tudi slovenski narod večkrat reševal Dunaj in avstrijsko cesarstvo. Bil pa je za svojo požrtvovalnost le zatiran in ni nikoli prejel pravega plačila. Tudi Krpan je bil za svoje junaštvo samo pohvaljen.

Besede. Vrh = vasica na Blokah blizu izvira Iške; angleška sol = Napoleon je prepovedal uvažati v Evropo sol iz Anglije. Angleška sol pomeni v bistvu vsako vtihotapljeno sol; mejači = ljudje, ki stražijo mejo; Štampihar = gorenjski velikan, doma iz Olševka pri Kranju. Tihotapil je tobak; anti = pomeni približno to, kar »saj vendar«, »pač že«, »menda«; kresilna goba = posušena drevesna goba, v katero so v prejšnjih časih kresali iz kremena iskre, da je začela goba tleti; »nekdanji Pegam« = ime je vzeto iz pesmi o Pegamu in Lambergarju. Pomeni najbrž Čeha Vitovca, poveljnika vojske vdove Katarine Celjske; kij = bat, to je na enem koncu debelejši kos lesa ali na držaj nasajeno bruno; mesarica = mesarska sekira; žaltav = iz pokvarjene masti, tukaj v pomenu debelo.

Jezik. V Krpanu je Levstik podal Slovencem nesmrten primer pravega ljudskega pripovedovanja. Pazi na pogovor med Krpanom in cesarjem, na besedovanje Krpana in Brdavsa pred bojem; pazi tudi na rekla: »kako se taki reči streže«, »to velja, da bi se zapomnilo«, »glavo ti vzamem«, »žaltave razdirati«.

Povej še sam podobna rekla! (Kaj imaš za bregom? — Hlače pomeriti. — Drenove volje je. — Kravo s svedom dreti. — Pod nos dobiti. — Pojdi se kadi! solit! — Za ušesi se boš praskal. — Na pravici ležati. — Tanka mu prede. — Primi se za nos. — Brado si masti. — Z motovilom streljati (— neumnost narediti). — Sliši, kako

trava raste. — Misli rojijo po glavi. — Na rokah živeti (= s telesnim delom). — Jok za rokavom imeti. — Za nohte mu gre. — V škripcih je. — Izpod pazduhe jemati (= izmišljati si). — Greben mu raste. — Naj se pes obesi. — Sline požirati. — To niso mačje solze. — Spekel se je itd.)

Razčlemba. 1. Krpanova oseba. 2. Cesar Janez in Krpan se srečata na poti. 3. Brdavs strahuje Dunaj. 4. Krpan — edino upanje. 5. Prizor z mejači. 6. Krpan gre v boj in zmaga. 7. Dunajčani pojejo hvalo Krpanu.

Vaja. Opiši Krpana: 1. Njegove telesne lastnosti. Bil je izredno velik in močan, to je dokazal: a) ko je kobilo s poti dvignil; b) ko je premagal velikana. Bil je gibčen in okreten. To je dokazal pri izvrševanju tihotapstva in s tem, kako se je boril z Brdavsom.

2. Njegove duševne lastnosti. Bil je neustrašen (razgovor s cesarjem, dvoboj z velikanom), prebrisan (kako je sol tihotapil, kako je ukanil velikana z lipovim kijem), šaljiv (kako se je pogovarjal s cesarjem, z Brdavsom).

3. Krpan je zgled močnega, neustrašenega, šegavega kmečkega gorjanca.

Simon Gregorčič

Znamenje

Na polju znamenje stoji,
podoba krasna v njem žari;
ni slika blažene Device,
svetnika ne in ne svetnice.

Čeprav obraz svetnika ni,
čeprav svetnice slika ni,
podoba ta je meni sveta,
časti jo moja duša uneta.

Pred njo presvetlo luč gojim,
lepó, zvestó za njo skrbim,
naj sveti sonce, zvezde jasne,
pred sliko moja luč ne ugasne.

In cvetke, ki lepó cvetó,
s pobožno berem ji rokó,
pred njo prekrasne vence devam
in zraven glasne pesmi pevam. —

Pi znamenje na polju to,
to moje je srce gorko
in ta obraz, prepoln miline,
je slika moje domovine.

Ta svetla luč — moj srčni žar,
le njej plamti in bo vsekdar
in z duše cvetjem plemenitim
njo kitil bom, kot zdaj jo kitim.

Njo prvi spev je moj slavil,
poslednji njej se bo glasil;
in zadnji glasi ti mi bojo:
Bog čuvaj domovino mojo!

Iz knjige prirode

Franc Pengov

Pod drobnogledom

Dijaški skavti so taborili nekaj tednov v Kamniških planinah. Bilo je dopoldne jasno, čudno krasno vreme. Cela truma mladih fantov je stala okrog Erjavca, boljše okoli drobnogleda, ki ga je imel s seboj. Erjavca je bil namreč ugledal metulja lastovičarja in po četrtturnem lovu ga je dobil v pest. Ves razgret se je vrnil nazaj.

»Ta me je pa utrudil, ta nagajivec!« je sopihal. Nato je položil prav majhen drobec njegovih kril pod drobnogled — to je bil vzrok gneče okoli njega.

»Oj, France, daj, da tudi jaz pogledam! Ali je res tako čudovito lepo?«

»In kako! Čudil se boš!«

»Glejte, fantje!« se oglasi zdajci profesor, ki je bil ravno pri njih na obisku. »Večkrat ste že občudovali neznansko velik svet zvezd, zdaj pa vzbuja vaše občudovanje svet neizmerno majhnih stvari. Le opazujte to metuljevo krilce, kako nežno je zgrajeno. Med vsemi ljudmi ne najdete umetnika, ki bi vam napravil le približno kaj podobnega. To je tista velika razlika: Človeška dela so lepa le toliko časa, dokler jih opazujete iz določene razdalje; oglejte si pa na primer najlepšo sliko pod povečevalnim steklom, kaj boste videli? Celo vrsto potez s čopičem vsekrižem. Če si na isti način ogledate najlepši kip, boste našli v obrazu vse polno puščobnih kotanj in vzboklin. Če pa položite pod

drobnogled kako Stvarnikovo delo, n. pr. preprost listič detelje, nitko pajčevine, metuljevo krilo ali kapljico vode, vam kar sapo zapre, toliko lepote vidite, povrh se vam pa razkrije čudovita urejenost.«

Besede. Drobnogled = priprava, s katero opazujemo drobne, majhne stvari. Ima lečo, ki kaže stvar, ki jo damo podnjo, zelo povečano. Kaj je daljnogled? Kotanja = jama.

Misli. Katere metulje poznaš? S čim so jim pokrita krila? Kako se metulj razvije? (Jajčece, gosjenica, buba, metulj.) Katerega koristnega metulja poznaš? (Sviloprejko.) Kakšni so vsi drugi metulji?

Slovnica. Občudovati — občudovan — občudovanje. Kaj je zadnja beseda? Iz katere besede smo jo izpeljali? Glagolnik je samostalnik, ki izraža glagolsko dejanje; delamo ga iz nedovršnih glagolov.

Pazi. Zvonjenje (ne zvonenje); govorjenje.

Janez Rožencvet

Jesen

Lepa jesen je velik blagoslov. Če je poleti drugo žito kaj umanjalo, je pa jeseni več prosa in ajde, da so vsaj žganci in kaša v skledi, če je kruha bolj pičlo. Seveda, če v mokrem letu še za koruzo in proso ni pravega vremena, če ajdo popari zgodnja slana, če krompir gnije in če se zelje, repa in pesa nočejo debeliti, je na kmetih bridka skrb za živež.

Jesensko polje je drugačno kakor poletno. Žitnega morja, v katerem se nam je zdelo, da je vse polje ena sama njiva, ni več. Zdaj je vsaka njiva drugačna. Nekatero pospravljen njivo so že preorane in posejane z ozimino, ki pa še ni vzknila. Te so črne, rjave in rdečkaste, kakršna je pač zemlja. Vmes so njive z obranimi koruznimi stebli ali z rdečkasto-črnkasto ajdo, tu z zeljem, tam s korenjem, peso ali repo.

V gozdu rumeni visoka praprot, z divjo trto obrasla uta na farovškem vrtu je vsa rdeča, pod napušči hiš pa pozorevajo v jesenskem soncu v kito spleteni in obešeni stroki koruze.

Zlata je jesen zaradi sadu, ki nam ga prinese, in zlata zaradi barv, ki se vanje zavija. Po brezah med mladimi, košatimi borovci se svetijo orumeneli listi kakor cekini, iz gostega vresja, ki je nekaj prej še lilasto cvetelo, pa molé

šopi dolge, trde porumenele trave, kakor bi goreli zlati ognji. Trudna je zemlja, ali smehlja se, ko vidi, da je vse bogato obrodilo, in z živimi barvami odganja žalost, ki se nas loteva, ker sonce umira.

Zdaj pospravljajo s polja pridelek za pridelkom in vedno več njiv je praznih. Ajdo so že poželi in ostala so le še rdečkasta strnišča. Tu so pobrali iz zemlje pozni krompir, tam so populili korenje ter ga zložili ob kraju v skladovnico, da ga bodo potem odpeljali. Pod tepkami je trava nastlana s črnim tepkovim listjem in kozolci, ki so bili poleti tako polni, so zdaj prazni. Samo fižol visi v njih. Prosa ne obešajo v kozolce, ker ga precej zložijo v kopice, ajdo pa tudi kmalu ven pobero. Se rada osiplje in je zato ne mlatijo tako kakor drugo žito. Na podu otepljejo snope ob poveznjene koše in Gorenjci pravijo, da jo košajo. Skoraj prazne snope pa slednjič še premlatijo, tako da je ajdov snop dvakrat revež. Zato pravijo ljudje, kadar komu hudo zagrozé: Tako te bom premlatil kakor ajdov snop!

Tudi fižol mlatijo, če ga imajo kaj več in če ga ne luščijo v hiši. Pa za fižol se ne mudi. Lahko počaka, razen če je sila za denar in bi ga radi brž prodali. Tudi za koruzo se ne mudi. Pa se mora dolgo v strokih sušiti in jo bodo šele pozimi robkali.

Po svetem Lukežu, ki je 18. oktobra, ostane razen zelja, kolikor ga niso že posekali, samo še repa in pesa na polju. Sonce je že čisto opešalo, ali za ta pridelek ni treba več posebne gorkote, ker pravijo, da se repa celo pod snegom še debeli. In res, kadar repo pulijo, je včasih že tako hladno, da si hodijo premle roke gret k ognjem, na katerih sežigajo plevel. Tiste dni je žalostno. Nizko vise jesenski oblaki, vrane letajo čez polje, veter vali dim po tleh in mrzle kaplje nam bijejo lica in roke.

Dež in slana pomorita rože po vrtovih in le krizanteme, ki so namenjene za okras grobov na vernih duš dan, cveto zdaj. Njih listje je včasih že vse črno in opaljeno, ali cvet je kljub slanam in mrazu bel in svež. Čudna je ta roža, kakor beseda je, ki v najhujši stiski in žalosti požene najlepši cvet.

Jesen je minila, mraz pritiska in po snegu diši. S trdo in neusmiljeno roko trka zima na duri in na srce.

Besedi. Umanjkati = zmanjkati, besede (obljube) ne izpolniti; tu: slabo obroditi; strok koruze = storž.

Slovnica. a) Ostati — ostal; vzkleti — vzkliła. Z oblikami ostal, vzkliła opisujemo zložene čase; zato jih imenujemo opisovalne deležnike. ako izgovarjamo l na koncu opisovalnega deležnika?

b) Obesiti — obešen, povezniti — poveznjen, preorati — preoran, odpreti — odprt. Po glagolskih oblikah obešen, poveznjen, preoran vprašamo z besedico: kakšen (-a, -o). Te oblike nam povedo, v kakšnem stanju je predmet po dovršenem dejanju. Imenujemo jih trpne deležnike. Poišči v berilu vse opisovalne in trpne deležnike. Napravi sam še druge deležnike obeh vrst.

Pazi. Oteči — otekel; otekla roka (ne: otečena roka).

c) Koruzo robkamo, zelje sekamo, ajdo in žito žanjemo, krompir kopljemo in pobiramo, korenje in repo pulimo.

Vaja. Opiši jesensko delo na kmetiji! Naštej lepote jesenske narave!

Naša modrost. Brez gnoja ni prosa. Brez setve ni žetve.

Vremenske. Kakršno bo vreme na dan Male maše, tako nam trideset dni odteče. Kdor po Mali maši kosi, ta za pečjo suši. Sv. Luka repo puka. Sv. Urša zelje v kad buša. Vreme vinotoka daje za april poroka.

Ivan Cankar

Pot v gozd

Ob četrtnih je hodil Lenart v gozd po suha drva. Pot je držala mimo razpadle kapelice, nato skozi temno globel, obokano z visokim, košato razraslim leščevjem in zastraženo s temnim robidovjem, ki je iztegalo in križalo svoje dolge, tenke veje od obeh strani. Ob deževnem vremenu je tekel po tej globeli potok ter se pod kapelico porazgubil in potuhnil v jarke in kotline. Poleti se je udirala noga v izpran, gladek pesek; le v hladnih kotih, kamor ni seglo sonce, so stale blatne luže. Iz globeli se je vzel kolovoz visoko v klanec, vil se je po grapavi, pusti rebri, nazadnje pa se izgubil kakor potok, se razcepil v stezè, ki so blodile križem po kamenju in grmičevju mimo živih mej in podrtih plotov ter potonile po zapuščenih lazih. Nad puščavo so šumeli bukovi gozdovi.

Ko je stopil Lenart v gozd, mu je bilo sladko in milo, kakor da je stopil v toplo izbo svojega pravega doma. Slišal je in vedel, kaj je v svojem košatem vrhu pripovedovala izkušena bukev, razložil je pobožno molitev smreke, v nebo

zamaknjene. Svojo govorico sta govorili robida in malina, po svoje je šepetala visoka praprot. Nad svetlim obronkom kraj gozda so se zibali metulji. Veverica se ni plašila, če je stopil na suho dračje. Postala je na veji, vzdignila glavo in košati rep, gledala nanj z razposajenimi, črnimi očmi, vabila ga v višave na veseli ples med vejami. Zajec je hušknil izza grma, postrigel z ušesi, potresel z belim smrčkom ter se spravil skokoma na svojo lačno pot. Gosposko je stopala srna po rebri nizdol proti studencu; spotoma se je ozrla z velikim, jasno žarečim pogledom naravnost nanj.

Besede. Globel = globoka, tesna dolina; laz = izsekan in preoran kos gozda; obronek = pobočje, breg; dračje = suhe veje.

Misli. Kako opisuje pisatelj gozd? (Kakor bi bil živ: bukev je pripovedovala, smreka molila, robide in maline govorile, praprot šepetala. Kolovoz se je povzpел, steze so blodile.)

Slovnica. Leska — leščevje, robida — robidovje.

S katero končnico izpeljuješ skupna imena?

Fran Levstik

Srnica

*Srnica mlada, nedolžna se pase,
kjer v senci mehka muljava rase.*

*Igra se v lesu, veselo skakaje;
pojilo ji rosa hladna podaje.*

*Ozira srna okrog se premalo. —
Da ne bi je srce prosto izdalo!*

*Prileze lovec, uzre ga prepozno;
na noge plane, splašena grozno.*

*Bežala je srna, svrčala strela,
skočne ji noge je smrt dohitela.*

*Zadeta v prsi na tleh izdihuje,
pogled solzan ji že ugasuje.*

*O kdo je smel jo in mogel raniti?
O kdo je v nedolžno mogel ustreliti?*

*A lovec ima srce nemilo,
oko proseče ni ga stresnilo.*

*Vesel jo gleda, ko kvišku plane,
in spet poklecne — mrtva ostane.*

Besede. Muljava = trava, ki se rada muli (z zobmi trga); prosto srce = preprosto, neizkušeno srce; pojilo = voda, ki napoji žejnega; svrčati = brneti, leteti.

Josip Brinar

Volk Sivor

Kjer se trije košati gorski mejniki — Snežnik, Javornik, Nanos — razgledujejo po Notranjski, tamkaj je volk Sivor domoval, tam pobiral svojo pravico. Pod Javornik in do jezera ob njem je hodil po malo južino; Nanos mu je dajal srnjad; okoli Snežnika je lovil rogovilarje jelene; po seliščih so mu redili okrogle pujske in po planinah je hodil pobirat ovčjo drobnjav.

Po rebreh Snežnika in po globelih pod njim je bil Sivorjev vsakdanji dvor. Tod je prehajal na svojih navadnih pohodih. Kadar pa so mu bili preganjalci za petami, ali če se mu je zahotelo nemotenega počitka, takrat jo je ubral v varni grad: čez Tri kaliče je utonil in se izgubil v divjo, nepristopno Volčjo drago. Med peči in mračne koliševke Volčje drage se ni zatekla nobena druga žival; srne in jeleni so se teh divjih kotanj na daleč ogibali in tudi družina strica Kosmatina je le nerada prehajala tod mimo. A volku Sivorju je bila puščobna Volčja draga to, kar roparskim vitezom grajski stolp: nepremagljiva trdnjava.

Kolikor pomnijo starci in starke iz nekdanjih časov, se je že od njega dni zmerom ponavljalo po Notranjskem, da so se pokazali volcje zdaj tu zdaj tam, brž ko je pritisnila zima in je burja zapiskala preko zbrisov. Vendar do ovčjih staj in do predvrat hlevov jih je prignala le velika stiska v zimah, ko je burja kar po več tednov zapored udelavala in se je divjad pod zameti stiskala v svojih ložih. Glodajoč lubje in obirajoč popje krog sebe, se gozdna živad ob metežu ni izdajala s svojo sledjo. Kaj čuda, če so v taki stiski volcje

vdrl v hlev ali se prikopali v svinjak k pujskom! A takim prizgodam je bil dostikrat gospodar sam kriv. Pa naj bi bil, šment nemarni, bolje pritrtil zapahe in trdneje podzidal svinjak! A kakor rečeno, taka razbojništva so vršili volčje le v strupenih zimah in po samotnih seliščih, kjer ni bilo brižnih dedcev, ki bi bili pred zimo vse trdno opažili in okovarili po stajah.

Vendar so se notranjski gospodarji še koli dobro oteпали volčje nadloge, dokler se ni pojavil na Krasu volk velikan, Sivor po imenu. A ko je zagospodaril Sivor od Snežnika do Javornika in Nanosa, ko se je oglašal sivi razbojnik zdaj na Pivki, zdaj kje pod Hrušico — odslej ni bila živad niti poleti več varna: ne drobnica na paši ne svinje v staji ne konji pred vozom. Najbolj neustrašenemu možakarju so zamrgoleli mravljinici po hrbtu, če sta se srečala s Sivorjem na samotni stezi.

Besede. Koliševke = globoke kraške vdrtine, breznom podobne; stric Kosmatin = medved; zbrisi = robovi, s katerih burja najprej odnese (pobriše) sneg; loži = ležišče; prizgode = nezgode; brižni = skrbni (od besede briga = skrb); opažiti = zadelati z deskami (delati

opaž); okovariti = okovati, z železjem zabiti; živad = skupno ime za domače živali, prav tako kot je divjad skupno ime za gozdne živali.

Vaja. Poišči na zemljevidu vse kraje, naštete v sestavku! V katero podzemeljsko jamo se izgublja Pivka? Kako se imenuje v svojem nadaljnjem teku? Katere druge reke ponikalnice še poznaš?

Pazi na pestrost izraza: Čez Tri kaliče je utonil... zima je pritiskala, burja je piskala... burja je udelavala... volčje so se prikopali... strupene zime... brižni dedci... gospodarji so se oteпали volčje nadloge... mravljinici so zamrgoleli. (Kaj pomeni ta izraz?)

Misli. a) Ali danes še živijo volkovi v naših krajih? Kje in kdaj se še pojavljajo? Katere zveri še vedno strašijo naše gozdovih? Kje živijo še medvedje? (V kočevskih hribih.)

b) Ali sme vsakdo loviti divjačino in zveri? Kaj mora imeti vsak lovec? (Lovsko izkaznico.) Kako se imenuje lovec, ki lovi brez dovoljenja? (Divji lovec.) Ali smejo lovci vsak čas streljati divjačino? S kakim orožjem streljajo lovci divjačino? S kakim nabojem pravi lovec nikoli ne strelja srn in jelenov? (Z zrnci.)

Narodna

Volk in pastir

Volk ni mogel dobiti ovác za svoj prazni želodec. Zato si je pomagal z zvijačo. Opravil se je kot pastir. Oblekel je suknjič iz lisičje kože, vzal gorjačo, si obesil žveglo za vrat, na klobuk pa si zapisal besede: »Jaz sem Martin, pastir te črede.« Tako našemljen se je potihoma prikradel do ovác. Pravi Martin je ležal zleknjen v travi in trdno spal. Tudi njegov pes in večina ovác je spala. Hinavec jih je pustil pri miru. Izmisli si je rajši še eno zvijačo. Posnemati je skušal Martinov glas. To se mu pa ni posrečilo. Volkov debeli in hreščéči glas je zbudil ovce, psa in pastirja. Takoj so bili vsi na nogah. Nerodna para ni mogla bežati v suknjiču, pa tudi braniti se ni mogla.

Ljudje so ga pobili.

Beseda. Žvegla = pastirska piščalka.

Ivan Cankar

Lisjak

Imeli smo mladega lisjaka, komaj nekaj tednov mu je bilo. Mlad fant ga je prinesel v naročju. Živalca je bila nemirna in silno plaha.

Za prvo noč smo spravili lisjaka v prazno kamrico poleg moje izbe. Stisnil se je v kot; njegove oči so žarko, čisto po mačje sijale iz teme. Ponoči me je vzdramil srdit, presekan glas: »Kef, kef, kef — kef, kef, kef...« Vstal sem, stopil k durim ter jih potihoma odpahnil. Vse je bilo tiho in mirno; iz kota se je bleščalo dvoje rumenih luči.

Drugi dan smo postavili lisjaku prostorno bajtico kraj vrtno ograje. Priklenili smo ga na dolgo verigo, tako da bi se lahko izprehajal. Toda izprehajal se ni. Časih je pogledal skozi vratca koničasti, nežni gobček, pa se je skrיל nemudoma, če se je prikazal človek. Šele kasno pod večer sem ga zalotil zunaj ob ograji. Veriga je zarožljala, izginil je ter se stisnil v najgloblji kot svoje bajte.

Kmalu smo ga začeli pitati s svežim, krvavim mesom. Kadar sem mu ga prinesel, se ni več skrival v kajbo, temveč prišel mi je naproti ter se trgal na verigi. Zgrabil je najprej en sam kos, pobegnil v kolibo, na pragu pa se še ozrl, če gledam za njim. Nato se je vrnil po drugi in tretji kos in pobegnil z vsakim posebej.

Blizu lisjaka in njegove kolibe so brskale kokoši po pesku. Ni se zmenil zanje, niti trenil ni. Lep dolgokrak piščanec se je bil pribrskal in prizobal tik do njega. Ali bliskoma, hitreje od misli, je planil lisjak ter zagrabil. Perje je frčalo po zraku; piščanec ni imel časa, da bi kriknil...

Malo dni pozneje sem se napotil z doma. Ko sem se vrnil, ni bilo več lisjaka v kolibi. Ubile so ga bile ženske.

Beseda. Kajba = kletka.

Vaja. Opiši lisico! 1. Kje živi in s čim se hrani? 2. Kako je ustvarjena za svoje življenje? Kakšen je njen kožuh poleti? 3. Kakšen postane pozimi? Zakaj? Katere živali imenujemo zveri? (Ki love druge živali, da se z njimi hranijo.) Kako pravimo roparski ptici? (Ujeda.)

Naša modrost. Če lisica čez led beži, tudi ljudi doseže. Lisica se dlake izlevi, zvijač se ne znebi. Lisica, ki spi, kokoši ne ujame.

Josip Brinar

Lisica in sinica

Zvitorepka je bila menda ta dan vstala z levo nogo; česar se je polotila, vse ji je izpodletelo. Ždela je in ždela za grmičjem na dobravi, da bi zalotila mladega zajčka, ki je zahajal sem na pašo. Toda stari Plahun jo je mahnil prav

ta dan s svojo dolgohu deco v Zahostnikov trebež, objedat sočne vehe zeljnih glav. Rjavki je že predel pajek v želodcu; naveličala se je večnega oprezovanja in zato odšla na polje, da si ulovi kako miško. Pa tudi ovsenjaka je danes Zvitorepki prebodeč: miške so bile ta dan čudovito bistre ter so ji izpred nosa posmukovale v luknjo, lisica pa je požirala sline.

Preden pa je sonce zašlo za gore, je še enkrat žarek upanja posvetil obupavajoči lisici.

Na cvetočem bezgovem grmu tik kolovoza se je na vejici zibala sinica Repačica, drobeč svojim milim gnezdnikom sladko uspavanko. Zvitorepka se je ustavila poleg grma, svetohlinsko poslušajoč prijetno žvrgolenje.

»Bog te sprimi, vesela pevka,« nagovori sinico, ki je bila za hip umolknila. »Bog te sprimi in ti stotero poplačaj pobožno popevko, ki mi je segla tako globoko v srce. Kako se vsakomur zdi ves svet dober in lep, če mu tako milo petje prepodi vse muhe iz glave! Neizrečena radost je objela moje srce. Oj, prileti semkaj, da te poljubim in se ti zahvalim za čarobno pesmico.«

Repačica je nagnila glavico na levo ramo in hudomušno namežiknila: »Oh, vaših svetlih, poželjivih oči me je strah, sestra lisica; tako strašno se vam krešejo na ognjeno in zeleno, da jih ne morem pogledati, ne da bi zadrhtela. No, ako pa zamežite, naj bo, priščebetam vam poljubček na smrček.«

Zvitorepka se je komaj zadrževala, da ni prasnila v smeh, tako so ji bile te besede pogodu. Nemudoma je torej zamižala. Repačica pa je utrgala listič pekoči koprivi in ga položila lisici na nos.

Ko je Zvitorepka občutila, da se je nekaj zgodilo na nosu, je hlastno šavsnila po koprivi, misleč, da je prifrčala Repačica poljubljat jo na smrček. A namesto sinice ji je spolzel listič v goltanec. Brrrrr, kako je to ščegetalo, kako peklo! Kihala, kašljala in brehala je, kakor da ji je hudoben spaček nasul popra v nos in goltanec; kar solze so jo polivale, tako jo je izdelavalo.

Repačica pa se je na vse pretege smejala in ko je videla, kako neznansko se mrda Zvitorepka, je zaščebetala: »Kajne, lisica sestra, pamet je boljša kot žamet! Pa se

daste tako meni nič tebi nič zvoditi za nos, tega bi pa vendar ne bila verjela. No, zdaj veste, da Repačica ni taka beba, kakor se vam je zdelo.«

Ob teh besedah se je Zvitorepka osramočena odmuzala.

B e s e d e. Trebež = travnik ali njiva, ki so jo šele zadnje čase pridobili s tem, da so gozd in grmičje iztrebili; voha = list zeljnate glave; ovsenjak = kruh iz ovsene moke. Tukaj je rabljen izraz v pomenu: najslabša jed; gnezdnik = mladič, ki je v gnezdju.

M i s l i. Kakšna je bila lisica? (Zvita, svetohlinska, priliznjena...) Od kod ime Zvitorepka? Kako se je prilizovala sinici? Kako jo je sinica nadmodrila?

O lisici Zvitorepki je spisal mičnih prigodb za precej debelo knjigo pisatelj Josip Brinar, izdala je knjigo Mohorjeva družba v Celovcu. Knjiga je polna življenjske modrosti, ki jo človeka uče živali.

V a j a. 1. Poišči v sestavku vse prispodobe in rekla! (Lisica je vstala z levo nogo... pajek ji je predel po želodcu... ovsenjak ji je prebodeč... požirala je sline... oči se vam krešejo... itd.) 2. Sinica sama pripoveduje, kako je preslepila lisico.

N a š a m o d r o s t. Na med se muhe love, na sladke besede ljudje. Lisica, ki spi, kokoši ne ujame. Lisica tudi na videz spi, da kure lovi. Laže, kakor bi mokre cunje palili. Laže, da se ura ustavi. Klin s klinom izbij. Usedel se je lisici na rep. Tudi preprosti jo znajo zagosti. Ima jih za ušesom.

P r a v o p i s. Zakaj pišeš besedi Zvitorepka in Repačica z veliko začetnico?

Po Josipu Jurčiču

Kako je vrag polhe prepeljal

Ob Kolpi si je postavil star možic koč, da je prepe-ljaval ljudi čez vodo. Ponoči za dnevom svetega Simona in Jude je starec nekdanj trdno zaspal v svoji koči. Prebudi ga rompljanje na okno. »Kdo se bo zdaj vozil, saj ljudje spe; menda se mi je sanjalo,« misli mož ter spet zaspi. Kmalu ga zopet vzbudi tisto bobnanje. Vstane, odpre lino in jezno vpraša: »Kdo pa je?« — »Pojdi vozit,« se oglasi nekdo. Videl pa ni nikogar, zakaj tema je bila taka, da človek ni videl, kam stopiti. — »Kdo bo v takem vozil, zdaj pošteni ljudje spe.« Rekši zaloputne nevoljen oknice. Menda je bil pa že skop in radospraven, kajti premisli si, sname kučmo s klina, zavije se v plašč, vzame veslo, sloneče v kotu, in odrine zapah pri durih. Zunaj je burja pihala, sneg je prašil, tema

pa taka, da nikdar takega. Pritava do čolniča, odveže vrv pri kolu, čaka in gleda, od kod bo stopil kdo v čoln. »Na tej strani sem, le sem vozi,« se oglasi nekdo na oni strani.

Brodnik se upre in odrine proti oni strani Kolpe. V sredi se domisli, da je poprej nekaj na okno trkalo, torej je bil gotovo kdo na tem bregu; kako je tedaj, da ga kličejo na drugo stran. Strah ga obide, pa vendar vesla proti drugi strani.

Čoln trči na pesek. »Le noter, brž, kjer je kdo,« pravi čolnar. Ta čas pa nekaj zašumi in zaškrblja in zacvili in zdajci je bil čolniček poln skopicema — pa ne ljudi, ampak majhnega črnega škrata, ki je brodniku noge zadelal do kolen in vse ob njem je žival lazila. Na drugem koncu pa se je ustopilo nekaj takega, kakor da bi se bil kozel na zadnje noge postavil; dobro se sicer ni razločilo, toliko pa je videl brodnik, da je nekaj še bolj črnega kakor noč.

Čoln se odrine sam od kraja. »Veslaj,« je rekel kozel in brodnik je moral tako storiti, ako ni hotel, da odnese njega in čoln in naložnino Kolpa s seboj. Groza ga je bilo pa tako, da mu je kučma v vodo padla in je še pogrešil ni; jel je moliti tako zvesto, kakor na vernih duš dan. Žival je lazila in šumela po čolnu kakor raki v koprivah.

»Kaj, ko bi bili to polhi,« si misli brodnik, ko se je bližal svoji koči in mu je zmerom bolj upadal strah.

»Halo! Plačilo,« pravi stari brodnik, ko se je čolnič naslonil na breg. »Zastonj ne vozim nikogar o polnoči, celo ne v taki burji; kdor se rad zastonj vozi, naj pride opoldne.«

»Koliko bi rad?« vpraša tisti, ki je bil kozlu podoben.

»Kajne, saj so to polhi, ta stvar,« vpraša nato brodnik.

»Polhi,« odgovori oni.

»No, kar jih bom ubil, ako udarim po tej živi kopici. ti mi bodo za plačilo.«

»Le udari!«

Brodnik vzdigne veslo, zamahne in — lop! trešči po golem plohu. Obleti ga strašen puh, da bi ga bilo skoraj vrglo znak, polhov in vruga pa že ni bilo nikjer, le ob Kolpi po skalovju se je slišalo dleskanje in pokanje, da je brodniku letelo skozi ušesa.

Pa reci, človek, potlej, da vrag res ne preganja polhov.

Josip Jurčič se je rodil 4. sušca leta 1844. na Muljavi, podružnični vasi župnije na Krki, kako uro od staroslav-nega samostana v Stični na Dolenjskem. Srednjo šolo je končal v Ljubljani in študiral tudi na Dunaju. Tu je zaradi revščine vztrajal le tri leta, potem se je posvetil pisateljevanju in časnikarstvu.

Jurčič je napisal mnogo lepih povesti za ljudstvo, zlasti iz turških časov. Doma je rad zahajal med ljudi, poslušal, kako govore, in opazoval domače navade. Vse to je natančno popisal v svojih povestih, ki so med najboljšimi v naši starejši književnosti. Umrl je v Ljubljani 3. maja leta 1881.

Fr. Bevk

Polž

Polž je bil za nas najskrivnostnejša žival.

Poznali smo le tistega polža, ki je nosil rogé, oči pa na dolgih pecljih kot nosijo svetilke pri procesiji: tistega, ki je imel hišico na hrbtu. Dolgega črnega polža, ki ni imel niti hišice niti rožičkov, nismo imeli za polža. Tudi malih polžkov, ki imajo hišice kot gumbе pri srajčki, nismo marali.

Kadar je kdo izmed nas zagledal polža, je plosknil z rokami in zaklical:

»Polž, polž!«

Vsi smo se zgrnili okrog njega, posedli smo, počenili, legli na trebuh in ga gledali kot največje čudo.

»Polž, polž, pokaži roge!«

»Saj jih kaže.«

Polž se ni zmenil. Molčé je šel svojo počasno pot dalje. Gotovo je razmišljal zgodbo — zgodbo svojega očeta. Ta

je nesel zdravila za svojo mater, plezal čez plot že več let, deveto leto h koncu je priplezal na vrh in padel nazaj na tla. »Naglica ni dobra,« je dejal in plezal znova devet let in še kateri dan.

Ni nam bilo po volji, če se ni zmenil za nas. Vzeli smo bilko in dobil jih je po rožičku, prvič prav rahlo. Naglo je skril svoje oči, kot bi obrnil nogavice. Ne popolnoma. Čez čas je zopet oprezno pogledal, počakal še malce in šel svojo pot.

Gorje, če bi bil kdo polža zmastil. To bi bil nedopusten greh. Le prazne kajžice smo nabirali za babico, da jih je dajala kokošim.

Vprašali smo babico:

»Zakaj nosi polž na rogeh oči?«

»Zakaj nosi hišico na hrbtu?«

»Kaj naj jaz vse vem?« je dejala babica.

»Veste, veste,« smo dejali in obljubili še kajžic.

Babica je pričela: »Od tistega časa je mnogo, mnogo dni, ko je Marija z Jezuškom bežala, da ga vojaki niso umorili.

Ko je bila v daljni deželi, je nastal večer, veter je bil in dež je padal. Niso imeli, kamor bi šli, ljudje so vse hiše zaprli in niso dali strehe. Sveta družina je ugledala polževo hišico. Polž je pogledal iz nje in videl tri romarje. »Kdo ste?« je vprašal. »Jaz sem Jožef, tu je Marija in Jezus, njen sin; nimamo, kamor bi šli med nevihto in čez noč.« Polž je dejal: »Da je hišica moja dovolj velika, šel bi iz nje in prostora vam dal.« Tisti hip je polževo hišico zrasla, imela prostora za štiri, da so v njej prenočili. Marija je vprašala polžka: »Kako se ti godi?« — »Slabo, pre-slabo,« je dejal polž. »Krošnjarim, ali majhen sem in mehak, počasen pa tudi, preden ga vidim, me že kdo pohodi in kadar se vrnem, je hiša razbita. Hudo je, hudo!«

Marija je dejala: »Bolje bo!« — In ko so zjutraj z zahvalo odšli, je bila hišica zopet majhna in polž jo je nesel s seboj, a oči so visele na dolgih rožičkih, da lahko vsakogar vidi in se mu ogne, počasnež, hišice pa mu nihče ne razbije, ko je zdoma, ker jo nosi s seboj.«

V a j a. Polž pripoveduje, kako je prišel do svoje hišice.

Kadar zvezde zagorijo

*Kadar zvezde zagorijo,
čudne se reči godijo.*

*Čuk se v duplu oglasi,
netopir se prebudi.
V lesu temnem, črne sence
tifo se premikajo;
pod peruti piščke plašo
drobne glave vŕikajo.
Močni ŕasŕi, vitke breze
plašno pesem si ŕuŕte,
mračne jelke, čmerni bori
o ŕaŕŕoviŕ govore.*

*Kadar zvezde zagorijo,
čudne se ŕvari gode;
a otroci dobri, pridni,
sladko v poŕteljici ŕpé.*

Ivan Cankar

Sova

Kupili smo sovo od mežnarja, da bi jo imeli pri hiŕi, kakor imajo drugod papige. Vtaknili smo jo v veliko, z mrvo nastlano kletko. Med vratci je gredoč ŕe usekala mežnarja v roko, da se mu poredila kri. Nato je stala tiho, nepremično sredi kletke, oči globoko skrite pod sive namrŕene obrvi, rumeni kljun zasekan v prŕi. Če se je kdo pribliŕal in zazibal kletko, se je komaj ganila, le oči so se za hip na pol odprle.

Za prvo noč smo jo spravili v prazno kamrico poleg moje izbe.

Zjutraj sem stopil v kamrico; iz teme je zlobno in zasmehljivo pogledalo vame dvoje rumenih luči.

Ves dan je stala sova v kletki tiha, nepremična. Če je na pol odprla oči, je blisnil iz njih hudoben zasmeh.

Zvečer smo postavili kletko na drugo stran v izbi, kjer je spal hlapec.

Zjutraj je prišel hlapec v kuhinjo. Čmeren je bil in neprespan.

»Ne maram več te živali... postavite jo, kamor hočete!«

»Kaj je bilo?«

»Nič! Butalo je, da se Bog usmili, vse do jutra...«

Tretjo noč smo postavili kletko na dvorišče, pred hlev. Dali smo sovi mesa na steljo, da ne bi poginila. Vso noč se je razlegalo kakor jok in grohot. Še pred zarjo je vse nenadoma utihnilo, kakor da bi udaril.

Zjutraj je prišel hlapec.

»Poginila je!«

»Poginila?«

V kletki je ležala sova, razločiti se ni dalo ne oči ne kljuna. Vse je bilo skrito in zakopano v velik, košat, grahast šop. Ta šop je bil posut s krvavimi kapljicami, kakor z rdečimi koraldami.

Besede. Koralda = drag rdeč kamen.

Misli. Zakaj je sova poginila? Kje živi navadno? Kdaj leta okrog? Zakaj je ne slišimo, ko leta? Kakšne vraže si pripovedujejo ljudje o sovi? (Da naznanja smrt — mrtvaška ptica.) Kakšna pripodoba je sova? (Učenosti.) Zakaj? (Ker čuje ponoči kakor učenjaki.) — Katere vrste sov poznaš? S čim se hranijo? Naštej še druge ujede!

Naša modrost. Sova sovo izvali. Sova kragulja nikdar ne rodi. Sova sinici glavana pravi.

Janez Jalen

Nad orla

Peter je bil izvedel od lovcev, da je tudi v Krmi, v nepristopni steni Debele peči gnezdil orlovski par. Izvalil in iz njega izpeljal je bil dvoje mladičev. Trentarski pastirji so mu bili pa pravili še o tretjem orlovem gnezdu na soški strani.

Peter je vedel, da orlovski par leti zjutraj drug za drugim na eno stran grebena in išče plena. Na prvi polet se pelje nizko. Večkrat ga je mogoče doseči s strelom. Pripetilo se je, da je lovec oba ustrelil: samca in samico. Morebiti pa je tudi njemu namenjena lovska sreča. Navse-

zgodaj je bil že prispel na vrh Kopice. Stisnil se je med skalovje in se pokrilo še z ruševimi vejami. Oprezal je na vse strani in čakal.

Sredi razmišljanja je pogledal prek doline proti Zlatni. V meli se je pasel tropič divjih koz. Srednje velika koza s slabotnim kozličem je zaostala na jasi med ruševjem.

Mladič je legel in se ogrel na soncu, mati pa se je oprezno pasla in pogosto pogledovala pod nebo, kakor bi se od tam najbolj bala nevarnosti. Peter je začel oprezovati z daljnogledom.

Iz ruševja se je priplazila lisica. Lovec je koj spoznal, da zalezuje kozliča, pa ni mogel prav nič pomagati. Je bilo predaleč. Preden bi dospel v strelno daljavo, bi bilo že davno vsega konec. Ni mu preostalo drugega, kakor da je mirno čakal.

Koza je postala nemirna. Hkrati je še topotnila s prednjo nogo. Peter udarca ni slišal, videl pa ga je. Kozlič je planil pokonci in že ni bilo ne njega ne matere nikoder več. Na jasi je ostala samo lisica. Kakor bi se ji za malo zdelo, da ni mogla do plena, se je visoko zravnila in gledala proti ruševju, kamor je bil izginil kozlič. Tedaj se je spet prihulila. A bila je že prepozna. Bliskovito naglo se je zaprašil orel v preplašeno zver in ji zasadil kremplje v glavo in hrbet. Lisica se je pričela braniti. Nastal je živ svitek. Petru se je zazdelo, da sliši ščekanje ostrih lisičjih zob, udarjanje mogočnih perutnic in jezeče pihanje razjarjene ujede.

Zgodilo se je, česar ne bi bil nikoli Peter pričakoval. Orel je moral popustiti. Dvignil se je za moža visoko. Narahlo je premaknil krila in čakal. A brž ko je lisica skušala pobegniti, je že spet sedel na njej.

Še trikrat je lisica odbila orla in Peter je že dvomil, kdo se bo prej upehal. Ob petem napadu pa se je lisica vrgla na hrbet in se skušala braniti s kremplji. Ni dolgo vzdržala. Pod silnimi udarci orlovega kljuna je kmalu nepremično obležala.

Orel je sedel na ubitega nasprotnika. Krila je na pol razprostrl. S pobočja Zlatne pa se je daleč naokrog razlegel mogočni krik zmagovalca.

Orel je odnesel svoj plen visoko v skalovje in izginil Petru izpred oči.

Besede. Krma = ena izmed treh dolin, ki drže izpod Triglava proti Mojstrani; Trenta = dolina ob izviru Soče; greben = raztegnjen gorski vrh; Kopica, Zlatna = vrha v Julijskih Alpah; mel = grušč, ki se nabira pod visokimi stenami; jasa = posekan prostor sredi gozda (izseka); ruševje = nizko gorsko grmičevje.

Slovnica. 1. Razmišljati = razmišljanje, pehati = pehanje, udarjati = udarjanje; kaj so te besede?

2. Peter je vedel. Pastirji so mu pravili. Orel se pelje. Koliko časa traja dejanje, ki ga izražajo ti glagoli (dalj časa — trajanje dejanja). To so nedovršni glagoli. Peter je izvedel. Izvalil, izpeljal je mladiče. Kaj izražajo ti glagoli? (Začetek ali konec dejanja, trenutno dejanje.) To so dovršni glagoli.

Misli. Kakšna ptica je orel? (Ujeda). Kje živi? Kako ji pravijo? (Kraljevska ptica.) Zakaj jo imajo nekatere države v svojih grbih?

Naša modrost. Orel leti s perjem, a ne z mesom. Orel orla podi.

Netopir

Na tla je padel netopir podnevi.
 Podlasica ga zgrabi, on pa reče:
 „Oh prizanesi mi, ubogi revil!“ —
 „„Ne more biti, stara pravda teče
 med ptiči in menoj.““ — „O to ni nič!
 Jaz miška sem pohlevna, ne pa ptič.“
 „„Pa bodi, zdrava mi ostani, miška!““
 Šo reče, ga pusti in gre. Kar zviška
 postovka nadenj dobi prileti.
 Prestrašen milo netopir kriči:
 „Usmiljenje imej, postovka, z mano!“
 „„Zakaj pa? Meni miši so za hrano!““
 „Jaz nisem miška, ptič sem kakor ti,
 ptič, ki so oslabele mu moči;
 pač res nekoliko podoben miši.“
 „„Naj bo, kaj novega vsak dan se sliši!““ —
 Zdaj miš, zdaj ptič, kakor najbolje kaže;
 tako seve izhaja se najlaže

Beseda. Netopir = tič — miš ali pilpogačica.

I. Pregelj

Lubadar

Zadnji pas večerne zarje je ležal tistega večera nad ostro rezanimi obrisi gozdov v Jelovci, ki se razgledujejo po gorenjskem polju od Šmarjetne gore in Svetega Jošta, mimo Ljubnega in Brezij do pod Svetim Petrom nad Begunjami in še više v planinski svet.

Na cesti, nekje sredi polj in že blizu ravninske vasi je bilo, da je postal Lukov France za streljaj pred prvo hišo, si lagodno vil svalčico in se oziral po cesti nazaj, od koder je bil prišel in kjer mu je prihajala vedno bliže nasproti postarna ženica z jerbasom na glavi.

»Bog daj, gobova mati!«

»Lej ga no, Lukovega, Bog daj, France,« je odzdravila.

Moški se je ustopil ženi na desno, osuknil se živo in potegnil z roko v mogočnem krogu čez gozdove, ki so se tesnili tostran in za vasjo v dvoje mogočnih temnih sten.

»Ta les pa ta bogatija, mati,« je vzkliknil preroško, »poglejte jo dobro. Ne bo leto minilo, pa bo vse usahnilo, posušilo se do zadnjega stebelca!«

»Tak, France, nu, kako pa to misliš?« se je ustrašila žena, ki je z gobami imela svoj zaslužek izpod borovcev in hrastičja.

»Mrčes,« je dejal France, »tak mrčes je v borovcu, črv, tak škodljivec, mati, taka šiba božja za bahače.«

»Za božjo voljo,« se je huje razburjala gobova mati.

»Takšna kuga, mati,« je bil pripovedovalec vedno bolj navdušen, »taka jetika, taka sušica neugnana za les, takšna smrt za smreko in bor...«

»Smrt, kuga, sušica,« je ponavljala prepalo ženica. »Z eno besedo, mati, lubadar,« je udaril France neizprosno in premolknil, kakor da se je stokrat učil modre kretnje iz naukov o govorništvu.

»Lu-ba-dar,« je šepetnila ženica, ne da bi umela. V duhu je imela trenutno predstavo svojevrstne živadi, nepoznano golazen, ki gre vsa lakotna za gobami in žre. Strašno, ki je begalo ženici domišljijo, je bil čuden stvor: polž in glista in črv, veverica in kavka in koza obenem pa še otroci iz vasi, ki grede za gobami kakor po niti, ker imajo bistre oči pa brhke noge in obredejo ves gozd, preden prisope ona sama v praprotje in pritlično hrastje. Tedaj je France zopet stegnil roke in pokazal na gozd pod zarjo in dejal:

»Tu doli na Ograjnici ga mora biti že na funte, tako gosto poletava sem gori.«

»Lubadar?«

»Lubadar. V les se zaleže kakor mravlja. Nobena sekira ne podere toliko desak kakor takale gozdna uš. To je hrošč valjastega trupla. Pod velikim ovratnikom se skriva majhna glava, ki nosi hkrati kijasti tipalnici. Spoznamo lubadarja po zadaj ošiljenih in zobatih pokrovkah. Samica zvrta med lesom in skorjo navpičen samični rov ter polaga ob stenah jajčeca. Ličinke so žerke... No?

Kaj ogenj, kaj črv? Lubadar, lubadar je prava smrt. Boste videli, boste doživeli, pomnili boste moje besede.«

»Za sveto ime,« je vzkliknila zopet ženica. »Pa to je strašna nesreča. Anti Logarjevi že vedo, kaj jih čaka. Nesrečna Ograjnica! Ali ni nobene pomoči?«

»Kolikor moreš, reši, kadar hiša gori,« je menil modro France. »Sečejo naj, dokler ni prepozno.«

»Logarjevi? Da bi sekali?« je vzkliknila ženica skoraj bolj veselo kakor začudeno. »Prav poznaš jih; pa Tono! Za ves svet ne bo sekala.«

»Lubadar, si dejal, kaj ne? Takšna predenica za gozd, kaj? Da les živ zgori in se osuši kakor detelja?« je rekla ženica.

»Gozdna smrt, borovji sodni dan in smrečja griža,« je imel France vedno bolj zgovornih prilastkov. Gobova mati se je tedaj v duhu odločila, da bo po svoji krščanski dolžnosti povedala Logarjevim, kolika nesreča jim preti, in je le še to ugibala, ali naj tudi to pove, kje in kako je sama izvedela. Toliko je zmeden ta Lukov France, je razmišljala, da ne ve ravnati z ognjem. Pa je le hodil v latinske šole, preden se je zmešal. Anti se je nekaj naučil pa se po gozdovih stiče in jih pozna kakor polh žir in veverica lešnik.

Tako je premislila in rekla:

»Nu, pa pojdiva vsak na svoj dom, ker bo takoj noč in je mežnar že spet pravo avemarijo zvoniti pozabil.«

Tako se je otresla Lukovega skoraj brez slovesa.

B e s e d e. Jelovca = gorski greben nad Radovljico; funt = stara mera, nekaj več kakor pol kilograma (56 dkg); predenica — nitasta rastlina zajedalka v detelji.

Misli. Katere drevesne škodljivce poznaš? Kako se ubranimo lubadarja, kako jabolčnih zavijačev?

Katere vrste ličink poznaš? (Gosenice, podjede, žerke.) Kaj pomeni gozd kmetu? Kako skrbi pameten gospodar za svoj gozd?

Janez Roženčvet

Pomlad

O sv. Gregoriju se ptički ženijo, angelci pa pripravljajo pomlad.

Dosti dela imajo. Travo in ozimino, ki jo je sneg potlačil, morajo razčesati, otrple hrošče ogreti in na noge po-

staviti, po mladih hrastičih in gabrih pa obrati listje, kolikor se ga še od lanskega leta drži. Sneg, ki je ostal po jarkih in osojah, stopé angelei z gorkim dihom, po logeh očistijo luže za žabe in lepo obrišejo nebo, ki je od zimskega prahu postalo medlo.

Ko je opravljeno največje delo, nasadé po logeh in travnikih rožic. Tudi po gozdu jih nasadé. Za one, ki imajo koreninice in čebulice še od lanskega leta v zemlji, pa prebadajo listnato plast, da rožice lahko poženejo.

Povsod poganja in zelení brstje. Najprej bezgovo in za njim razno drugo. Vrbe, ive, beke, leske in breze dobe prej mačice in šele potem zelenje. Tudi sadno drevje nekatero prej cveté, preden ozelení. Prve so češnje. Kakor bi jih sneg opadel, se belijo po ozelenelih bregovih ali med gozdnim drevjem, kjer je poleg temne jelovine bukovina preprežena s prvim rahlim zelenjem. Za češnjami cveto češplje in hruške, vendar ne tako lepo. Tedaj cveto tudi orehi, ki so pa hudo občutljivi in radi pozebejo, če pritisne mraz.

Nekatero drevje ozelení pozno. Tako drevo je poleg hrasta, akacije in drugih tudi oreh. Navzlic temu je pa o svetem Juriju, ki ima god na 24. dan meseca aprila, že vse močno zeleno. Zato pravimo temu svetniku tudi Zeleni Jurij. Dotlej mora biti tudi oves že vsejan. Krompir so vsadili prej, fižol pa sadijo navadno kasneje. Ponekod na dan svetega Jurija ne naprezajo konj. Pravijo, da je ta dan konjski praznik.

Tedaj cvetè tudi trta. Čisto neznamen je njen cvet, marsikateri otrok ga še ni nikoli opazil, ali vonja pa tako žlahtno, da se nobena roža ne more kosati s trto.

Meseca majnika cvetè največ grmovja in brez število rož. Majnik je sploh mesec cvetja in ker je tako lep, je Mariji posvečen. Njej na čast so v cerkvi vsak večer šmarnice in njen oltar je poln rož. Po Mariji je dobila ime tudi naša najlepša gozdna rožica, bela in milo dehteča šmarnica, a neki travi, ki jo otroci prav dobro poznajo, pravimo Marijini lasci ali Marijini srčki. Pa ima po raznih krajih še dosti rož Marijina imena.

Kakor koli je pa mesec majnik lep in topel, kmet ima vendar v njem včasih hude skrbi. Nerada je šla zima od nas in še tedaj se včasih hudobno obrne in strupeno dahne

v cvetočo pomlad. Največkrat stori tako tiste dni, ko obhajamo godove sv. Pankracija, sv. Servacija in sv. Bonifacija, ki jim pravimo zato tudi ledeni možje ali ledeni svetniki. Za letino je že slabo, če je v cvetju preveč dežja, a še bolj nevarne so ji slane in pozebe.

Po zimskih stiskah je pomlad za kmeta novo upanje. Če je minila brez pozebe, hude moče ali suše in če ni preveč črva ali miši, je seme, s katerim je bilo toliko truda, lepo vzkliko in kmet si lahko malo oddahne. Ko hodi ob nedeljah po polju, prosi Boga, da leto ne bi samo lepo kazalo, ampak tudi lepo dalo.

B e s e d e. Ozimina = žito, ki ga jeseni vsejemo, da ostane čez zimo na polju. Kako se imenuje žito, ki ga sejemo spomladi? (Jaro žito.) Osoje = kraj (breg), ki je obrnjen od sonca; beka = neke vrste vrba.

Slovnica. a) Vrste samostalnikov: trava, žaba, kmet. Te besede pomenijo vrsto enakih oseb ali reči. So obča imena.

b) Jurij, Pankracij, Servacij. Ta imena dajemo posameznim osobam. So lastna imena.

c) Drevje, grmovje, cvetje, brstje. Ta imena pomenijo več stvari ali reči skupaj. So skupna imena. Rabimo jih v ednini, pomenijo pa množino.

č) Zemlja, voda, sneg, žito. Te besede pomenijo snov. So snovna imena. Rabimo jih navadno v ednini. Če jih rabimo v množini, kažejo na različnost kraja ali vrste, n. pr.: Slane so ji nevarne. Žita lepo kažejo. Dolenjska vina so lahka.

Vremenske. Ako je ozimek dolg, bo letina slaba. Če blizu debela list obleta, dobro letino nam obeta. Če spomladi grmi, se zima ponovi. Kakršno je vreme cvetni teden, ko se pere in suši cerkveno perilo, tako bo, ko se bo seno sušilo. Spomladi dež mladico seje. Vignedni snežci so hišni volčiči. Pomlad in mladost imata enake lastnosti.

Jože Dular

Rast

*Prijezdil sveti Jurij je med nas
in suknje zopet romale so v skrinje.
Zelenje, cvetje. Vse nebo je sinje.
Toplota mehka je objela vas.
Velika noč. Življenje vsepovsod.
Rjave njive, loke, drevje, trte,
gozdove, hiše in cvetoče vrte
to jutro blagoslovil je Gospod.*

Vremenska. Če pred sv. Jurijem grmi, dobro letino proč podi. April sedemkrat na dan kmeta s polja spodi. Mokrota v aprilu, pridelkov obilo. Če malega travna grmi, slane se kmet več ne boji. Kadar se začne post, vrže preslico v gozd.

Fr. Erjavec

Ptice človeške prijateljice

Med vsemi živalmi, kar koli jih je ustvarila božja roka, so ptice človeku najljubše. Dobro vemo, da so nam mnoge druge živali pri hiši in pri gospodarstvu potrebnejše; vemo, da bi nam brez njih bilo težko, skoraj nemogoče živeti. Ali vendar so nam ptice najbolj k srcu prirasle. Že od nekdaj je človek rad gledal in opazoval njihovo vedenje in poslušal njihovo petje. Vsakega, komur srce ni skozi in skozi popačeno, mora razveseliti, ako gleda ptico, kako vesela po vejah skaklja in svoje čute v glasno pesem izliva. Kako žalosten bi bil svet, kako dolgočasen, kako mrtev bi bil najlepši kraj, ako bi ga ne oživiljale ptice s svojim petjem. Saj vemo, da lepo je tam:

Kjer ptičice pojó
in rožice cvetó.

Slovenski narod je po svoji rahli in blagi čudi zmerom nagibal k mirnemu poljedelstvu in pastirstvu, rad je opazoval naravo, zato se je pa tudi z njo sprijaznil in ostal naraven. V posebnem čislu je imel ptice, one so že od nekdaj bile njegove ljubljenske. Prepričal se je, da ptice marsikaj poprej spoznajo in čutijo nego on sam; oznanjevale so mu zlasti spremembe vremena in ni se čuditi, da je v starih časih skušal po njih izvedeti svojo prihodnost. Še sedaj deklica zvesto šteje, ko na pomlad prvikrat začuje kukavico v zelenem bukovju. Nikar ji ne zamerimo tega nedolžnega veselja, saj pravi, da ne veruje ptici. Vraže naj se zatro, ljubezen do ptic naj pa ostane na veke.

Ker se je slovenski narod rad pečal s pticami, zato je tudi v njegovih pesmih tako živo kakor v zelenem logu. Ptice se z njim vesele in z njim žalujejo. Zdi se mu, da ga ptica razume, in on si spet prizadeva, da bi razumel njeno petje. Zdi se mu, da ga sedaj tolaži v žalosti, sedaj

ga spodbada na delo, a sedaj se spet šegavo posmehuje njegovemu trudu. Ptičje petje si je človek tudi prestavil v svoj govor. Kadar sliši spomladi peti škrjanca visoko nad seboj, se mu dozdeva, da ga kliče k delu, govoreč:

»Delaj, delaj, delaj, orji, orji, orji, sej, sej, vrzi, vrzi!«

V sladko pesem izliva ptica vse svoje čute, kakor jih čuti njeno drobno srce: veselje in žalost, ljubezen in hrepenenje. Ptičje petje budi tudi v človeku take čute in ptičje hrepenenje se izliva v človeško srce. In ko so človeka objele skrbi in reve, toži ptici svoje bolečine in jo proseč nagovarja:

Zapoj mi ptičica glasno,
zapoj mi pesem žalostno,
ki bo mi v srce segala,
občutkom se prilegala.

Ptice so tedaj v resnici človeške prijateljice.

Misli. Kdaj se ptice selijo? Med raznimi selivkami nas navadno prva (okoli Velikega Šmarna) zapusti hudournica. Kmalu za njo gre kukavica, kolibar in srakoper, okoli Malega Šmarna se odpravlja slavec, prepelica, penica, grlica in šmarnica. Proti sv. Mihaelu se poslove škorci, lastovice, tresorepke, škrjanci, drozgi. Kmalu za njimi odrinejo taščice, pivke, ščinkavci (le samice), divji golobi, kljunaši, divje race in žerjavi. Po Vseh svetih še vedno lete skozi naše kraje severne ptice: njivske gosi, race, sloke, črne vrane in kavke. Prav tako se polagoma tudi vračajo. Podobno se selijo tudi druge ptice, zlasti take, ki potujejo posamezno.

Nekatere ptice se samo umikajo prehudim zimam. Huje ko zima pritiska, dalje gredo. Ako je pa zima ugodna, ostanejo v svojem kraju. Tak klatež je n. pr. kos. Pozimi se s hribov pomakne v dolino, v hudi zimi gre vedno dalje, ali kakor zima popušča, je že spet v domačiji. Taki klateži so tudi: liščki, čopasti škrjanci, brglezi, detli, krokarji in orli.

Kam in kako potujejo? (V jatah, v obliki klina, v ravnih vrstah, posamezno.) Ali napravijo vso pot hkrati? Zakaj se ptice selijo? Kdo jim kaže pot na jug? Ali v južnih krajih kdaj guezdijo? Katere nevarnosti jim prete' med potjo?

Kako v naših krajih zlobni ljudje love ptice? (V zanke in na limanice.)

Fran Erjavec je bil profesor v Gorici in znan kot učen prirodoslovec daleč po svetu. Pisal je lepe sestavke iz življenja živali in mične povestice. Kot poštenjak je bil priljubljen pri učencih in oblasteh. Umrli je leta 1887., star komaj 52 let.

O nevihti

Zanesi nam, zanesi, Bog,
otmi nas rev, otmi nadlog!
Grozi sovražnica srdita,
v oblakov sivih plašč zavita;
beseda njena — grom rohneč,
in nje pogled je — blisk goreč.
Besede grom in blisk očesa
nebesa in zemljo pretresa.
Pod plaščem nosi bič prikrit,
oj, bič iz zrn ledenih zvit!
Gorjé, če jezna ga zavzdigne,
če ž njim po polju plodnem švigne!
Gorjé!

Glej, tam na polju setev mlada,
živilo naše, naša nada,
pod težo sklonjeno drevo,
glej, nežni cvet na mladem vrti,
ognjeni sok na vinski trti
plahó ozira se v nebo,
in vse se vije, vse trepeče,
boji vse šibe se grozeče.
Zanesi nam, zanesi, Bog,
otmi nas rev, otmi nadlog!
Oh, saj te kličemo Očeta,
čuj prošnjo siromaka — kmeta,
sprejmi naš jok in vzdih in stok,
ne uniči žuljev pridnih rok!
Ti migni — blisku žar se upihne,
le prst zavzdigni — grom potihne,
le vèli — bič se razdrobi,
le žèli — led se raztopi
in roka, ki je prej grozila,
bo blagoslov na nas rosila.
Zanesi nam, zanesi, Bog,
otmi nas rev, otmi nadlog!

Uganka.

Pod nebom sika, svišče,
po zemlji igle išče,
na strehi iglo najde,
po igli v zemljo zajde.

Franc Pengov

Po čudovitem božjem svetu

Gospod profesor je razlagal dijakom:

»Vsi ste se že učili rastlinstva. Prvo rastlino ste označili na primer za strupeno, drugo za nestrupeno. In vendar ni nikogar med vami, ki bi mogel z gotovostjo razločevati rastline v tem pogledu. A glejte, česar vi ne znate, to razume vsak vol, ne da bi se bil učil. Slavni botanik Linné trdi, da žre vol 276 vrst zelišč, za 218 sort pa ne mara, ker bi mu škodoval. V drugih stvareh pa je revež, kakor se glasi rek — na vso moč zaboden. — Ali vzemite ovco, ki uživa 387 vrst zelišč, 141 vrst pa se previdno ogiblje; v drugih prilikah pa je zelo neprevidna in neumna, na primer ob požaru. In kaj šele koza! Ta žre 449 vrst, ne mara pa jih 126.

Ko smo včeraj odkrivali mravljišče, smo bili vsi iz sebe, kako čudovito palačo si vendar zgradijo te živalce, polno krasnih nadstropij in hodnikov! Ako bi videli stavbo bobra, potem bi šele odpirali oči! Da niti ne omenjam hroščka brezovega zavijača, ki izrezava za svoja jajčeca in ličinke brezov list po vseh pravilih višjega računstva in vam ga preumetno zvije v okrogel zavoj. Kaj menite, fantje, od kod vedo te nezatne živalce tako čudovite reči? Ali so se jih kje učile? Na kateri visoki šoli? V naravi vam je treba samo odpreti oči, da spoznate brez truda modrost in mogočnost Stvarnikovo v vsej lepoti.

In od kod vé meseca septembra mala lastovica, ki je ugledala poleti pod slemenom slovenske kmečke hiše luč sveta, da pride čez nekaj tednov mrzlo zimsko vreme in da kaže iti na pot? Reva še nikoli ni videla zime. Kdo ji pove, da pride? In lastovka gre na pot. A kam naj gre? Kje je jug?

Ti, Strle, seveda lahko določiš južno smer s kompasom ali tudi s pomočjo žepne ure, ki ima pripravo za to. Toda lastovica nima ne kompasa ne žepne ure, pa se vendar loti drznega poleta in ko preleti nekaj tisoč kilometrov, dospe

v Afriko, ne da bi se zmotila. Kdo ji je kažipot? — In od kod vé naša komarica, ali recimo kačja pastirica, da mora izleči svoja jajčeca v vodo, zakaj samo tam se morejo razviti, a starki sami se bojita vode, ki bi jima le obtežila krila? — In od kod vé mala želva, ki je pravkar prilezla na vročem pesku iz jajca, kje je morje? A vendar jo takoj, ko se izleže, brez premišljevanja ubere naravnost proti morju, ki ga ni še nikoli videla.

No, pa vprašajte našega Milenka, ki je živel dalje časa na Hrvaškem, kaj je večkrat našel v hrčkovih rovih?

»Tega nam ni še nikoli pripovedoval,« zakličejo vsi dečki.

»Bil je izvrsten plen, ki sem ga včasih našel, kadar sem izkopal rov,« je pripovedoval Milenko. »Nič ne bom pretiraval, toda najmanj po 5 kg žita je bilo včasih v rovu. Ali čudno: konica vsakega zrnca je bila odgriznjena.«

»O, to smo se pa že učili!« mu seže Sajé v besedo; »hrček odgrizne zrno tam, kjer je kalček, zato, da v njegovi shrambi ne more vzkaliti.«

»Vi ste se tega učili,« pripomni profesor. »Vi pač, toda kje se je učil hrček? — In čujte še drug zgled! Pišče komaj pomoli kljunček iz jajčeca, pa že išče zrna; mala račica je takoj izborna plavalka. Materi je ni treba pitati niti en dan. Zakaj ne? Ker jih je po navadi toliko, da bi jih starši ne mogli prehraniti. Kdo pa uči piščka, da gre precej prvi dan za svojim živežem, medtem ko morajo ptice, ki ležejo manj jajc, nekaj časa pitati same svoje mladiče? Ti zmorejo to nalogo, ker imajo malo mladih. Ali ste že opazovali raco, kako poteza s kljunom preko svojega perja?«

»I, seveda! Tako dela, kadar se umiva.«

»Ej, to ni nikako umivanje. Raca ima le posebno tolščno žlezo; s to tolščo se maže, da ne more mokrota skozi perje, da se torej ne prehladi in da se laže drži na vodi.«

»Av, av!« zakriči v tem hipu Jurče in skoči v stran, kakor bi ga bil pičil modras.

»Kaj pa ti je? Ali se ti je zmešalo?«

»Oj, velik netopir! Kmalu bi se mi bil zakadil v lase!«

»Netopir ob belem dnevu? Otrok! Najbrž je bil kak vrabec.«

Toda glejte, tudi za netopirja je nekdo krasno poskrbel. Da ne postanejo njegova kožnata krila krhka, mu izloča

žleza ob nosu neko olje; z njim si maže letalno mreno. Od kod vé netopir, da je to delo koristno? — Zato pa, mladci, odprite oči, kadar hodite po čudovitem božjem svetu!«

Slovnica. Strup — strupen, učiti — učen, čudo — čudovit, Slovenec — slovenski, zima — zimski, koža — kožnat, breza — brezov. Kakšni pridevniki so to? Iz katerih besed so izpeljani? S katerimi obrazili? Kaj veš o pridevnikih na -ski in -ji? (Nimajo nedoločne oblike.)

Uganke.

Kateri pastirček nikoli ne vriska
in nima ne biča, piščal mu ne piska?
Brezskrbno se sreči pomladni udaja,
v vodice se gleda in v soncu rad raja.

Prav majhen sem možiček
in v pravljici živim.
Obenem pa sem ptiček,
ki v luknje rad bežim.

Josip Stritar

Lipa

To vam je bilo lepo drevo, da ni takega daleč okoli! Lipa, visoka in košata, da je bilo veselje, pa deblo je imela, da bi ga ne objelo četvero ali petero takih palčkov, kakršni ste vi, ki me poslušate, ko bi se še tako napenjali in stezali roke. Spodnje veje so ji bile debele, kakor si čez pas ti, ki tako bistro gledaš in tako zvesto poslušáš. Bog ve, koliko let je že stala tu! Najstarejši ljudje v okolici se niso mogli spomniti, da bi jo bili videli kdaj drugačno; in vendar je bila tudi ona nekdanj mlada in majhna. Morda je videla v svoji mladosti celo grozovitega Turka v deželi. Koliko je doživela v tem dolgem, dolgem času! Vojne in kuge so razsajale po deželi, lakota, draginja in žalostni časi. Viharji so bučali nad njo; zvijali in stresali so ji veje in mladike, da so ječale in stokale in da ji je pokalo osrčje. Ali vse je prebila in pretrpela. Kolikokrat je zelenela in cvetla! In pridne čebelice so rojile po njej z veje na vejo in vešelo pele; svoja gnezda so imeli ptički v zatišju in zavetju njenih gostih vej. In nato je prišel zopet čas, žalosten čas, za pomladjo zima, ko je uboga lipa zapuščena in gola stala in zmrzovala ter tiho in potrpežljivo čakala nove vesele pomladi. To so se ji — Bog ve kolikokrat — vrstili žalostni in veseli časi. Otroci so se igrali, zdaj smejali, zdaj jokali v njeni senci. Minila so leta in leta, iz otrok so postali stari ljudje, ki so se zdaj

s hrbtom naslonjeni na njeno deblo pogovarjali in modrovali ter se pač spominjali nedolžnih otroških let in veselih iger pod njo. In tako je videla pod seboj rod za rodom stara, častita lipa.

Cvetko Golar

Stara lipa

Na sredi domače vasi,
med hišami slamnatih streh
in ožganih podbojev,
med skednji ponižnimi,
poleti sredi čebelnih rojev,
pozimi v burjah noči
je stala lipa od njega dni.

Bila košata je:
v njej so viharji se zbirali,
žarki večerni
na njej so umirali;
bila starodavna je:
videla že deset je rodov,
slišala vriske mladosti
in solze grobov.

Edini prijatelj je njen izza mlada
bil sveti Andrej, tam v cerkvi beli v oltarji —
njegove zvonove je slišala rada,
ko so jo dramili ob jutranji zarji.

Lipa, ti moje mladosti
verna družica!
Kako si šumela
z vrhovi zelenimi,
pojila čebele, ljubila
jih s cveti rumenimi!

Pil sem pobožno tvoj med
in dihal tvoje dišave,
ko poln sem mladosti
prepeval čez rodne planjave.

V mreži

Večkrat sem opazoval dolgočnega pajka, ki si je bil v kotu pri hlevu razpel svoje tanke mreže. Nitka pri nitki, umetno prepletena — najčudovitejši pajčolan! Ob poletnih jutrih so visele na njem rosne kapljice. Ko so prisijali nanje zlati sončni žarki, so zasijali v najraznovrstnejših barvah, kar ji premore božja narava. Tam v kotu pa je čepel pajek, iztegnil včasih svoje suhorjave noge, mreža se je potresla in rosne kapljice so se izpreminjale zopet v drugih barvah.

Kar je od nekod pribrenčala lahkokrila muha. Butnila je naravnost v pajkovo mrežo. Nekoliko nitk se je pretrgalo, druge pa so se oprijele svetlih mušjih perutnic, členastih nog in kosmatih tipalnic. Muha se je prestrašeno vzdigovala in zopet padala, skušala predreti omrežje in se ga iznebiti, pa nitke so se je vedno bolj oprijemale, jo vedno krepkeje držale. Gori v kotu pa je malomarno gledal nanjo pajek, češ zate se ne bojim, da si le enkrat v moji mreži. In tako je bilo. Muha je polagoma pešala, moči so jo zapustile, pomirila se je. Še nekolikokrat je poskušala pobegniti iz mreže, pa se ji ni posrečilo. Naposled jo je prevzela omotica. Tedaj pa se je zmagoslavno spustil doli k njej pajek, veseleč se dobrega plena.

Misli. Kako prede pajek mreže? Kaj ima na zadku? (Sest predilnih bradavic; vsaka je prevrtana z nešteti luknjicami. Iz teh luknjic leze lepljiva snov, ki jo izvleče pajek v nitko. Te nitke se družijo in trdijo na zraku, da nastane močna in čvrsta nit. Nato jo preplete še s počeznimi nitmi.) Katere vrste pajkov poznaš? (Križavec, suha južina ali dolgočnog matija, hišni pajek, volčji pajek.)

Slovnica. Vidim, gledam, opazujem. Kaj je razlika v pomenu teh treh glagolov? Povej besedno družino glagola gledati: gledati, pogled, pregled, ogled, zgled, pregledati, spregledati, ogledati, pogledati. Napravi iz njega vse deležnike, ki so mogoči! Kako se glasi naimenilnik, trpno pretekli deležnik, glagolnik?

Vaja. Pajek pripoveduje, kako je ulovil muho.

Uganika.

Ni predica, ampak prede.
Tanke nitke, dolge nitke,
prav kolesa, prečke veze.
Muha mu kar v hišo zleze.

Pesem koscev

*Rdi se rdeča detelja,
blesti se v travi rosa
in čez polje in travnike
gre v zgodnjem jutru kosa.*

*In pesem koscev v sinj doni
in v valiŝ pada cvetje
in s peŝjem mladiŝ deklic se
žari čez plan poletje.*

Janez Jalen

O svetem Vidu

Cvetje na lipah je že rumenelo. Cvetoč lan je podrhteval na njivah, kakor podrhteva v soparici jasno nebo. Žita so valovila po polju in mak in plavica med njimi. Trave so bile kakor mašni plašč vse nasute z rožami. V ravnicaŝ sta gospodarila bela kresnica in zlata sončnica, v bregovih pa modri žajbelj. Sonce je obsevalo polje in gore, včasih iz jasnine, včasih skozi prosojen oblak, včasih se je skrilo in zasenčilo žareče cvetove, kakor bi hotelo pokazati polje in gore v svetlobah, v vsej lepoti.

Dan se je raztegnil in noči skoraj ni bilo. Sonce je zorilo žita in žgalo pečine, da je puhtela od njih vročina, kakor bi gorela v peči grmada. Za vrhom je pozibavalo pisane metulje in zaredilo v frate vse gosto hroščev. V gorah je pogledalo v najbolj skrite globeli in raztopilo sneg do zadnjega perišča.

Sonce je sijalo dan za dnevom. Na daljši deŝ ni prav nič kazalo. Plohe pa so pridno zalivale rožam in jagodam, travam in gobam. Poletje je nastlalo vsenaokrog divjačini s hrano in zredilo po goščah zverjadi obilen plen.

Beseda. Frata = izsekan del gozda (za pašnik).

V a j a. Kako razložiŝ primere: Dan je podrhteval... Žita so valovila... Trave so bile kakor mašni plašč... V ravnicaŝ sta gospodarili bela kresnica in zlata sončnica... Za vrhom je pozibavalo pisane metulje... Plohe so zalivale rožam...

Misli. Kakšni so dnevi o svetem Vidu? Kakšno moč ima sonce? Kdaj takrat sonce vzhaja? Kdaj zahaja? Opazuj, kje te dni sonce vzhaja in kje zahaja!

Franc Pengov

Muha trepetalka

»Poglejte, gospod profesor, prosim, pogledjte!« zakliče Erjavec, »tamle visi muha v zraku. Menda je obešena, toda nitke ni nikjer videti. In kako čuden glas daje od sebe.«

Vse oči se obrnejo v označeno smer in kaj je bolj naravnega kot to, da se je preplašena muha pognala v velikem loku štiri metre naprej in zopet obvisela v zraku.

»Bodite čisto mirni! Prezanimiva muha je to. Pravimo ji muha trepetalka. Ali je res obešena, kakor meni Erjavec? To ravno ne. A živalca trepeče tako hitro s svojimi krili, da lahko stoji na istem mestu v zraku. Podobno gimnastično vajo v zraku lahko večkrat opazate tudi pri postovkah. Ivan, poskušaj posneti te živali in pregibaj lakti, kakor bi bile peruti, toda kolikor le moreš hitro! Kolikokrat jih moreš dvigniti v sekundi? Petkrat. Samo petkrat? In lakti te že bole? Ali pa veš, kolikokrat na sekundo dvigne in povesi ta mala muha svoja krilca? Točno 440 krat!«

»Joooj!« se začudijo dijaki. »To ni mogoče!«

»Je! Učenjaki so to natančno izračunali po njenem brnenju. Vidite, to je eno izmed neštetihih čud v naravi. Človek kaj takega ne bi mogel napraviti.«

Misli. Zakaj so muhe škodljive? S čim jih najlaže preženemo od hiše? (S snago.) Nikjer ne sme biti odpadkov jedi, tudi ne gnilega sadja in ogrizkov. Jedila (zlasti meso) morajo biti vedno pokrita, da muhe ne morejo nanje leči jajčec. Greznice morajo biti vedno pokrite, gnojnica se ne sme prosto odtekat. Varuj živino, da je ne bodo muhe in obadi trpinčili! — Ali veš, kako muhe prezimijo? (Samica leže jeseni jajčeca v kak skrit, varen kotiček, spomladi se iz njih izvale muhe. Nekatero muhe pa se tudi jeseni zarijejo v kake špranje in otrpnejo. Pomladno sonce jih zbudi k novemu življenju.)

Naša modrost. Muha brenči, dokler v gnoj ne pade. Muha, ki prileti, huje piči. Muha ne hvali orla. Na med se muhe love.

Naša zemlja in naš rod

Oton Župančič

O rodni dom!

O rodni dom, o hiše očetove streha ti!
Siromaku si grad in popotniku v dalji uteha ti:
golob izpod tujege neba trepeče nazaj,
hrepenenje mu je pokazalo i pot i kraj;
kaj lastovka v južnem poletju strpeti ne more?
Na gnezdo spomin jo nese čez morje, čez gore...

Simon Jenko

Naše gore

Mogočno se dvigajo naše gore,
ozirajo se na cvetoče polje,
pošiljajo toke mu bistrih voda:
nauzdol se podvizajo hčere gora,
pozdravljajo rod, ki se dviga na dan
in last imenuje goró ino plan,
pozdravljajo ga, na uho mu bobne:
„Naj volja tak krepka ko tvoje gore,
naj moč ti bo taka, kot tvojih je rek,
ki trgajo jez in potresajo breg;
a mirno ponosno srce naj ti bo,
ko tvoje spomladi poljé je cvetno!“

Veter

Veter je ušel mami izpod Oljske gore in zavihral v široki svet. Prišel je do Celja. Tam so velike hiše in na strmem hribu stoji star grad; do Zidanega mostu, kjer se Savinja izliva v Savo; v Ljubljano, kjer izhajajo »Vrtec«, knjige »Slovenske Matice«, »Ljubljanski Zvon« in »Dom in svet«; v Trst, kjer pristajajo ladje in izkrcavajo blago iz vseh koncev sveta. Nad sinje morje se je vzdignil veter, priletel v Atene in Carigrad; iz Carigrada je hitel v Jeruzalem in Betlehem in dalje v Arabijo in Indijo, na Kitajsko in Japonsko, čez Tiho morje v Ameriko, iz Amerike čez Atlantsko morje na Francosko, kjer je vladal Napoleon, s Francoskega čez snežne gore v Švico in na Tirolsko in Koroško, h Gospe Sveti, kjer so kronali naše vojvode. Od Gospe Svete se je zagnal v Uršljo goro, in ko je priletel do nje, je mahoma opazil goro Oljko; še malo je pomahal s krili, pa je bil spet doma.

Besede. Oljska gora ali Oljka v Savinjski dolini; piš, sapica, veter, vihar, sever, jug, vzhodnik, zahodnik, burja. Iz kakšnih pokrajin vejeta južni in zahodni veter? (Obmorskih.) Kaj prinašata? (Dež.) Iz kakšnih pokrajin pihata severnik in vzhodnik? (Suhih.) Kaj prinašata? (Lepo vreme.)

Slovnica. Poišči v berilu vse besede, ki so sredi stavka pisane z veliko začetnico! Poišči osebna imena, zemljepisna imena: a) imena krajev, b) gora, c) voda, č) dežel; imena časopisov. Ponovi pravilo, kdaj pišemo sredi stavka z veliko začetnico!

O vremenu. Vreme je lahko: lepo, sončno, toplo, milo, vroče, soparno, hladno, mrzlo, vetrovno, deževno, viharo. Kadar so zvezde prav goste, bo kmalu deževalo. Kadar suhe skale postajajo mokre ali kadar izpreminjajo svojo barvo, tedaj pride dež. Če lastovica nizko leta, bo kmalu deževalo. Če se pri sončnem vzhodu obzarjena meglica hitro posuši in gine, tedaj rado dežuje; če se pa zorna megla počasi razide, je pričakovati lepega vremena.

Stanko Vuk

Višarska Mati božja

Prvi septembrski snegovi so čez noč zameli gore. Globoko iz Rezijanske doline zrejo stare, preperle hiše začudeno na Kanin, ki se je posrebril, samotne smreke na

travnatih klancih so se ukrivile v prvi mrzli sapi. Jesen je. Čas vrnitve se je približal.

Pastirji s planine Grubje, z Nizke, s planine Za javorom, iz Kota in s planine Črnega potoka pod Mužci so prišli s čredami v dolino, a osojanski mežnar Tomaž, ki so ga leta komaj malo zlomila in zime le za spoznanje posrebrile po laseh, ni dočakal, da bi se vrnil sin.

Na noč svetega Lukeža evangelista mu je padla na posteljo mesečina in je videl v snu: Velika srebrna zvezda se je ustavila nad bajto in po prosojni megli je prišla z gor v njegovo preprosto sobo prečudovita Mati božja višarska. Imela je sinji plašč in sama je bila. Mladega sina, ki je še slaboten, je pustila v zavetni cerkvi tam gori sredi snegov, na Višarjah. Njen obraz je bil otožen.

»Mati božja, zakaj ste žalostni?« je vprašal Tomaž.

»Kaj bi ne bila,« je dejala Mati božja. »Od pomladi do jeseni hodiijo k meni ljudje, od vseh vetrov romajo preko gor in skozi doline, le na zimo, ko pokrije sneg na debelo smreke in tratine okoli cerkve, da ni najti ne praga ne trdnih hrastovih vrat, za božič, ko nama je s Sinom najbolj mraz in sva najbolj otožna in sama, takrat ni romarja, da bi nama delal družbo tam gori na Višarjah, sredi snegov.«

Velika srebrna zvezda nad bajto se je utrnila, mesečina je padla ko ivje s postelje na pod in Tomaž je bil zopet sam.

Pomel si je oči: v sobi je bil samo še vonj po zrelih jabolkih. Stopil je na prag.

Ozek in črn rezijanski potok se je vil ko žila zgoščene krvi. Smreke so šumele v vetru s severa. Zvezde so mirno gorele nad hribi.

Zdelo se mu je, da je bilo znamenje, kar je videl. In zaradi tega znamenja se je zaobljubil: če pride sin domov, pojdeti za božični večer na Višarje, in da ne bo Materi božji in Sinu mraz, ju bosta ogrnila s svojima raztrganima suknjama, oče s svojo Mater božjo, sin s svojo pa Sina.

Besede. Rezija = dolina ob potoku Reziji v Benečiji; Kanin = gora v Zap. Julijskih Alpah; Grubje, Nizka, Za javorom, Kot, Črni potok = planine okoli Sv. Višarij; zavetna cerkev = cerkev v zavetju pred vetrom in mrazom, ki daje zavetje.

Slovnica. a) Posrebrila. Iz katere besede je izpeljan ta glagol? (Srebro, srebrn.) Navedi še druge take glagole, ki so izpeljani iz samostalnikov! b) Zakaj rabi pisatelj v množini samostalnika snegov, vetrov? c) Globoko iz Rezijanske doline zrejo stare hiše. Zvezda se je ustavila nad bajto. Na noč je padla mesečina. Zvezde so mirno gorele. Zaradi tega znamenja se je zaobljubil. Vprašaj po razprto tiskanih stavčnih členih. Te besede ali skupine besed odgovarjajo v stavku na vprašanje kje, od kod, kod, kam, kdaj, kako, zakaj. To so prislovna določila.

Pojasnilo. Ali je ta zgodba resnična? (Ne.) O kom in o čem govori? (O Materi božji, o čudežu.) To je legenda.

Anton Aškerc

Jutranja pesem ribičeva

Plavaj, čolnič, plavaj
čez zeleno plan!
Jadro je razpeto,
svita se že dan.
Dobro jutro, morje!
Oj kako ležiš
mirno vellčastno
pred menoj! Še spiš?
Morje, sinje morje!
Ribič srečen ni,
kadar te ne vidi
s svojimi očmi.

Ti si moja mati,
ti za me skrbiš,
dan na dan me hraniš,
z ribami rediš.
Ti si moja njlva,
vrt si plodovit,
čolnič moj te orje,
ko zaslje svit;
čolnič moj te orje,
ko ugasne dan
in ko krila črna
noč razpne čez plan...

Mornar

Oj, plava po morju mi barčica
kot ptica po nebu vesela;
in njeni boki so pisani
in njena jadra so bela.

A mlad mornar otožno zre
na zéleno obrežje;
odmika se bolj in bolj barčica,
srce mu je težje in težje.

Glej, tamkaj stoje in zro za njim
z otožnimi srci in lici:
njegova siva mamica
in bratec pri sestrici.

Sestrica in bratec mu zadnjič roke
v pozdrav otožni vihtita,
a majka stoji, nepremično stoji,
kot bila bi kamenita.

Krog barčice pa šume, šume
ti zéleno — modri vali:
>Oh mari bi bil doma ostal
pri majki na rodni obali!

Jaz hranim premnogo biserov,
a jih ne hranim zate —
bogate so daljne tuje zemlje,
a niso zate bogate.

In tam te nikdo tolažil ne bo,
ko plakal boš v boli pekoči —
oh mari bi bil doma ostal
tam v borni rodni koči...«

In mladi mornar otožne zre
na zéleno obrežje;
odmika se bolj in bolj barčica
srce mu je težje in težje.

Besedi. Bok = stranska stena ladje; jadra = kos platna, ki je razpet nad ladjo. V jadro se zaganja veter in žene ladjo naprej. Jadra so pritrjena na jambore, visoke lesene drogove.

Janez Trdina

Zmaj Vukotin

Zmaj Vukotin je delal nekoč strašno škodo ljudem in živalim. Požiral je cele ladje in vozove. Po suhem in po mokrem je divjal, da ni bilo nobenega zavetja pred njim. Ko pa so jeli cerkve zidati in so zapeli zvonovi, ga je prevzel tak strah, da je šinil pod Velebit. Ali tudi ondi ga preveč nadleguje zvonjenje. Rad bi prišel zopet na dan in dalje pobegniti, pa ne more. Šele tedaj se bo to zgodilo, ko ne bo v Primorju nobene pobožne duše več. In tisti strašni čas se približuje. Že je dobil zmaj Vukotin toliko duška, da izpušča skozi gorske jame svojo silno sapo. Ta sapa je grozovita »senjska burja«, ki čimdalje huje razsaja, da se tujci skrbno ogibljejo teh krajev in celo domačini trepetajo pred njo. Kadar pa pride zopet zmaj Vukotin na dan, potem gorje ljudstvu in deželi.

U g a n k a.

Vije, vije,
Kraševce brije,
Trst pometa,
morje premeta.

Ivan Matičič

Skale

Na otoku Rabu se pasejo črede ovac vse božje dni, poleti in pozimi. Pastirci popevajo svoje tožne popevke, pastirice predejo predivo, pletejo iz surove volne jopiče, nogavice, torbice, hodeč za čredo. Po kozjih stezah in skalovitih potih stopicajo osli, natovorjeni z drvmi, mehovi vina, vrečami moke, koruze, ti krotki osličiči; cele karavane se pomikajo v brda, v dolé in v vratolomne strmine. Gonjači kriče svoj večni »oo, trr, aj!«, neprestano jih suvajo v stegna. So tu tudi visoke gore, strme in skalovite; na vrhu so planjave, skalovja, vmes ograjene njive, in med skalovjem se pasejo ovce, pod trnjem dehte vijolice. In tudi sem gor se spenjajo

osli in težki tovari jim žulijo hrbte. In so tako krotke te živali kakor ovce, edini in zvesti tovariši teh seljakov.

Zgodaj spomladi vlačijo ljudje gnoj v vrečah in ga trosijo po vinogradih in njivah. Trosijo ga kakor sam blagoslov na skalovite ledine in kopljejo s kopačem, ravne lehe orjejo z lesenim plugom, z voliči v jarmu. Kakor nekoč, v davnih časih. Ni vasi kakor pri nas, da bi bile strnjene, hiša pri hiši, ne, tu so raztresene, daleč narazen, kakor bi bile sprte. To pa zato, ker je svet skalovit, gorat, ograde redke, pridelek pičel in zato ljudje pičlo naseljeni. Njive so ograjene z visokimi kamnitnimi pregradami; pota so ograjena, tudi hiše so obdane z visokim kamnitnim obzidjem kakor trdnjave. To vse zaradi silovite burje. Sam Kras, večno kamenje, skalinje, ožgano od južnega sonca. Med skalinjem vinogradi, koruza, rž, zelje, krompir, konoplja, lan in zopet vinogradi. Med grobljami cele šume oljk, lávorji, smokve, visoko brinje, bori in zopet oljke. Pred hišami, v ogradah, v skalinah in grobljah: same oljke. Mehka je govorica ljudi, milo ozračje, vonj po oljki v dimu ogljišč in kot olje mehko je vino.

Reke ni na otoku nobene, ali neštevilni krotki vrelci žubore z brd. Vseповsod izviri; namakajo polja, napajajo črede, ljudi in poživljajo to osamljeno zemljo.

Noč je na otoku mirna kakor v grobu. Ko se dodobra stemni in otok zaspi, se prikažejo na morju svetle luči. Skrivnostno se gibljejo po vodni gladini, za njimi se čuje le rahel pljusk vesel. Kaj je to? To so ribiči. Spredaj na čolnu imajo močno luč, obrnjeno k vodi. In od jarke luči omamljene ribe obstanejo in ribiči jih nabadajo na vile.

Ob jutranjem svitu predrami otočane sirena na parniku, ki odhaja k suhi zemlji. Nato zarigajo osli, predramijo gospodarje, rigajo, kličejo. Jokajoče, hripavo tuljenje, edini krik na otoku. In ovce vro iz staj; marsikatera zaostane; pravkar je rodila mladiča. Pa koj vstane majka ovca in gre za čredo. Mladiček ostane sam v hlevcu, ne? Ne, ne! Za materjo skaklja na pašo koj prvo uro, ko pride na svet, tako srčkano skaklja okrog matere to šibko jagnje, bekeče, joka. In ljudje gredo na delo, bedni ljudje, a tako neizmerno vdani tej svoji skromni, tihi zemlji in silni skali.

Besedi. Karavana = skupina tovornih živali (kamel), ki so edino prometno sredstvo v puščavah; ograda = s kamenjem ograjen prostor.

Misli. S čim se preživljajo ljudje na dalmatinskih otokih? Zakaj? Kakšno je podnebje v teh krajih? (Toplo.) Zakaj? (Morski vetrovi.) Česa manjka na otokih? (Vode.) Zakaj? (Ker ni gozdov.) Ljudje pa vendar ljubijo svojo revno zemljo, ker je to njih domovina.

Vaja. Opiši: a) pomladno delo na otoku, b) prihod parnika v obmorskem pristanišču!

Mile Klopčič

Mary se predstavi

*Preveč nikar ne izprašuj!
V Detroitu sem doma, 14 let sem stara,
z imenom Mary. Če me spomin ne vara,
bila rojena sem nekje ob Savi.
A res ne vem, kako se kraju pravi,
tako je daleč zame in ves tuj.*

*Če bi hoteli, naj še več povem,
bi zmedli me, to vam priznam.
Odkar smo dom svoj zapustili,
smo ga otroci pozabili.
Kako bilo je, več ne vem
in rodnih krajev ne poznam.*

*A mati pravi, da je tam lepo,
da stanovali smo v dolini,
v naselju majhnem pod goro.
V pobočjih v soncu njive so ležale,
ob vodi noč in dan so mleli mlini
in stope so do zore topotale.*

*Na majhnih oknih rože so cvetele:
vodenke, naglji, fajglji in pasijonke.
Ob koči v vrtcu smo imeli grede,
na njih gartrože, pušpan in potonke.
Od daleč že je vabil vonj resede
in s cveta spet na cvet hitele so čebele.*

*Vendar prekratko nam je bilo polje
in oče je odšel čez morje v svet.
Prišlo je pismo: »... in vam sporočim,
v Ameriki je za spoznanje bolje...«
Prodali smo — in šli za njim.
Tega je zdaj že mnogo let.*

*Še to: očeta včasih mati vpraša:
»Kaj praviš, ali še stoji tam mlin
in še sloni pod bregom kočja naša?«
A oče mrk ne reče nič.
Bila sem Marica, to ves je moj spomin,
a tu se pišem Mary Sustersich.*

Besede. Detroit (izg. Detrojt) = industrijsko mesto v Severni Ameriki, znano zlasti po Fordovih tovarnah za avtomobile; Mary (izgovori Meri) = angleško Marija; Sustersich = angleška pisava za Šušteršič.

Simon Jenko

Breza

*Med borovjem temnim
mlada breza rase,
v lastnem svetu tuja
stoji sama zase*

*Tuja dolga leta
raste sredi lesa,
vetra moč jo maje,
listje ji otresa.*

*Veter nosi listje
sestram v daljne kraje,
tam jim o samici
sporočila daje.*

Uganka.

Bela nožica
zelena devica,
glavo je vklonila,
lase razpustila.

Nekdaj in sedaj

Matija Valjavec

Sojenice

Bila sta mož in žena, ki sta imela sina. Temu so sojenice prisodile, da ga bodo obesili, ko bo dvajset let star.

Ko je imel deset let, mu reče oče: »Sinko, pojdi po svetu, a se z nikomer ne družì.«

Sin se odpravi na pot in prišel je že dobro daleč. Tedaj ga nekdo pokliče: »Martin!« Ozre se in vidi siromaka. Ta mu pravi: »Počakaj, grem s teboj!« A to je bil njegov angel varuh.

Martin pa mu je rekel: »Jaz se ne smem z nikakršnim lopovom družiti.«

Nato ga siromak vpraša: »Kam greš?«

Martin mu odgovori: »Po svetu.«

Tako sta hodila skupaj in prišla do nekega gradu. Tam ju vpraša gospod: »Kakšna mojstra sta vidva?«

Siromak pravi: »Kiparja sva.«

Tedaj ju pozove gospod k sebi in ju vpraša, ali mu napravita takšen kip, o kakršnem je sanjal.

Siromak napravi ravno tak kip, o kakršnem je gospod sanjal. Gospod mu je dal za to tri sto forintov.

Tako se je približal dan, ko je bilo Martinu dvajset let. Siromak ga pelje v cerkev in mu reče: »Ti samo moli Boga!«

Martin je v cerkvi zaspal, a prišel je siromak in ga zbudil. Tedaj je Martin molil. Kar prineso tri čarovnice vešala in njegov angel je namesto njega pretrpel.

Ko sta se sešla, pravi angel Martinu: »Ali me poznaš?«

Martin mu pravi: »Poznam, tak siromak si, kakršen sem jaz.«

Oni pa mu reče: »Tvoj angel varuh sem. Ako bi mene ne bilo, bi te bili sedaj obesili!«

Martin pa je šel domov in povedal, kako mu je bilo.

P o j a s n i l o. Stari Slovani so poleg bogov častili tudi polbogove in božanska bitja. Med temi so bile tudi sojenice. Te so se prikazale ob postelji novorojenčka in mu sodile, kaj bo iz njega v življenju in kako se mu bo godilo.

B e s e d e. Revež, ubožec, siromak, berač. Kaj pomeni vsaka teh besed? Ali je kakšna razlika med njimi? Kakšna je razlika med revščino, siromaštvom, pomanjkanjem, uboštvom, bedo, beračijo? Povej še druge take besede, ki imajo skoraj isti pomen. (Trata, livada, loka.) Povej nekaj besed, ki se enako glasijo, pa imajo različen pomen! (Kos — kruha, kos — ptič.)

V a j a. 1. Martin je prišel že dobro daleč. Tedaj ga nekdo pokliče. Zakaj rabi pisatelj v prvem stavku pretekli čas, v drugem pa sedanji?

2. Ta, temu, nekdo, k sebi. Poišči v gornjem sestavku te besedice in povej, namesto katerih imen (samostalnikov) stoje! Kaj so te besedice? (Zaimki.) Kakšen zaimek je ta, temu (kazalni), nekdo (nedoločni), k sebi (osebni).

3. Povej ta sestavek tako, da ne boš rabil nikjer premege govora!

G o v o r i m o. Reven kakor miš — reven kot lesa — reva je nadloga sestra. Revščina je bogatim greh. Bogastvo človeku ne odpravi smrti. Bogati umrje, reveža pa Bog vzame.

Janez Trdina

Gorska deklica

Neka Podgorška je šla iskat za cvetno nedeljo na Gorjance leskovih šib, bršlina in srobota. Na tem potu je zašla v visoko skalovje. Sredi skalovja je bil zelen vrtec, na njem pa prekrasen, kamniten grob. Prestrašena je dejala: »Kdor koli ležiš tukaj, počivaj mirno in sladko!«

Iz raznih zelišč, katerih zima ne zamori, je spletla ličen venec in ga položila na grob. K nji stopi lepa ali grozno bleda deklica in ji veli: »Žena! Vaše srce je dobro, povejte, kaj potrebujete, jaz vam bom pomogla.« Podgorška odgovori: »Jaz si ne želim nič drugega kot toliko denarja, da bi si postavila lahko prav majhno hišico zase in za sina.«

Bleda deklica odpre kamnitni grob in zlate kadunje, v katerih je ležalo moško truplo. Bilo je mrtvo, ali še celo in čedno, kakor da bi ga bila duša ravnokar zapustila. Okoli

trupla se je lesketalo vse polno zlata, biserov in drugih kamenčkov. Deklica dá starki polno prgišče zlatov in veli: »Nate, ali če boste komu povedali, kje ste dobili denar, ne bo vaša hiša nikoli dogotovljena.« Podgorka dobrotnico zahvali in odide domov.

Preden je bila hiša narejena, je povedala sinu, kje je dobila zanjo denar. Zidanje ni moglo odslej nič napredovati; še to, kar se je dodelalo, je začelo razpadati in se podirati.

Koliba stoji že leta in leta, ali do zdaj je ni videl še nihče cele, čeprav jo neprenehoma popravljajo in krpajo. Gorska deklica se ni zaman zagrozila blebetavasti Podgorki; njena ostra beseda se izpolnjuje.

Peter Bohinjec

V Emoni

V atriju svojega očeta je sedel Polijon, naslonjen na bogato tkano blazinico. Črne oči so mu nepremično visele na lepo izklesanih penatih, ki so bili postavljeni okrog impulvija. Na tleh je pomladno sonce kopalo svoje žarke. Mladenič z gladko obritim obrazom je bil globoko zamišljen.

»Flavij!« zakliče z visokim, zategnjenim glasom, ne da bi trenil z očmi.

Duri v kotu atrija se odpro in prikaže se deček.

»Pokličí mi Kalvencija!«

Suženj odide po ozkem vestibulu. Polijon pa je še vedno upiral svoje oči v domače bogove, kakor bi hotel od njih izprositi posebno milost. Bil je vojak rimske legije, ki je leta 16. po Kr. taborila ob mestu Emoni v Panoniji. Njegov oče Junij Blez je bil poveljnik treh legij. Imel je v Emoni svojo palačo, kjer je prebival tudi sin, kadar ga vojni opravki niso gnali v tabor. Polijon je bil rojen v Akvileji, kjer je bil doma tudi njegov oče. V zgodnji mladosti se je z očetom preselil v Panonijo, kamor ga je cesar poklical za poveljnika. V Emoni se je naučil brati, pisati in boriti se; privajal se je vojaškemu življenju.

»Ave, Polijon!« pozdravi zamišljenca mladenič rdečih lic, visokega čela in svetlih las, zavít v belo togo.

»Sreča ti mila, ljubi moj Kalvencij! Nimam več obstanka doma. Prav, da si tako hitro prišel.«

In tribun se je oklenil tako krčevito mladega vojaka, da je temu toga zletela z rame. Pokazali sta se dve mišičasti roki, polne prsi je zakrivala volnena tunika, nogi sta tičali v visokih čevljih, ob pasu pa mu je visel širok meč.

»Lep dan, kajne? Hajdi, greva v Navport!«

S čolnom sta se prijatelja pripeljala po Ljubljani v Navport. Tu je bilo ob obrežju priklenjeno vse polno ladij in čolnov. Čolnarji so se trli ob malih kolibah, v katerih so trgovci prodajali vsakovrstna jedila in pijače, kupci so se gnetli okrog blaga, malo naprej pa so cestni popotniki menjavali svoje konje in prekladali blago.

Blizu Navporta, kjer se izliva iz Podlipe prihajajoči potok v Ljubljano, so gradili rimski vojaki nov most. Tamkaj so tudi taborili. Zapovedoval jim je taborski načelnik Avfidijen Ruf. Pri njem sta si Polijon in Kalvencij izposodila dva iskra konja in odjezdila dalje proti Longatiku.

Po mnogih ovinkih, v katerih se je vila pot vedno više, so dospeli na prostrano ravan s hišami ob cesti in majhno vojaško postajo. Bil je to Longaticum, zares dolgo selišče. Po kratkem počitku so odrinili dalje. Zajel jih je veliki in temni gozd, ki stoji še dandanes in je znan pod imenom Hrušica. Potnikom je hitro mineval čas in ko je sončna toplota pojemala, so z višine zagledali pod seboj morje.

»Morje, morje!« je zaklical Polijon in stegnil roki, kakor bi ga hotel objeti.

Pojasnilo. Prvi prebivalci v naših krajih so bili Iliri. Ilire so premagali Rimljani in so zasedli naše pokrajine. Naše dežele so razdelili na tri province: Norik je obsegal Koroško in severni del Kranjske; Panonija pa Posavje in severovzhod ob Muri in Dravi; Venecija je obsegala ozemlje zahodno od Julijskih Alp ter notranjski Kras.

V deželo, ki so jo zasedli, so Rimljani najprej poslali vojaške posadke. Te so ustanovile vojaška taborišča. Kmalu so se okoli teh taborišč naselili obrtniki, trgovci, rokodelci, ki so si v bližini zidali hiše. Nastala so mesta. Najbolj znana rimska mesta v naših krajih so bila Emona — Ljubljana. Celeia — Celje, Petovia — Ptuj, Nauportus — Vrhnika, Longaticum — Logatec, Aquilea — Oglej. Za premikanje vojaštva iz kraja v kraj so zidali Rimljani trdne ceste. Veliko teh cest se je še do današnjih dni ohranilo, tako cesta iz Emone v Celeio mimo Trojan in druge. Rimljani so bili pogani. Najvišji bog je bil Jupiter. Rimska vojska je bila razdeljena v legije. Tribun je bil vojaški poveljnik. Oblačili so se Rimljani v dolge halje, ki so jih imenovali tunike. Preko te so ogrnili plašč druge barve, ki so ga imenovali toga.

Besede. Atrij = glavni prostor v starorimski hiši; vestibulum = hodnik; penati = domači bogovi, hišni varuhi; impulvium = prostor sredi hiše, ki ni bil pokrit, kamor je torej tudi deževalo.

A. Aškerc

Atila in ribič

Razsut je in požgan Oglej.
Kralj Atila drevi naprej
ko burja ob obali.
Mori, podira, pali ...

»Naj vidi tudi tod zdaj svet
ob Adriji za mano sled!
Vse v moji je oblasti
odslej, vse v moji lasti!«

»A kar se mi postavi v bran,
pogine naj še tisti dan!
Porušite, požgite,
po poti vse pobijte!«

In dalje, dalje ko vihar
divja ob morju hunski car.
Pred njim ljudje bežijo,
za njim vasi goriyo.

Pred njim je strah, drget, trepet,
za njim je opustošen svet
in mesta v razvalinah,
gradovi v podrtinah ...

Prijaha Atila nekoč
pred ribiški pristan pod noč.
Sedi na iskrem vranu
pa gleda po pristanu.

Na nebu mesec plameni
in morje pljuska in šumi ...
Star ribič sak izpira
pa v Huna se ozira ...

»He, stavec, ali te ni strah
pred mano? Ne trepečeš plah?
Veš kdo sem? Gospodar tvoj,
kralj Atila, vladar tvoj!«

»Če mignem, tudi tvoj pristan
izgine brž pod morsko plan
in ti se zgrudiš v krvi —
ne zadnji niti prvi!«

»»Kaj, ti si Atila?! ... To znaš?
Z uničevanjem se bahaš?!
Potem jaz več umejem!
Zato se ti le smejem!««

»»Kdor le podira, ne bojim
se ga, še manje ga častim!
Le kdor ustvarja, zida,
junak je tak kaj prida!««

»Imej svoj čoln in svoj pristan!
Imej življenje, modrijan
edini, ki na hoji
ga bojni slišim svojil!«

In dalje, dalje hunski car
divja po svetu ko vihar.
Pred njim ljudje bežijo,
za njim vasi goriyo.

Pradedi orjejo

Po poslednjem zimskem ščipu je prodrł skozi Veliki Tisovnik pramen jutranjega sonca pa oznanil Vesno desetemu pokolenju Pogorjanov, tem nekdanjim barbarom in robijašem, ki so se bili prebili skozi tuje vojske, pregazili pušče in nižine pa posedli slednjič trdna gorska tla.

Na griču Tabor, gradišču županije pogorske, je zatrobil rog na čast zgodnjemu prazniku po zimskem sončnem obratu. Županovemu klicu je sledil rog starešin in dramil verne rodove k molitvi.

Pod Svetovitom so se sešli rodovinci vseh bratstev, voščili si dobro jutro pa zdravje zemlji. Vedri so stopicali skozi sveže jutro. Opravljeni so bili praznično, v težko surovo volno in platno, stkano to zimo za ta blagdan. Žene so bile odete s surovimi ovčjimi kožuhi, dedci s kozlovskimi črnimi, starešine v bele kožuhe od ovnov. Na glavi so imeli vsi kučme iz ovčje, nekateri celo iz medvedje kožuhovine. Tako se žene skoraj niso razlikovale od moških; bile so velike in močne, le obraze so imele gole, moški surovo porasle. In vsi so bili bosí. Vso dolgo zimo so imeli noge ovite s kožami, danes so si sneli z nog kožuhovino in stopili bosí iz kolib, da bi tem bolj počastili prvi pomladni svit in ne bi omadeževali sončnega jutra z nesnažno obutvijo.

Proslavili so prvi svit Vesne pa se vračali skozi gošče v naselja. Udinjali so se pomladi. Starešina Višin je odrejal svojemu zarodu pomladno delo. Statve v kraj, v roke drevesa za oratev.

Vesna se je budila in ljudje so se obrnili k zemlji. Bila je dodobra odtajana, rahla in je kar kipela. Tisto bore malo iztrebljene zemlje okrog naselij: za ječmenov kruh in pa pri-sojne plati za lanišče in prosenišče. Vse drugo je gošča, pragozd, ki se na vso moč zajeda v naselja. Sproti ga odrivajo ljudje in z veliko težavo si razkrivajo orno zemljo.

Pričela se je oratev. Vsi rodovinci so morali v reber in jarem. Pred plug so se vpregli bratje, po štirje, po šest, z debelo srobotovino prek ramen, — pa so vlekli, da so se lomile skale iz tal. Rodovinec prvenec je tiščal drevo in se obešal nanj, da je pokalo. Orji, vleci, ruj! Bratje vlečejo,

gazijo za žive in mrtve; srobot poka, lanene vrvi in trte se trgajo na silnih prsih, lomijo se plugi v divji ledini — in kdo naj odneha? Bratje ali ledina? Naprej! Ledina mora dati kruha. — Sinovi so vlačili na pletenih vejah gnoj izpred koč, hčere so ga trosile. Za plugi so poprijeli orači brane, na njih so čepele žene. Za temi so sestre in snahe rahljale brazde. Babice so varovale dom in otroke.

V rebri so škrtali plugi kar naprej. O prvi pomladni luni so posejali ljudje ječmen in lečo. Ob naslednji mladi luni so posejali prosenišča, lanišča in konoplje, a ko je začel pojemati ščip, so natrosili v zemljo še kolerabo.

Vesna je ozelenela. Posev je bila v zemlji in srečni ljud je bial hvalnico dobri Vesni, ki je obudila zemljo in polje in les. Obujenje pomladi. Bratstva naselij so vstala ob jutranjem svitu in hitela k izviru Pečane. Spodobno umiti in vedri so zajemali bistri vir s prgišči, spoštljivo ga dvigali k ustom, izgovarjaje hvalnico sveti prirodi. Potem so položili klavne daritve dobrim bogovom. Sleherna zadruga je zaklala po eno žrtev: ovna, jagnjiča ali kozliča. Spodobno so jih položili na grmade pa poškopili naokrog z njihovo vročo krvjo. Starešine so molili naprej, rodovinci ubrali hvalnico Vesni, boginji pomladi, boginji rodovitnosti, in vsemogočnim bogovom, ki so zmagali s toplo lučjo zimsko temino in mraz. Potem so zarajali okoli grmad in izvira — njihova radost je bila velika.

P o j a s n i l a. Kaj veš o starih Slovanih? (Od kod so prišli, njih zadržno življenje, njih vera in običaji.)

Prvotno so vsi Slovani bivali na vzhodu po velikih stepah. Ko pa so pričeli v šestem stoletju nanje pritiskati divji narodi z vzhoda, so se jim morali vedno bolj umikati proti zahodu. Nekateri so zasedli severno Evropo: Čehi, Poljaki, Polabski Slovani in Lužiški Srbi. To so severni Slovani. Drugi: Srbi, Hrvati, Slovenci in Bolgari so šli na jug. To so južni Slovani. Rusi in Ukrajinci so ostali v prvotni domovini. To so vzhodni Slovani. — Slovani so dajali krajem, goram in vodam imena po svojih bogovih (Triglav), po svojih znamenitih starešinah ali po lastnosti krajev, v katerih so se naselili. (Tisovnik.)

B e s e d e. Pokolenje: Oče, mati in njih otroci so eno pokolenje, teh otroci so drugo pokolenje, njih otroci tretje itd.; barbar = divjak, človek brez omike; robijaš = nesvoboden človek, ujetnik; zimski sončni obrat = čas okrog božiča; bratstvo = več zadrug, ki so stanovale blizu skupaj in so se razvile iz ene zadruge; blagdan = praznik; rodovinec prvenec = najstarejši (prvi) sin; posev = setev.

»Turki, Turki!«

Zasvetili so se stražni ognji na gorah, udarilo je konjsko kopito, zavihral je konjski rep, zaplapolala so bandera s polmescem. Na majhnih konjičih, v pisanih oblačilih, z loki in puščicami, s krivimi sabljami so prišli. Alah il Alah! Materam so trgali otroke raz prsi. V imenu svojega boga so prelivali kri starcev in žena, ki so branile svoje otroke do zadnjega. »Džauri!« so zmerjali vernike Kristusa, živega Boga. Vsak ubiti džaur je napravil Turčinu nov prostor v nebesih. Mrmraje sure iz korana so sekali globoke rane in počenjali grozovitosti, ki jih pero popisati ne more in ne zna.

Življenje v turškem taboru

Konjsko kopito je tolklo, teptalo. Plamenice so gorele v rokah pesjanov. Hiše so bile izropane, cerkve oskrunjene. Plamenica se je dotaknila strehe. Rodil se je rdeči petelin, zakikirikal obupno in zrasel pod nebo. Dim, iskre, pokanje tramovja. Goreli so ubogi domovi, plameneli so turški ognji in svetili v črne noči.

Matere, ki niso umrle pod turškim mečem, so vpile:

»Joj, kje so moji otroci!«

Glas ni dosegel nebogljenih otročičkov. Ti so spali do smrti izmučeni, do groznice utrujeni, izjokani v rokah sužnjev, na hrbtih mul, na škripajočih vozovih, lačni in žejni. Sanjali so strašne sanje o črnih možeh, o ubitih materah.

Zdaj zdaj so na pol odprli oči in kriknili iz sanj: »Mama, mama!«

»Kam, kam?« so peketala konjska kopita. »Kam z otroki, kam z otroki?« so cvrkala kolesa voz in odgovarjali so sužnji in drgnili od vezi zatekle roke, od hoje krvave noge: »V globoko Turčijo, brez matere boste rastle, Alaha molili, se v janičarje vzredili.«

Janičarji, krščanska kri, cvet turške vojske, volkovi. Ni spoznal brata, zato ga je ubil, očetu ni prizanesel, saj se mu sanjalo ni, da je to njegov oče.

Po obeh straneh poti so goreli kresovi in dvigali grozeče zublje pod nebo. Po obeh straneh ceste je tekla kri, so ležali ljudje z odrezanimi udi in umirali v soncu.

Turki so hodili slednje leto, ko so ptice zapele in je sonce topleje prisijalo. Zrlo je kri in solze; z oblakom dima, ki je vel s pogorišč, si je zakrilo svetli obraz.

Sonce ni moglo gledati groze.

Besede. Konjski rep = znamenje turškega poveljnika; pol-mesec = znamenje turške vere, kakor je križ znamenje krščanske vere; Alah = turško ime za njih boga; džaur = pes; koran = sveta knjiga Turkov. Koran je razdeljen na poglavja, ki se imenujejo sure. Pesjan = človek s pasjo glavo, o kakršnih govore naše pravljice, tukaj divjak. Groznica = vročica (bolezen).

Kaj pomeni: Rdeči petelin je zakikirikal?

Anton Aškerc

Janičar

1. »Kaj čakaš, paša? Kaj stojiš?
To vas napasti se bojiš?!
2. *Ko burja sem smo privihrali,
podrli mesta, poteptali.*
3. *In ti kot hraber janičar
podžigal v nas si bojni žar.*
4. *Od zmage vodil si do zmage
tovariše nas svoje drage.*
5. *Za nami borb je slavnih sled,
pred nami trese se ves svet.*

6. *Od bistre Bosne do Savine
poznajo džauri nas Turčine ...*
7. *In tukaj, paša, si obstal!
In te vasi si zdaj se zbal?!*
8. *Zakaj baš danes omahuješ
in tratiš čas in premišljuješ?«*
9. *»Postoj še, Osman beg, postoj!
Še dosti časa je za boj.*
10. *Glej tam med drevjem hišo belo!
Kraj nje tam vidiš li kapelo?*
11. *Minulo let je trideset —
in svojo vas zdaj vidim spet.*
12. *Tu bili so me uplenili,
za janičarja me vzgojili ...««*
13. *In Ahmed paša gleda zdaj
domačo vas, svoj rojstni kraj.*
14. *»Ah, tu ležijo, v tej dolini
mladosti moje vsi spomini ...*
15. *Tu moja je preljuba vas,
pred njo sovražnik, tujec — jaz!««*
16. *»Kaj mar nam domovina tvoja!
Krvavega želimo boja.*
17. *Čuj, tabor punta se, kriči,
po plenu, krvi hrepeni.*
18. *In paša, ti se obotavljaš
in nočeš v boj in nas ustavljaš?!«*
19. *»Potrpi! Kaj se vam mudil ...
Če mati moja še živi,*
20. *le to rad vedel bi popreje.
Še danes ljubim jo brez meje ...««*

21. *»Ha, izdajalec! Ves ostrog
pripravljen že je za naskok —*
22. *a paša — ti!«... »»Jaz se ne ganem.
Ne morem z vami. Tu ostanem...*
23. *Gorje ti, moja vas, gorjel!...««
Zabode handžar si v srce.*

Alojzij Potočnik

Mesta v srednjem veku

Na krajih, kjer so nastala po naših deželah še za Rimljanov utrjena mesta, ki so bila večinoma razdejana ob preseljevanju narodov, so si naši pradedi sezidali nova bivališča. Tako se je Ljubljana dvignila na mestu nekdanje Emone, Vrhnika na mestu Nauporta, Celje na kraju rimske Celeje itd. Za pričetek in razvoj mest v srednjem veku sta bila predvsem merodajna trgovina in promet. Vsa takratna mesta so nastala na krajih, kjer so bila tržišča in sejmišča, sploh, kjer se je gibal velik promet. Pa tudi kraji, kjer se je stekalo več rek in dolin, prehodi preko rek in močvirij, ob brodovih in mostovih, so bili posebno pripravljeni za trgovanje. Na takih krajih so zgodaj sezidali cerkve, kamor je prihajalo ljudstvo od blizu in daleč k službi božji. Cerkveni shodi so privabili trgovce in obrtnike, da so prinašali svoje blago na prodaj ter se tudi sami kaj radi naselili blizu cerkve, kjer je bilo vedno dovolj prilike za kupčijo.

Na podoben način so nastala tudi tržišča v bližini mogočnih gradov posebno zato, ker je ščitil graščak življenje in premoženje trgovcev in obrtnikov. Skrbel je tudi za red in mir na sejmišču ter kaznoval one, ki so sleparili pri blagu in pri meri. Močan zid je varoval grad in naselbino pred sovražniki. V tako zavarovane kraje so se naselili trgovci in obrtniki; naselbina je dobila tržno pravico in vedno več ljudi je prišlo iz okolice na kupčijo. Take naselbine so imenovali trge; iz njih so se pozneje razvila mesta, njih prebivalci so se imenovali meščani. Meščanom so prištevali vse one stanovce, ki so bili podrejeni oblasti mestnega sodnika. Proti koncu srednjega veka se je položaj ljudstva silno poslabšal.

Pritisk v mesto je bil zelo velik, saj so mesta nudila večjo varnost pred turškimi napadi.

Največji vir blagostanja za meščane je bila pravica kupčevanje in prodajanja, ki so jo izključno le ti uživali že v 14. in 15. stoletju.

S trgovino pa je bila tesno združena obrt. Prvotno je družina vse, kar je potrebovala, izdelala sama doma, kakor sukno, platno, obleko, orodje in potrebno pohištvo. Posestniki velikih zemljišč, škofje, samostani in grajska gospoda pa so imeli na svojih posestvih prav spretne obrtnike. To delo so na gradovih opravljali iz večine podložniki, ki so morali oskrbeti svojo gospodo z vsemi potrebščinami.

Obrtnost je že kaj stara. Že stari Slovani so se pečali z njo, ena zadruha ali naselbina je vedno izdelovala iste izdelke, katere je bil izvrševal njen praded in za njim vsi potomci. Zato so bili v enem selu sami kovači, v drugem le kolarji, zopet drugod sami lončarji itd. Svoje izdelke so prvotno med seboj zamenjavali, pozneje pa tudi na sejmih prodali. Še dandanes naletimo po raznih krajih na udomačene obrti, pa tudi zgodovinski viri nam poročajo o tem. Znano je, da so bivali suknarji okrog Škofje Loke, Celja, Mozirja in Gorenjega gradu. Že v 15. stoletju so v Ribnici izdelovali »suho robo«. Železna obrt je bila razširjena po krajih, kjer so ulivali železo, tako v okolici Radovljice, Kamne gorice, na Jesenicah, v Bohinju, Železnikih, pa tudi v okolici Kamnika. Vsa domača obrt je bila navadno postransko kmetovo opravilo. Lotil se ga je le takrat, kadar je počivalo kmetsko delo in če ni imel z živinorejo preveč posla. Pri tej obrti ni imel posebnih pomočnikov, pomagali so mu njegovi domači: žena, hčere in sinovi; ti so iste obrti učili tudi svoje naslednike.

Odkritje Amerike

Dokler ni seznanil Italijan Flavij Gioia (izg. Džoja) tedanjih prebivalcev s kompasom (okoli leta 1300), si niso upali mornarji na široko morje, ker so imeli do tedaj za kažipot na morju edinole zvezde. V slabem vremenu pa tudi to ni pomagalo.

Krištof Kolumb (rojen v Genovi leta 1446.) je kazal že v prvi mladosti veliko veselje do mornarskega življenja. Od

svojega 14. leta je živel skoraj izključno na morju. Ker so bili pa takrat na Portugalskem za mornarje dobri časi, se je odpravil v to deželo, kjer je stopil v mornarsko službo. Pridno je študiral dnevnik in zemljevide, katere mu je bil zapustil zelo izkušen mornar, njegov tast. Sčasoma je prišel do zaključka, da ima zemlja podobo oble ter da bi se zaradi tega tudi lahko prišlo na Kitajsko in v Indijo, vozeč se po morju iz Evrope venomer proti zapadu.

Da bi izvedel ta svoj načrt, se obrne najprej do svojega rojstnega mesta Genove s prošnjo, naj bi mu dali na razpolago potrebne ladje in denar. A Genovci ga zavrnejo kot sanjarja in pustolovca. Prav tako se mu je godilo tudi pri portugalskem kralju. Naposled mu je španska kraljica Izabela na ponovne prošnje vendarle prepustila tri ladje, potreben denar ter dovoljno število moštva za odpotovanje.

Leta 1492. (5. avgusta) je Kolumb pogumno odjadral v Atlantsko morje. Pa kmalu potem je moral prekiniti vožnjo, ker so se mu poškodovale ladje. Zaradi tega se je nekaj dni mudil na Kanarskih otokih, kjer je popravil poškodovane ladje. Nato je plul dalje po neskončni morski planjavi. Mornarji so se mu uprli ter zahtevali, naj jih pelje nazaj domov. Ali Krištof je pomiril upornike, obljubivši jim, da bodo v najkrajšem času dospeli do kopnega. In res. Začeli so se že prikazovati predznaki suhe zemlje, namreč ptice, plavajoče drevesne veje, jagode in drugi predmeti.

Nepopisno veselje je zavladalo na ladjah, ko so zagledali po 70 dnevni vožnji zopet suho zemljo. Pred njimi je ležal lep zelen otok. Prvi je stopil Kolumb na kopno, držeč v eni roki zastavo, v drugi pa goli meč v znamenje, da je zasedel to zemljo v imenu Španske. Nato se izkrca s svojim moštvom na otoku, ki ga je imenoval v znamenje rešitve San Salvador (Odrešenik).

Nagim otočanom so ponujali Španci steklene bisere, zrcala in druge bleščeče se predmete, za kar so jim oni dajali zlate plošče, ki so jih nosili v nosu in ušesih. Krotki otočani, videč veliko pohlepnost novodošlecev po zlatu, so kazali proti jugu: »Haiti, Haiti!«

Jadraje v južno smer je odkril Kolumb še bogata otoka Haiti in Kubo. Bil je pa trdno prepričan, da spadajo ti otoki k Indiji, ter imenoval njih prebivalce Indijance.

Krištof je pozneje še trikrat jadrал proti novemu svetu, kjer je odkril še nekatere otoke v Antilih in izliv reke Orinoko. Toda zavidljivi nasprotniki so ga na španskem dvoru tako očrnili, da so uklenjenega privedli pred sodišče. Kraljica Izabela ga je sicer oprostila, toda slavni mož je vendarie umrl pozabljen in zapuščen. Niti imena ni dobil novi svet po velikem Kolumbu, nego po njegovem rojaku Amerigu Vespucciju (izg. Vespučiju) iz Florence, ki je prvi opisal odkrite ameriške kraje.

Odkritje Amerike je za človeštvo tolikšne važnosti, da začenjamo s tem preznamenitim dogodkom novi vek (l. 1492).

Juš Kozak

Črna smrt

Tisto popoldne je preplašila čudna vest Sv. Petra cesto. Pri znamenju je v nizki hišici obležal postaven gospodar. Prejšnji večer je bil na svatovščini, doma je tožil o bolečinah v glavi. Popoldne je bil poln gnojnih mehurjev. Mož se je valjal po postelji in bledel. Stara ženica, ki je poznala vse bolezni, se je prekrizala: »Jezus, Marija, črne koze!«

Po cesti je završalo: »O Bog, usmili se nas! Koze so nas udarile, spet so tu!«

Zvečer je ležala vsa družina. Obupno stokanje je prihajalo iz hiše. Nihče se ni drznil na pomoč. »Vode, vode!« so zamolklo stokali bolniki. Nekdo je zarisal s kredo velik križ na vrata. Pri oknu se je prikazalo gospodarjevo obličje. Zobje so mu šklepetali, blazno je zijal v ljudi.

Črna gnojna bolezen se je selila iz hiše v hišo. Četrty dan so se skoraj na vseh vratih krivenčili križi. Mrtvarji, ki so prišli od Bog ve kod, so sleherno uro drdrali s črnim vozom. Obraza jim ni nihče videl. Zagrnjeni so bili s črnimi rutami. Groza je hodila po prazni cesti gor in dol. Ljudje niso delali. Plazili so se ko sence, pričakujoč, kdaj jih zajaše smrt.

Ko so se petega dne prebudili, je bila cesta v mesto pri mostu zaprta. Ljudi se je polotil obup. Tedaj se je zbralo nekaj gospodarjev. S starim načelnikom Matijo so obstali pred pregrajo. Matija je pogledal preko in zagledal čuvaje, ki so se prestrašeno odmaknili.

»Zabili so nas! Ne pomaga nič!« je dejal s poudarkom.
»Preglejmo hiše!« Možje so ostrmeli. Odstopili so za korak.
Matija jih je pogledal. Razumel je: »Prav. Vi imate družine.
Jaz ne. Grem sam.« Povesil je glavo in po tihi mrtvaški cesti
je odmeval trudni korak. Groza je segla v prsi.

Matija je stopal med živimi grobovi.

Po njivah so še stale mlake, iz zemlje se je kadilo, ko je
smrt onemogla. Še teden dni so čakali, potem pa so na Ma-
tijevo povelje sesekali pregrajo ter odprli pot v mesto.

Anton Aškerc

Brodnik

*Med skalami Sava šumi,
valove mogočne vali,
v naročaj jih Dunavu tira.
Čoln ziblje ob bregu se tam,
a ribič mi v njem sedi sam,
na veslo se truden opira ...*

*»Hoj, starec, kar veslo zdaj v dlan
pa hitro na drugo tam stran
čez šumno prepelji nas Savo!
Čuj, turško rumeno zlato
plačilo bogato ti bo ...
Če nočeš — ti vzamemo glavo!«*

*Molčita že polje in log,
tam ónkraj krščanski ostrog
v neskrbnem že spanju počiva.
Zaviti v plašč temne noči
ogledat poslani smo mi,
kod zdaj naš sovražnik se skriva.«*

*»Ne maram za vaše zlato!
Čemu mi pa ribiču bo?
Zastonj vas čez reko prepeljem!
Res, sivo že glavo imam,
a vam je nocoj še ne dam!
Rad vašim ustrezam poveljem!«*

*Že čolnič od brega leti
in nese oglednike tri...
Veslaja pa ribič ozira
srepó se v vrtenje vodá,
ki rado se s čolni igra
in slatno na dno jih požira.*

*»Pač hrabro srce ti imaš,
izvrsten prevoznik si naš;
ni takega blizu okoli!
A nas tam pohvali glavár,
prekrasen pač čaka nas dar,
krasnejši nas ni še nikoli!«*

*»Na mestu!« dé ribič krepkó,
a veslo zažene v vodo...
»Tu vaše in moje plačilo!«
»Bes djaur!« še krik iz valov,
iz mokrih je Save grobov —
potem pa vse tiho je bilo...*

Anton Koblar

Kolera

V srednjem veku je po naših krajih večkrat divjala kolera.

Če se je prikazala kuga v mestu ali vasi, je prišla hitro straža in nihče ni smel več stopiti iz okuženega kraja in nihče ne čez prag hiše, koder je bil na vratih narejen z apnom bel križ — znamenje, da notri že roji morilka. Po sobah in ulicah so morali pridno snažiti. Hiše so prekaljali z brinjem in po dvoriščih so kurili grmade. Ljudje so v taki stiski klicali na pomoč Boga in svetnike in delali slovesne obljube. Za kužne patrone so si izbrali Marijo Devico, sv. Roka, sv. Rozalijo in druge.

Ob času kuge je primanjkovalo pogrebcev, pa tudi strežnikov in zdravnikov. Jetnike so izpuščali, da so kužnim stregli. Navadne ljudi so zdravili mazači in brivci po svojem umu in z domačimi sredstvi. Zdravniki so se branili priti h kužnim, da so jih ponekod morali pripeljati vklenjene. In

če so prišli, so bili čudno našemljeni in zavarovani, da se ne bi nalezli kuge. Nosili so dolgo haljo iz povoščenega platna in velike irhaste rokavice. Obraz so si zagrinjali z naličnico, ki je imela všito veliko nosnico in steklena očala. V nosnico so si devali raznih močnih dišav, kakor limone, melise, mete, pelina. Okuženih se nikdar niso dotikali z roko, ampak s palico so jih tipali in dajali ukaze. Pred temi »kljunači« je že od daleč bežalo staro in mlado.

Pred kužnim mrličem je bežalo vse. Razširjal je tako grozen smrad, da živa duša ni mogla ostati blizu. Domači so brž najeli kakega pogumnega moža za pogrebca. Prišel je z dolgim »akom« (železnim kavljem na dolgem drogu), da je z njim potegnil mrliča iz hiše in ga tako vlekkel do jame, ki so jo izkopali na vrtu za hišo ali na bližnjem polju. Mrliča je potresel z živim apnom in zagrebel. Kužna trupla so večkrat ležala nepokopana po polju in goščah, da so jih trgali psi in divje zveri ali pa so gnila tedne in mesece po zapuščenih hišah. S tem se je bolezen seveda še bolj širila.

Okužene hiše so zaklenili, ključe pa spravili. Če se je bilo bati, da bi okuženci v takih hišah vendarle skušali priti v stik z ostalim svetom, so jim zgradili hiše z visoko leseno ograjo. Da bi taki ločenci ne umirali od lakote, so jim hrano pa tudi zdravila donašali posebni, od gosposke nastavljeni »donašalci«. Donašali so jo v posebnih košarah, ki so jih ločenci po vrveh sprejemali skozi okna. Zdravniki, donašalci, pogrebci, sploh vsi, ki so ravnali s kugo, so imeli na svojih oblekah prišite daleč vidne znake: bele križe na roki ali na prsih, da se jim je lahko vsak daleč izognil.

Ljudje so se zbirali v sprevide in molili, da bi jih Bog rešil kuge. Po vseh cerkvah so zvonili. In še dandanes molimo v litanijah: Kuge, lakote in vojske, reši nas, o Gospod!

Fr. Planina

O cehih na Slovenskem

V prejšnjih stoletjih je bila obrt in trgovina na Slovenskem razvita le po mestih in trgih. Obrtniki so takrat imeli svoja društva, ki so se imenovala cehi. V starih listinah so omenjeni čevljarški, krojaški, pekovski, mesarski, kovaški, mizarski, lončarski, usnjarski, krznarski, klobučarski, tkalski,

barvarski, sodarski in celo padarski ali ranocelniški cehi. Člani ceha so bili vsi mojstri, pomočniki in vajenci tiste obrti, ponekod tudi žene mojstrov.

Vsako leto je imel ceh svoje zborovanje in sicer vedno v eni in isti gostilni, kjer je bila spravljen tudi cehovska skrinjica, središče vsega cehovskega življenja. Skrinjica je bila umetno izrezljana in je imela dve ali tri lepo skovane ključavnice. Vsak ključ je hranil drug »ključar«. Odpreti so jo smeli samo na zborovanjih ali v navzočnosti več članov.

V skrinjici je bila shranjena ustanovna listina ceha in vse druge listine, s katerimi so vladarji potrdili cehovska pravila ali mu podelili kake posebne pravice, ter urbarji z imeni vseh članov. Mnogo teh listin je pisanih na pergament in prevezanih z vrvico, na kateri visi tako velik pečat, da je spravljen v posebno leseno škatlo, kot krožnik veliko. V skrinjici so hranili tudi učna pisma pomočnikov in cehovsko premoženje, ki se je stekalo iz

članskih prispevkov in kazni. Če je kak obrtnik delal ob nedeljah ali če njegovi izdelki niso bili dobri in cene primerne, je moral plačati kazen v denarju ali z nekaj funti voska. Z denarjem so podpirali cerkev in bolne cehovske člane ali njihove vdove in sirote; vosek pa so darovali cerkvi ali so ga rabili za sveče pri procesijah.

Pri zborovanju so člani, ki so se imenovali tudi »bratje«, ob odprti skrinjici volili cehovskega načelnika ali »očeta« in ključarje. Takrat so tudi poravnavali medsebojne spore, sprejemali in oproščali vajence, potrjevali mojstrska dela pomočnikov in pomočnike priznavali za mojstre.

Cehovski »oče« je bil gospodar društvenega premoženja. Večkrat na leto je pregledal delavnice cehovskih članov in nadziral, da so izdelovali dobro blago in vsi po enaki ceni.

Pri zborovanjih in drugih cehovskih slovesnostih je bil on prva osebnost.

Za vajence so sprejemali samo fante iz poštenih in čislanih družin. Pred sprejemom je moral vajenec plačati učnino in najti poroka, ki je jamčil, da bo vajenec vzdržal vso učno dobo pri istem mojstru. Če je vajenec odšel pred koncem učne dobe, je moral porok plačati mojstru odškodnino, vajenca pa ni noben mojster več sprejel v uk. Hrano in stanovanje so imeli vajenci pri mojstru. Delali so od zgodnjih jutranjih ur pa tja v pozno noč, ne samo v delavnici, ampak so pomagali tudi pri hišnih in poljskih opravilih.

Vsak pomočnik je moral tiste čase za nekaj let v tujino na delo, da se je pri tujih mojstrih izpopolnil in naučil kakega drugega jezika. Ko je prišel v mesto potujoč pomočnik, mu je ceh pomagal, da je dobil delo pri kakem mojstru; če ne, mu je pa preskrbel za nekaj dni stanovanje in hrano, da se je odpočil, ogledal mesto in potem odrinil naprej »s trebuhom za kruhom«. Kdor je prebil predpisano število let na delu v tujini, je lahko upal, da bo kmalu samostojen mojster. Toda prej si je moral pridobiti še meščanstvo, če ni bil že po rojstvu meščan; moral se je prej oženiti in izdelati mojstrsko delo. Čevljarski pomočnik je n. pr. moral samostojno izdelati šest vrst obuval, klobučarski pet vrst pokrival in klobučevinaste copate, sodarski je moral izdelati sod, dve vedrci, čeber in kad, poleg tega pa je moral vložiti še novo dogo v sod, ki je bil poln. Če je potem plačal še visoko pristopnino za ceh, ga je ceh na svojem zborovanju povzdignil za mojstra. Takemu sprejemu je po navadi sledila gostija na račun novega mojstra. Pa tudi drugače se je po vsakem zborovanju razvila zabava. Važno vlogo pri tem je imel velik, lepo okrašen kovinski vrč, ki je držal več litrov in stal na sredi mize, da so iz njega točili pijačo.

Cehi so bili tesno povezani s cerkvijo. Vsak ceh je imel svojega zaščitnika ali patrona. Lončarji so n. pr. častili svetega Florijana, klobučarji sv. Mihaela, tkalci sv. Trojico, sodarji sv. Urbana itd. Mnogokrat je ceh postavil svojemu zaščitniku oltar v župni cerkvi. Pri tem oltarju so se brale maše na cehovski praznik in za umrle cehovske člane. Tudi na cerkvenem stropu so na sklepnikih dajali upodabljati svojega patrona. Njegova slika je krasila tudi cehovsko bandero, ki so

ga na veliko noč in na praznik sv. Rešnjega Telesa pomočniki nosili za procesijo, za njim pa so stopali vsi cehovski »bratje«, med njimi mojstri s prižganimi svečami.

Cehi so se vzdržali več stoletij. V Napoleonovih časih, ko so slovenske pokrajine pripadale ilirskemu kraljestvu, pa so bili ukinjeni. Kot spomin nanje je ostalo mnogo predmetov, ki so sedaj shranjeni po muzejih. Posebno Narodni muzej v Ljubljani in mestni muzej v Škofji Loki hranita mnogo zanimivih cehovskih listin, lepe skrinjice, vrče, pečatnike in slike cehovskih zaščitnikov. Za procesijami pa v naših mestih tu in tam še plapolajo častitljiva stara bandera, ki izvirajo še iz cehovskih časov.

Fr. S. Finžgar

Prerokovana

I.

Nad pultom v zakristiji je slonel župnik in bral iz evangelija. Tedaj so se zakristijska vrata nenadoma odprla. Preden je župnik dvignil glavo, je stal pred njim župan; niti zapreti ni utegnil za seboj. Naglo je hropel in se sklonil do župnikove glave.

»Vojska!« je izrinil iz zasoplih prsi.

»Vojska?« je ponovil župnik, se začudil in odstopil za korak.

»Da, vojska!« je potrdil župan. »Oznanite ljudem, naj bero. O polnoči sem dobil brzojavko in sedaj so že tu — lepaki!«

Župan je pokazal na zavoj velikih papirjev pod pazduho, se okrenil, odšel in zaloputnil vrata.

Župnik je obstal, kamor se je bil umaknil pred županom. »Vojska!« Saj je bral o vojskah, stari veterani so mu pravili o bitkah — ali to so zgodbe, to so pravljice. In sedaj: vojska tukaj, doma — — —

Župnik se je okrenil in šel mimo velikega oltarja. Cerkev se je polnila. Klopi so bile zasedene, polnilo se je po sredi, polnilo se je v kapelah, pod korom. Orgle so bučale kakor sicer, pevci so peli in župnik je maševal.

»Ne, takoj jim ne povem. Šele po pridigi!« Tako je sklenil, ko je šel na leco. Govoril je besede Gospodove: »Daj od-

govor od svojega hiševanja.« Sam ni vedel, čemu se je razvnel: zdelo se mu je, da hoče vsakemu posebej dopovedati: »Glej, ura je, ko se glasi božji glas za vse: za berače, za gospode, za poglavarja in narode: Daj odgovor!« In vendar se mu je zdelo, da nihče ne ume, za kaj gre; vprašujoče so ga gledali.

Nenadoma pa je prenehal. Kar odsekal je govor in trenutek pomolčal.

»In sedaj, dragi moji, nekaj drugega.«

Zopet kratek presledek. Po cerkvi se je vsa stisnjena množica ljudi zganila in dvignila glave. Naglušni so zastavili uhlje z roko.

»Vojska bo, zatorej...« kakor mu je bil naročil župan. In potem si je pripravil navduševalnih besedi za tolažbo in za vdanost v božjo voljo in ljubezen do domovine — in vendar vseh teh pripravljenih besedi ni nobene izgovoril, ampak je pokleknil in rekel: »Molimo!«

In med molitvijo je natanko občutil, kako je hipoma legla nad vso faro, dasi nepoznana, še nikdar okušena in vendar od vsakega srca občutena groza.

II.

Občinski sluga Petrin je prinesel lestvico in nabil velik lepak na zid. Ko je dovršil, je zlezol molče z lestve, jo zadel na rame in odšel.

Gruča je pristopila bliže k zidu. Kolenov Jaka, bivši četovodja in načelnik gasilcev, je začel brati na glas.

»Pet zborov je poklicanih,« je razlagal. »Med njimi tretji, to je naš!«

»Pa do katerega leta?« je rinil kovač naprej.

»Vsi do dvainštiridesetega!«

»Beri še enkrat,« je prosil siv mož iz ozadja. Glas se mu je tresel.

»No poslušajte vsi: Vse dvainštiridesetletne in mlajše črni vojski zavezane osebe. Ali si razumel?«

»Bog se usmili,« je polslišno zaječal sivi kmet iz ozadja, Jančar s Kozjega hriba.

»Huda bo,« je omenil kovač čisto ponižno. Zobe je naglo stisnil in po bledem licu so mu utripale mišice.

»Sedaj gre pa zares, ko so nas zgrabili vse naenkrat.«

»Prerokovana, prerokovana, prijatelj!«

Vsi so se ozrli za hripavim glasom, ki je klical od zadaj. Tamkaj je stal na palico oprt starček Snoj. »Prišla so leta sv. Šembilije, le verjemite, da so prišla.«

»Pojdite no, oče, vi in vaša Šembilija,« se mu je porogal Mlinarjev in se zasmel sam, ko se drugi niso.

»Le smej se! Sv. Šembilija je bila Salamonova sestra in svetnica, ti si pa galjot! Bog ji je razodel. Po Kristusu tisoč, potlej pa še in še. In taka bo stiska takrat, da še svojim šolnom ne privošči, da bi bili na svetu. Potem bi pa še sama rada od mrtvih vstala, tako bo dobro.«

Starček se je počasi obrnil in odšel.

Med gručo je utihnil vsak dovtip. Začelo je rositi. Nekateri so razpeli dežnike. Molče so se razhajali.

Opomba. Ta opis se nanaša na začetek velike svetovne vojne leta 1914.

Besede. Veterani = stari vojaki, ki so odslužili vojsko; sv. Šembilija = Sibila, starogrška in rimska prerokinja. Govorili so tudi o več Sibilah. Njihove prerokbe so zapisane v »Šembiljskih knjigah«. Svetnica pa ni bila nobena.

Silvin Sardenko

Naročilo

Ali vam je že odcvetel
ajdov cvet?

Ali vzeli ste čebelam
ajdov med?

Ali že je ravni travnik
pokošen?

Ali že je križ ob hiši
narejen?

Ali vam že poje čížek
s praznih nju?

„Mrtoi snopi, mrtva polja?
Jaz sem živ.“

Mati, kruha mi pošljite
ajdov hleb!

Oče, od medu mi dajte
sat prelep!

Sestra, s travnikovo poveži
šop cvetov,

tam od križa mi pošljite
blagoslov!

Življenje v družbi

Simon Gregorčič

Daritev

Daritev bodi ti življenje celo:
oltar najlepši je — srca oltar,
ljubezen sveta v njem — nebeški žar,
Gospodu žrtva — vsako dobro delo.
O, da srce gojilo bi vsekdar
ta svetli žar, naj živo bi gorelo,
enako kresu vedno ti plamtelo,
Bogu in domu žgalo vreden dar!
Odločno odpovej se svoji sreči,
goreče išči drugim jo doseči,
živetl vrli mož ne sme za sé.
Iz bratov sreče njemu sreča klije,
veselje ljudsko njemu v oku sijje
in tuja solza mu meči srce!

Po Lamennaisu

Ljudstvo

Kdo je ljudstvo?

So ljudje, ki obdelujejo zemljo v potu svojega obraza, nenehoma izpostavljeni soncu, vetru, dežju in nevihtam; s semenom, ki bo rodilo sad, polagajo v zemljo del svojih moči in svojega življenja. V potu svojega obraza pridelujejo hrano, ki preživlja nas vse.

Ti ljudje so ljudstvo.

Drugi izkoriščajo gozdove, kamnolome, rudnike, spuščajo se v neizmerne globine, v osrčje zemlje, da pridobivajo

iz nje sol, premog, rude, vse one tvarine, ki jih potrebujeta pri svojem delu rokodelec in umetnik. Ti, kakor oni prvi, se starajo ob težkem delu, da pridobivajo iz matere zemlje stvari, ki jih vsi potrebujemo.

Tudi ti so ljudstvo.

Še drugi tope rude, jih predelujejo, preoblikujejo v orodja, ki jih rabimo za najrazličnejša dela. Zopet drugi tko lan in volno in svilo v najrazličnejše blago. Nekateri obdelujejo les. Vsi ti skrbe, da je človeštvo preskrbljeno z orodjem in opravo, ki jo rabi za svoje življenje.

Tudi ti so ljudstvo.

Veliko jih je, ki v tisočernih nevarnostih plovejo po morju, da prevažajo iz ene pokrajine v drugo to, česar vsaka sama nima. Bore se z valovi in viharji, zdaj se žgo pod vročim južnim soncem, zdaj zmrzujejo v ledu in burji polarnega morja; vse to zato, da človeštvu koristijo.

Tudi ti so ljudstvo.

In oni, ki se bori za domovino, ki jo brani, ki žrtvuje za njeno varnost najlepša leta svojega življenja in če je treba, prelije zanj tudi svojo kri? In vsi oni, ki se žrtvujejo, ki umirajo v službi bližnjega, da morejo le-ti v miru in brez skrbi živeti? Ali niso tudi ti ljudstvo?

In še poznam ljudi, ki so svoj razum in svoje lepe zmožnosti darovali v službo svojega bližnjega, da mu bistrijo um, blažijo navade, da izobražujejo narode in jim s svojo umetnostjo lepšajo življenje na zemlji.

Vsi tisti, ki delajo in se trudijo, ki svoje sile posvečajo splošni blaginji, so ljudstvo.

Jož. Ribičič

Mati

Ko je Marko zašel prvič na slaba pota, je potočila mati prvo solzo in rekla: »Marko, sinko moj, izpreobrni se!« Zakrohotal se je Marko in odgovoril: »Zakaj naj se izpreobračam? Take so postave, da mati skrbi za otroka!« Mati se je žalostna sklonila nad delom in se mučila za dva. Čez leto in dan zdrkne materi druga solza preko lica: »Marko, sinko moj edini, moči mi pešajo; kdo bo skrbel zate, ko me polože v hladni grob?«

V drugo se je zakrohotal Marko in dejal: »Čujte me, mati! Ko vas polože v hladni grob, glejte, da mi kaj ostane.«

Mati je potrojila svoj trud in hranila za sina.

Ko je čez leto in dan zajokala v tretje, je legla v hladni grob, med štiri tesne stene.

Marko pa je poprodal vse, kar je ostalo, izpraznil skrinjo ter zapravljaj tako dolgo, da je vse zapravil.

Čez leto dni je stal na cesti, reven in ubog, od prijateljev zapuščen. Pomislil je, kaj in kako bi sedaj, pa si ni vedel odgovora. Z jezo v srcu se je odpravil o polnoči na materin grob in dejal: »Mati, zakaj niste skrbeli boljše zame?«

In zamahnil je v jezi proti grobu, se spotaknil ob lesen križ, padel in se ranil.

Tedaj je priletela ptička, drobna bela ptička, materina dušica. »Marko, sinko moj edini, ali te hudo boli?« je žalostno zapela. V kljunčku vodo nosila, rano ohladila — s perjem rano posušila. A ko je bila ura ena, je odletela, čivkajoč v noč:

»Marko, Marko, sinko moj edini!«

Razčlemba. 1. Mati potoči tri solze — Marko se smeje. 2. Mati leže v grob — Marko zapravi imetje. 3. Marko berač na materinem grobu — mati mu lajša bolečine.

Naša modrost. Sonce ne sveti tako lepo kakor materino oko. Nazadnje bomo vendar rekli: Najboljši kruh so mati pekli.

Mile Klopčič

Kako sem se spoznal s svetom

*Tega je zdaj že mnogo let,
ko moral oče je v tujino,
kjer bil je za rudarja dolga leta.
Tam prišel sem še jaz na svet
in brž dobil sem mater in očeta.
Potem smo se vrnili v domovino.*

*Ta domovina je bila dolina.
Na hribu rože, a pod hribom rov.
Tja hodil je moj oče dan za dnem
in vsak dan se je vrnil spet domov.
Poznal ga nisem še, to dobro vem,
ker oče pač starejši je od sina.*

*Mater sem menda prej spoznal,
a prva je spoznala ona mene.
Kasneje sem pogosto ji dejal,
da take mame zame ni nobene.
Ne vem, zakaj se temu je smejala?
Saj nisva sama z bratom je izbrala.*

*A brata sem najprej spoznal.
Bil je le eden. Skupaj torej dva.
Od teh sem bil najmlajši jaz
in sem najmlajši vse do zdaj ostal.
Ko legla sta v dolino sneg in mraz,
spoznal sem v šoli črko A.*

*Pomladi smo rezljali si piščali,
metuljčke smo in sonce smo lovili.
V umazanem potoku smo brodili
in v njem steklenih biserov iskali.
Potem pisali smo naloge: Majski kras,
a v slovnici: Prihodnji čas.*

*Prišel sem v mesto. Tu so nas učili,
kako namaka Nil puščavo.
Učili so, da zemlja je okrogla,
a da je vendar nepravilna krogla.
Od daleč starši name so pazili,
a jaz začel sem rasti jim čez glavo.*

»Novi rod«

Delo

Bile so gore in ravnine, potoki, reke, bili so gozdi in samote, svetla jezera in divja lepota, bile so ogromne zemlje. A človek se je skrival kakor plašna zver, taval iz kraja v kraj, iskal zavetja v temnih pečinah in pod skalnimi podmoli. Ni imel doma, ni imel polja, bil je sam in njegovo življenje je bilo žalostno, nemirno, nestalno.

Sredi samote je tedaj pomislil: Čemu bi blodil in bežal? Poiskal bi zemljo, ki bi dajala hrupa, ustavil bi se, zgradil bi si dom. Toda ima li sam dovolj moči za vse to?

Spoznal je, da je šibek, in to spoznanje mu je bilo rešitev. Sam se ne bi dvignil, ne bi stopil iz pečine na svetlo, iz gozda na plano. Skupaj z drugimi pa se je otel. Preorali so zemljo in si zgradili domove. Našli so lepoto in življenje v delu.

Od tedaj je delo, ki spreminja lice zemlje. Neznaten mlin ob skriti vodi, grad kakor orlovska perut na skalovju, poti in ceste skozi gozdove in samote, tihe vasi in ogromna mesta, povsod delo, povsod delo, dan in noč, visoka pesem, ki bo odmevala, dokler bo živel človeški rod.

Tisočletja so pretekla in delo se je razraslo kakor velikan. Kakor tisočletno drevo se je razširilo na vse strani. A smisel mu je ostal isti, preprost in droben: zagotoviti človeku življenje. Če ta smisel zatremo, postane delo znoj, se spreminja v krvave kaplje, iz visoke pesmi privre trpljenje in prekletstvo.

V delu smo si vsi enaki. Kdor od dela ne beži, ni manjši kakor veliki tega sveta; njegovo delo ni slabše od dela drugih, četudi drobi kamenje na cesti. Le kdor zvrča delo na tuja ramena, ni več drugim enak. Stopil je na zmotno pot, ki vodi daleč proč od ljudi, ki vodi v pogubo njega in druge.

Filip Terčelj

Grbavček

Živel je deček, ki je bil grbast. Tih in miren je bil in nikomur ni storil nič žalega. Otroci so se pa norčevali z ubogim grbavčkom. Nekega dne so ga ob potoku pretepli. Grbavček je jokal. Šel je v hlev in legel na slamo, pa ni mogel oči zatisniti. Šele proti jutru je zaspal in zasanjal. V sanjah se mu je prikazal Gospod. Revno obleko je imel in grbo na hrbtu. Milo je gledal ubogega grbavčka in se mu nasmehnil. Kar sta mu iz grbe zrastle dve krasni perutnici. Lep in veličasten je stal sveti Gospod pred revnim grbavčkom in mu ljubko dejal:

»Iz tvojega trpljenja bodo zrasle krasne peruti, postal boš prelep angel božji. Vztrajaj in potrpi!«

R a z č l e m b a. 1. Otroci pretepejo grbavčka. 2. Grbavčku se prikaže Gospod. 3. Gospod potolaži grbavčka.

Žena in dom

Poglavitna naloga žene je dom. Ona mora poznati ta svoj svet, potopiti se mora vanj, poznati ga mora do zadnjega kotička. Vdati in oddati se mu mora vsa in do dna duše in telesa. Svet žene je neizmeren, je kakor pot okrog sveta, in vendar obsega ves ta svet včasih komaj nekaj kvadratnih

metrov skromnega stanovanja. Morda so le štiri stene — a koliko potov je med njimi, ki jih prehodi prava, skrbna in dolžnostna mati dan za dnem in noč za nočjo. Truda polna popotovanja so v tem ozkem — brezmejnem svetu, so veselo- in žaloigre. V svetu doma, v obsegu teh štirih sten, je sonce in so nevihte, je pesem in so bolesti, je

smeh in so grmade skrbi, je cvetje in so skeleči trni, je luč in je tema. Živo življenje in kamnitna smrt si podajata roke dan za dnem.

Žena je duša doma. Vemo, da brez duše ni življenja v telesu — je smrt. Kako prazni so taki domovi, kjer umrje žena in mati. Kako vsepovsod nečesa manjka, kako sili praznota v sleherni del doma, živi del — v ljudi, in neživi del — v gospodinjstvo.

Ljubezen je izvor vsega življenja in prava žena in mati mora ljubiti svoj dom.

Naša modrost. Pridna gospodinja hiši tri ogle podpira. Pridna gospodinja je najboljša gotovina. Pridna žena je mišje vrste (ki zbira), zapravljivka kokošje (ki raztresa). Ako prva sveča v hiši slabo gori, bo vsa hiša brljava. Dekla se po gospodinji vrže, ne gospodinja po dekli. Hiša ne stoji na zemlji, ampak na ženi.

Življenje ni praznik

*Ni praznik, predragi mi, naše življenje,
življenje naj bode ti delaven dan!
Od zore do mraka rosan in potan
ti lajšaj in slajšaj človeško trpljenje!
Ne plaši se znoja, ne straši se boja,
saj moško dejanje krepčuje moža,
a pokoj mu zdrave moči pokonča,
dejanje ti ljubi, a boj se pokoja!
Dolžan ni samo, kar veleva mu stan,
kar more, to mož je storiti dolžan!*

Beseda. Krepčuje = krepí.

Lamennais

Potniki

Potnik je potoval preko gora. Nekega dne je prišel do kraja, kjer se je bila velika skala prevalila na pot in jo zapirala, da ni mogel naprej.

Skušal je prevaliti skalo, da bi si utrl pot, pa je kmalu spoznal, da je ves njegov napor zastonj. Žalosten se je usedel kraj skale in si govoril: »Kaj bo z menoj, če me zaloti noč v tej divjini? Brez zavetja sem, brez hrane in brez varstva ob uri, ko divje zveri zapuščajo svoje brloge, da si iščejo hrane.«

Sredi teh misli je prišel po poti drug potnik. Zagledal je skalo, se uprl vanjo, da bi jo prevalil, spoznal, da je za to preslab, sedel kraj prvega potnika in žalostno povесil glavo.

Prišlo je še več potnikov. Vsak je skušal prevaliti skalo, pa ji nihče ni bil kos. Sedeli so kraj nje in se bali noči, ki se je bližala.

Končno se zmisli eden:

»Bratje, če bi se združili, bi se vsem skupaj morda posrečilo, česar posameznik ne zmore.«

Vstali so in združili svoje moči. Skala je odnehala, se prevalila in tako so lahko nadaljevali svojo pot.

Potnik, to je človek. Pot, to je življenje, skala pa so težave in bridkosti, ki jih človek srečava na vsakem koraku svoje poti skozi življenje.

Nihče ne more sam prevaliti skale. Toda Bog je premeril sile in moči, da ni treba ostajati v stiski njim, ki potujejo skupno.

Drevo, ki stoji samo sredi ravnine, je plen vetrov, ki se zaganjajo vanj. In njegove veje, namesto da bi se dvigale, se pobešajo, kakor bi iskale opore v zemlji.

Cvetica, ki raste sama sredi travnika, nima sence, ki bi jo varovala pred pekočimi sončnimi žarki; suši se, dokler ne uvene.

Kadar je človek sam, ga moč nasilnežev tega sveta upogiba k tlom.

Ne bodite torej kakor drevo in kakor cvetlica, ki raste samotna; ampak združite se in pomagajte si in branite se med seboj.

Dokler ste needini med seboj in vsakdo misli le nase, vas ne čaka drugo kot trpljenje in nesreča in izkoriščanje.

Kdo je na svetu slabotnejši kot mali vrabček in kdo je bolj brez brambe kot drobna lastovička? Toda kadar se prikaže ujeda, se lastovičke in vrabci združijo in skupno naženejo sovražnika.

Posnemajte vrabce in lastovičke!

Kdor se loči od svojih bratov, tega zasleduje bojazen, če je na poti; sedi poleg njega, kadar počiva, in tudi v spanju ga ne zapusti.

Če vas torej vprašajo, koliko vas je, odgovorite: »Vsi smo eno, zakaj naši bratje so mi in mi smo naši bratje!«

Jos. Ribičič

Vsakdanji kruh

1. Oranje

Poglejmo prav zbrano in pobožno drobtinico kruha. Ko da bi naša misel dobila peruti, nas ponese tja ven na prosto. Na široki njivi orje mlad kmet. Od sonca ožgane roke pritiskajo na plug. Konja udarjata s kopiti, da bobni zemlja. Zemlja se vsiplje čez jeklo. Črna gruda se kadi in njen duh se vali preko njiv. Jata vran se usuje na novo zorano brazdo.

2. Setev

Nova slika stopa pred naše oči. Veter je razčistil nebo, da se sveti ko modra svila. Sonce hoče zaiti. Polja zažare v večerni zarji. Ob robu stoji kmečki voz. Konja se paseta. Preko rdečega žarenja stopa kmet. Stopa pokonci, mirno, dol in gor. Belo se mu svetijo rokavi. Njegova hoja je svečana in svečano sega v sejalnico ter trosi seme na gorko zemljo. Kmet seje, dokler ga ne predrami večerni zvon iz domačih lin. Tedaj še zadnjikrat zamahne, se odkrije in poslušša.

3. Molitev

Nedeljsko jutro. Pomlad vsepovsod. Ob poti stoji grm in cvete, cvete. Daljno nebo je polno škrjančevega petja. Vsa narava žari v tisočerih barvah. Mlada pšenica se v sončnem zelenju širi čez polje. Iz vasi prihaja star kmet. Hodi ob palici. Njegovi lasje so snežnobeli. Hodi počasi. Ali sliši škrjančevo petje? Da, že dviga glavo. Ali vidi pomlad? Da, že se ozira in gleda, gleda. Čez njegov nabrani obraz gre kakor razsvetljenje. Tu na tihem polju je najbliže Bogu. Iz sočnih bilk mu govori božja beseda, tu vidi delo svojih

in božjih rok. Njegovi lasje so snežno beli. Marsikako pomlad in marsikatero jesen je že videl. Doživel je marsikakšno človeško pridnost in marsikatero božjo sodbo. Starčkove ustnice vztrepečejo. Starček moli.

4. Zorenje.

Med striženje kobilic in petje čričkov sili rahlo šumenje žitnega polja. Žitno klasje je polno, giblje se in sklanja. Kakor žareče luči se svetijo modre in rdeče cvetice med žitom. Živordeče se poganja navzgor ponosni mak. Njemu ni dano, da bi doživel dve nedelji. Nad žitom plešeta dva metulja. Ti ležiš na hrbtu in opazuješ vroče nebo. Medtem pa dozoreva klasje in skrbi, da bo bolje tebi in nam vsem.

5. Žetev

Naslednji sliki se moraš približati s pobožnostjo. Preko polj gre pesem o smrti in življenju. Nekdo mora umreti, da drugi živi. Srp in kosa pojeta svojo pesem. Žito pada, zadnji mak izkrvavi. Potem stoji žito v snopih in čaka. Klasje je težko in polno. Veliki, do vrha naloženi vozovi škripljejo proti vasi. Spremlja jih pesem žanjic.

6. Mlačev

Kmalu je vsa vas polna petja in ropota. Od zore do mraka udarja cepec mlatičev, od zore do mraka ropota mlatilnica. Pšenična zrna se združijo v potok in reko in se vsipajo v pripravljene vreče. Duh po kruhu gre preko dežele.

Ta duh zgladi kmetu razorano lice, razprši vse skrbi ter omogoči delavcu, da dela, rudarju, da rije pod zemljo, učenjaku, da izumlja nove stroje in nova čuda, raziskovalcu, da prodira v nove dežele. Vse, prav vse bi zastalo, izginilo, če bi vsakdanjega kruha ne bilo.

Beseda. Sejalnica = košara, v kateri ima sejalec seme.

Misli. Kaj pomeni stavek: Kmet seje upanje.

Naša modrost. Še muha išče kruha. Kruh vse redi. Berača s kruhom od hiše spraviš. Koder sonce teče, povsod se kruh peče. Bolje kos kruha v žepu kot šopek za klobukom. Sadje je les, če kruha ni vmes. Kdor zgodaj vstaja, mu kruha ostaja. Ne stori kruha moka, ampak roka. Kruh, z reveži deljen, je najslajši. Kdor dolgo kruh jé, dolgo ne umre. Kruha mu dam, pameti mu ne morem. Kruh, sol jej, pravico govori! Za tuji kruh treba dobrih zob.

Dober kot česen brez kruha. Iz te moke ne bo kruha. Kruh ga bode. Kruh ga razganja. H kruhu spraviti — ob kruh spraviti. Namesto kruha kamen dati. Je mršav, kot bi kruha stradal. Komu zadnji kruh umesiti. Smeje se kot cigan belemu kruhu. Ob svojem kruhu živeti. Iti s trebuhom za kruhom.

V a j a. Opiši pot do kruha!

Simon Jenko

Pobratimija

Naj čuje zemlja in nebo,
kar dnes pobratimi pojo!
Naj se od ust do ust razlega,
kar tu med nami se prisega:
da srce zvesto kakor zdaj
ostalo bode vekomaj.

In ko ločitve pride čas,
na razna pota žene nas,
tu ná, pobratim, roko mojo,
ti mi podaj desnico svojo,
da srce zvesto kakor zdaj
ostalo bode vekomaj.

Beseda dana, vez velja,
ne zemlje moč, ne moč neba
in ne peklá ognjena sila
vezi ne bode razrušila:
saj srca zvesta kakor zdaj
ostala bodo vekomaj!

Zlata ptička

Zlato ptičko so ujeli
trije fantje mladi.
Kdo imel bo zlato ptičko?
Vsi bi ptičko radi.

Zlata ptička govorila:
»Če me izpustite,
prvo željo vam izpolnim
vsakemu — želite?«

Prvi fantič je govoril:
»Daj mi tako čašo —
vedno pijem, ne popijem!«
»Želel si, imaš jo!«

Drugi fantič je govoril:
»Daj mi tako mošnjo —
vedno štejem, ne preštejem!«
Uslišala je prošnjo.

Tretji fantič je govoril:
»Daj mi srce tako —
hudi časi, vedro čelo,
jasno uro vsako!«

Kar želeli, so imeli,
pa so šli po sveti,
vsak po svoje so živeli
na tem božjem sveti.

Prvi fant samo popival,
po jarkéh polegala,
drugi fant je kvartopiril,
se s sleparji kregal.

Tretji fant o zori vstajal,
hodil je na delo,
v mraku je domov se vračal
pa zapel veselo.

Misli. Česa si želi vsak človek? V čem iščejo ljudje srečo? (V denarju, lepi obleki, prijetnem življenju, zdravju.) Ali pa vse to človeka res vedno osreči? Če bi vas ptička vprašala, česa si želite, katero prošnjo bi izrazili?

Vaja. a) Razloži izraze: slepar, kvartopiriri, hudi časi, vedro čelo. Imenuj še druge besede, ki pomenijo isto kot slepar! Izpelj iz te besede pridevnik, glagol, glagolnik, trpni deležnik.

b) Napiši: Zlato ptičko sem videl. Moje želje.

c) Razčleni pesmico in nato pripoveduj vsebino v prozi (nevezani besedi)!

Narodna

Pravljica o Dravi

Bilo je v časih, ko naši pradedje še niso poznali rži in pšenice. Ob Dravi je živel zelo bogat ribič. Vse svoje premoženje si je pridobil s tem, da je vselej naložil mnogo rib v Dravi. Poln hvaležnosti je vprašal nekega dne Dravo: »Mamica Drava, s čim naj ti povrnem, ker si mi pomagala

do blagostanja?« Drava mu je odgovorila: »Pojdi daleč po svetu, tam v daljnem kraju najdeš ljudi, ki imajo bel in ržen kruh, kupi mi od vsakega kruha hlebec in mi ju prinesi.«

Ribič se je odpravil na pot. Šel je v daljne kraje in kupil, kar mu je Drava velela. Ko se je vrnil, je vrgel hleb pšeničnega in hleb rženega kruha v Dravo. Tedaj pa je začela Drava naraščati in poplavila ves levi in desni breg. Ko je pa voda odtekla, je začela zemlja poganjati lepe rži in rumene pšenice.

Misli. Kako se je preživljal človek v najstarejših časih? (S sa-deži, z lovom.) Kaj je postal nato? (Nomad.) Kaj je končno spoznal? (Žito.) Kdaj si je poiskal stalna bivališča? Kaj se je začelo razvijati, ko je človek postal stalen na svojem domu? (Omika.) Kateri stan je torej najvažnejši za razvoj človeške omike?

Katere stanove še poznaš? Kaj mora vladati med stanovi, da more človeštvo srečno živeti? (Sloga in vzajemna pomoč.)

Po Axel Muntheju — Ludvik Klakočar

Zdravnik

Profesor Potén je bil eden najslovitejših zdravnikov. Sloviti vodja klinike je bil preprost, na videz neznaten mož. Poteze so mu bile mrtve, redke besede je izgovarjal nekako s težavo. Njegovi bolniki so ga ljubili, bogati kakor revni so mu bili povsem enaki. Po imenu je poznal vsakega posameznega bolnika v svoji veliki bolnišnici, mlade kakor stare je trepljal po licih, poslušal z neskončno potrpežljivostjo zgodbe njihovega trpljenja in večkrat iz svojega plačal kake poslastice za njihove utrujene jezike. Svoje najrevnejše bolnike je preiskoval z isto pazljivostjo kakor dostojanstvenike in milijonarje; imel je dovolj enih kot drugih. Noben znak motnje v pljučih ali srcu ni ušel njegovemu neverjetno ostremu sluhu, pa naj je bil še tako skrit. Mislim, da še ni bilo človeka, ki bi vedel bolje kakor on, kaj se dogaja v prsih drugega človeka. Vsem svojim bolnikom je bil kakor oče. Čim bednejši so bili videti, tem bolj se je zavzemal zanje. Bil je čudovit operater in je vedno sam vse obvezoval.

Beseda. Operater = zdravnik, ki človeku odstrani bolne dele telesa in rano zašije.

Kdo je pravi grobar

Bil je star grobar, za strica Štefana so ga klicali. Ko je nekoč kopal grob, se mu približa več žená, ki so žalovale na grobovih svojih dragih. Rade bi bile vedele, kdo bo legel v novi grob. Pa reče ena izmed njih: »Stric Štefan, kako moreš opravljati ta žalostni posel dan za dnem? Ali ti ni žal kopati ljudem grobove in ali se ne bojiš, da se ti ne bo ponoči sanjalo o mrličih?«

Stric Štefan se dobrodušno nasmeje pa reče: »Čemu naj bi se mi o mrličih sanjalo? Saj nisem jaz kriv, jaz jim ne kopljem grobov.«

»Oho,« se začudi žena. »Glej v tvoji roki lopato, ki si z njo kopal,« pristavi druga.

»Ali misliš, da lopata koplje grob?« vpraša grobar.

»Kaj neki, če ne lopata, rovača ali motika?« se oglase vse žene.

»Motite se!« odgovori mirno grobar. »Pokojnik, ki ga bodo v to jamo pokopali, si je sam izkopal grob.«

Žene se začudijo in prestrašene spogledajo, a grobar mirno nadaljuje: »Ne čudite se. Ta pokojnik, ki bo zdaj ležal tu, je toliko pil, da ga je to umorilo. Sam si je kopal grob, ko je bil še živ, ne jaz in moja lopata.«

Žene so dale grobarju prav. Spotoma, ko so šle domov, pa reče ena izmed njih: »Moder starček! Prav pravi: Vsak, ki živi nespametno, sam sebi grob koplje.«

Axel Munthe — L. Klakočar

V službi človeštva

Usoda je hotela, da so psi, ki so med živalmi najbolj vredni ljubezni, tudi nosilci najstrašnejše vseh bolezní — stekline. V Pasterjevem zavodu sem bil priča, kako se je začel dolgotrajni boj znanosti s tem groznim sovražnikom; bil sem pa tudi priča njene končne zmage. Kako drago je bila plačana! Na stotine psov je bilo treba žrtvovati in seveda tudi nekaj človeških življenj. Sem ter tja sem obiskal nesrečne živali v Pasterjevem zavodu ter jih skušal po svojih

močeh nekoliko potolažiti. Postalo pa je tudi meni tako hudo, da nekaj časa sploh nisem mogel stopiti v zavod. Vendar pa nisem niti za trenutek podvomil, da se je to, kar se je zgodilo, moralo zgoditi. Bil sem priča mnogih neuspehov; videl sem, kako je marsikateri bolnik umrl, preden so ga zdravili in ko so ga zdravili po novem načinu. Pasterja so ostro napadali, ne samo nevedni in dobro misleči ljubitelji psov, marveč tudi mnogi njegovi tovariši. Očitali so mu celo, da je s svojim serumom zakrivil smrt mnogih bolnikov. Sam pa je kljub neuspehom neustrašeno nadaljeval svojo pot; toda kdor ga je tiste dni videl, je pač dobro vedel, koliko je trpel zovoljo bolečin, ki jih je moral prizadejati psom, saj je bil sam njih ljubitelj in najdobrosrčnejši človek na svetu. Nekoč sem ga slišal reči, kako mu srce ne dá, da bi ustrelil ptiča. Storil je vse, kar je le mogel, da bi poskusnim psom zmanjšal trpljenje. V pasjih kletkah je bilo šestdeset s serumom cepljenih psov, ki so jih vozili v drug zavod, kjer so delali na njih poskuse z ugrizi. Tam je bilo štirideset steklih psov. Ravnanje s temi od besnosti penečimi se živalmi je bilo strašno nevarno in marsikdaj sem občudoval pogum vseh tistih, ki so imeli opravka z njimi. Paster sam ni poznal nikakega strahu. Nekoč sem ga videl, kako se je trudil, da bi vzel slino naravnost iz gobca steklega psa. S stekleno cevko v ustih je vsrkal nekaj smrtnonevarne slin iz gobca besnečega psa. Dva pomožna zdravnika sta ga držala na mizi z rokami, zavarovanimi z usnjatimi rokavicami. Ti poskusni psi so bili večinoma brezdomci, ki so jih polovili stražniki po ulicah. Zdaj so tu trpeli in hirali v pozabljenosti, nepoznani vojščaki v boju človeškega duha proti bolezni in smrti.

Pojasnilo. Paster (Pasteur) je bil francoski zdravnik, ki je prvi iznašel zdravilo proti pasji steklini. Še danes je v Parizu Pasterjev zavod, kjer proučujejo boleznin in skušajo najti zdravila zoper nje. Serum je tekočina, ki jo vbrizgajo bolniku, da zamori strupene klice ali bacile v človeku. Poznamo zdravilne serume zoper najrazličnejše nalezljive bolezni: koze, davico, škrlatinko, legar. Serum dobivajo navadno od bolnih živali, ki so jih nalašč v ta namen cepili s klicami tiste bolezni. Proti kateri bolezni si bil že cepljen?

Kateri so znaki pasje stekline? Kaj moraš storiti, če te je pes ugriznil, pa ne veš, če je bil stekel ali ne? Kako je treba ravnati s psom, da ne dobi stekline?

Kaj smo dolžni Pasterju in drugim velikim možem, ki so postavili svoje življenje v nevarnost, da so pomagali človeštvu v boju proti bolezni? Morda poznaš še druge take požrtvovalne ljudi? (Robert Koch.)

France Bevk

Sveta Barbara

Vse je bilo še kot pred minuto: rudarji so v podzemskih rovih grebli za viri živega srebra brez zle slutnje; udarci so zveneli, vozički ropotali; jamščarice so pršile medlo svetlobo na potne obraze, za katerimi se je med delom neprestano utrinjala topla misel na drage doma, na vsakdanji kruh, na zlato jesensko sonce, na porjavela pobočja, na njihovo priprošnjico sveto Barbaro in na Boga, brez čigar volje niti las ne pade z glave. Nihče izmed njih ni videl smrtnega angela, ki je bil v podobi oblaka stopil na nebo: začutili pa so njegovo strahotno senco, stresljaj zemlje, ki mu je sledilo pokanje, kakor da se lomijo gozdovi in posipljejo stene. V rov je buhnil močan val zraka, da so plamenčki jamščaric zatrepotali, se zakadili in skoraj ugasnili.

In potem je bilo nenadoma vse mirno in tiho. Plamenčki niso več trepetali, sence na stenah so ostale, roke so rudarjem ko mrtve obvisеле ob telesu. Smrtni angel je izginil z neba, a je stopil v rov, ki je vodil na sonce, k dragim v borne hišice ob klancih in stezah. Možje ga niso videli, a njihove duše so ga zaslutile. Spočetka nihče ni rekel besede, le s pogledi so se skušali sporazumeti.

»Kaj je?« je dahnil prvi. »Kaj se je zgodilo?«

»Potres. Zasulo nas je!«

»Sveta Barbara!«

»Nemogoče! Saj ni res! Pojdimo in pogledjmo!«

In šli so drug za drugim, vsi do zadnjega kakor v žalostni procesiji, z jamščaricami v rokah. Obstali so pred steno rjave prsti in skal, ostankov tramov in desák, ki jih je bila teža zdrobila kot krhko steklo. Ob tem pogledu jih je stisnilo za srce, pobledeli so, še najpogumnejšim so se zašibila kolena. V bledem svitu svetilk so bili njihovi obrazi kakor mrliški.

»Zasuti smo — sveti Bog!«

Toda nihče ni tega na glas izrekel, štirideset posinelih ustnic je le šepetalo: Moj Bog, moj Bog! Štirideset src se je zvilo v smrtni grozi.

Naj je lučka upanja še tako majhna, še tako drobna, ne ugasi je nobena sapa. Osemdeset rok se je lotilo dela, zopet so zveneli udarci, a rudarji to pot niso grebli za viri živega srebra, ampak za potjo na sonce. Zadeli so ob trde skale, tedaj so jim roke zopet omahnile, molče so se spogledali. Pok, pok! Z udarci so dajali znamenja, da še živijo, a jim je odgovarjal le odmev iz src, ki so jim razbijala. Ali zgoraj še niso zapazili, da so zasuti?

Lučka upanja jim še zmeraj ni ugasnila, Bog jih ne bo zapustil, sveta Barbara, njihova priprošnjica, ne bo gluha za klice na pomoč. Kaj so bile mar legende, ki so jih pobožne duše kot venec spletle okrog svetnice, prazne? Tisočkrat so že bili v nevarnosti, oni in njih očetje, voda je bila vdrla v rove, suhi les se je bil vžgal, da je jašek gorel kot plamenica, a so se vsakokrat rešili z njeno sveto pomočjo.

»Hoj!« so zavpili vsi hkrati.

»Sveta Barbara, pridi nam na pomoč!«

Človeške pomoči niso več pričakovali.

Posedli so utrujeni od telesnega napora, izmučeni od duševnega trpljenja. Strmeli so v plamenčke, njihove misli pa so se mudile tam zunaj, pod jesenskim nebom, pred vhodom v jašek, kjer njihovi dragi vpijejo in blaznijo od žalosti, vijejo roke in jih kličejo, a jim ne morejo pomagati.

Ena izmed jamščaric je iznenada visoko zaplapolala in ugasnila. Rudarji so se zdrznili, kakor da je umrl prvi izmed njih, in so se ozrli.

»Najbolje je, da jih vsi upihnemo,« je menil neki starec.

»Le zrak nam kvarijo.«

»To nas ne reši, ako nam ne pomore sveta Barbara,« je dejal nekdo. »Ako že moramo umreti, vsaj luč naj nam sveti zadnjo uro.«

Pustili so jamščarice, da so gorele.

In nato so kakor na ukaz vsi sklenili roke, štirideset ustnic se je šepetaje odpovedalo življenju.

»Sveta Barbara!«

*

Rudarji so še vedno molili, a glasovi so jim bolj in bolj pojemali, zmeraj gostejše kaplje smrtnega znoja so jim stopale na čela. Ugašala je jamščarica za jamščarico, da je ugasnila poslednja in je umirajoče zagrnila neprodurna noč.

Tedaj se je iznenada preklala stena in se prikazala lučka, ki je bila spočetka drobna kot kresnica, a je rasla od trenutka do trenutka, sredi bele svetlobe pa se je prikazala sveta Barbara z zlatim kelihom v rokah, z dobrotljivim nasmehom na obrazu.

Možje so v hipu spoznali, da jih je doletela posebna milost, duše so jim postale lahke, kakor da niso več od tega sveta, na mah jim je bilo izbrisano vse trpljenje. Poklekli so pred nebeško svetlobo in se priklonili Gospodovemu Telesu.

Svetnica pa je vzela hostijo kakor duhovnik, ki obhaja, in jo podržala nad kelihom.

»Glejte Jagnje božje, ki odjemlje grehe sveta...«

Rudarji so sklanjali glave in se trkali na prsi.

»Gospod, nisem vreden...«

Sveta Barbara je obhajala prvega, ki je bil tisto jutro prilil olja in čigar žena je z otrokom klečala pred njeno kapelico in zanj prosila... Potem je obhajala vse po vrsti, ki so jo v življenju častili in jo z zaupanjem klicali na zadnjo uro.

In ko so vsi prejeli poslednjo tolažbo, jih ni zapustila, na zadnjo uro jim je svetila s svojo nebeško lučjo. Sedla je med nje kakor tovarišica in se jim nasmehnila.

»Zapojte!« jim je rekla. »Zapojte, da s pesmijo stopite v nebeško veselje!«

In rudarji so zapeli staro pesem, ki so jo tolikokrat peli ob mrličih:

»Prišla je pošta iz nebes,
da moram dat' življenje čez...«

Svetnica je pela z njimi.

Utihnili so glas za glasom. Omahnili so glava za glavo, telo je leglo vznok... K vsakemu posebej, ki je izdihnil dušo, je pristopila, mu zatislila veke, sklenila roke in ga pokrižala.

Nastala je popolna tihota, svetnica je poslednjemu zatislila oči, nato vzela kelih in odšla skozi steno, odkoder je bila prišla, rov pa je zagrnila trda tema.

Besede. Jamščarica = lučka, s katero si svetijo rudarji po jamah, rovih; jašek = vodoravni rov v rudniku; Gospodovo Telo = sveta hostija.

Razčlemba. 1. Rudarje zasuje v rovu. 2. Rudarji se skušajo rešiti. 3. Rudarji se izroče sv. Barbari. 4. Sveta Barbara se prikaže rudarjem in jih obhaja za zadnjo uro. 5. Rudarji umro.

Misli. Kakšno je rudarjevo delo? Nevarnosti, ki prete rudarju pod zemljo. (Voda vdere v rove, plini se vžgo, rovi se podsujejo.) Ali ima rudarjevo delo tudi svoje lepote? (Rudar koplje premog, ki hrani v sebi toploto tisočev in milijonov let. Premog, ki ga kopljejo, bo grel tisočerim ljudem stanovanje v mrzlih zimah, bo gonil železnice, parnike, stroje. — Iz rude, ki jo kopljejo, bodo ljudje izdelali velike stroje, orodje...)

Vaje. Stresljaj zemlje, val zraka, stena rjave prsti, svit svetilk, lučka upanja, viri živega srebra, pot na sonce, odmev iz src. Razložite izraze!

Pridevniki. Medla, močna, žarka, bleščeča, motna svetloba; topla misel; zlato jesensko sonce; porjavela pobočja; strahotna, pošastna senca... Poišči v berilu še druge pridevnike v zvezi s samostalnikom!

Glagoli. Grebsti — so grebli; zagrebsti, izgrebsti; pasti — pade, izpade, napade, popade, strmeti — strmi; upihniti — upihnem. Določite, ali so to dovršni ali nedovršni glagoli! — Šepetati — šepetaje, umirati — umirajoč. Kaj sta razprto tiskani besedi? Kako tvorimo deležnike sedanjega časa? Deležnik na č se sklanja in spreminja po spolu, številu in določni ali nedoločni obliki kakor pridevnik.

Po Fr. S. Finžgarju

Veljavnost

Ko sem hodil drugo leto v šolo enorazrednico, smo dobili nalogo, ki je seveda nisem naredil. Šel sem rajši z drugimi dečki na gmajno orehe klatit. Kar nas je prišlo naslednji dan v šolo brez naloge, smo bili zaprti, kajpak. Zato sem zamudil doma obed.

»Kod si hodil?« me vpraša oče. Hudo je bilo povedati po pravici. Toda laž mi je oče tako pristudil, da se nisem mogel zlagati. Še danes jo sovražim.

Mati je postavila predme skodelico hladne jedi, oče je pa segel po klobčiču hodničnega sukanca, odtrgal dolgo nit in mi velel: »Nogo!« Dvignil sem nogo in strahoma čakal, kaj bo. Oče me je otvezel za nogo na nitko in me privezal k stopici javorove mize.

»Tako! Sedaj boš pa doma zaprt, da boš vedel, kaj je tvoja dolžnost.«

Pahnil je predme torbico s šolskimi knjigami in odšel z vsemi drugimi iz hiše na travnik nakladat otavo. Hišna in vežna vrata je pustil nalašč odprta na stežaj.

O, ali veste, kaj se pravi tlačiti na vozu seno, otavo, v soncu — in potem še jahati domov grede na konju? Če ne veste, vas pomilujem, kakor sem — ubog jetnik — pomiloval tedaj sam sebe. Toda nitke si nisem upal utrgati! Tudi pajčevina bi me bila držala. Očetova veljavnost me je držala, ne nitka.

Ali veste sedaj, kaj je veljavnost? Brez nje bi šlo človeštvo v ruševine.

B e s e d i. Hodničen sukanec = iz lanenega prediva spredena nit; stopica = lesena vez med nogami mize.

Dornik Ivan

Na sobotni večer

V tistih lepih velikopočitniških dneh si je študent zaželel, da bi prepotoval domovino.

Sestavil si je načrt za potovanje, si pripravil popotno obleko, palico in nahrbtnik ter stopil k materi:

»Na pot bi rad šel, mati, da bi kaj videl; takole za teden dni.«

»Pa bi rad denarja?« je uganila mati. Povesila je oči, ki so postale zamišljene in žalostne.

»Ako bi mogli kaj dati; ne bo treba veliko.«

»Nimam sedaj.« je odgovorila in se obrnila proč, kakor da bi jo bilo sram revščine.

Potem je dejala:

»Če bi hotel počakati do sobote, da prineseta oče in Katra denar. Ali pa bi ostal kar doma —«

»Tudi drugi gredo, mati. In dolgčas mi je —«

»Dolgčas ti je že? Pa tako malokdaj si doma!«

Njene besede so bile žalostne, ker je sinu dolgčas pri njej in doma, ki ga vsi ljubijo, vsi delajo in trpe zanj.

Počakal je do sobote.

Na sobotni večer sta oče in sestra prinesla zaslužek iz tovarne. Bila sta trudna in izmučena.

Stal je pri oknu za vrati, ko je razvezal oče umazano, z znojem prepoteno rdečo ruto in stresel denar na mizo. Trdo so zazvenele srebrne krone, kakor bi hotele pričati o težkem, težkem delu.

Poleg očetovih je položila hči svoje: samo štiri so bile, pa niso zazvenele nič manj trdo.

Za mizo je sedelo troje otrok, upiralo komolčke na mizo in naslanjalo bradice v dlani.

»Trudna sem,« je dejala Katra in se naslonila na mizo.

»Zelo priganjajo v tovarni, kajne?« je pristavil oče, ker je vedel, kako je.

»Zelo.«

»Vidiš, to je hudo — kakor živina!« je oče vzdihnil in potegnil z roko čez plešo na glavi.

Študent pa je stal pri oknu in je videl vse to in je slišal vse to — pa mu je jelo nekaj vstajati v duši, česar do zdaj ni poznal: zavest, da je rojen iz žuljev, da ga rede žulji in trpljenje. Ustnice so mu zatrepetale, na čelo pa mu je stopil ponos na revščino, na trpljenje, na žulje, na težko delo.

In on naj bi hodil okrog in trosil to, kar so pripravile utrujene roke? V ljubezen bi se moral zamisliti najprej, v ljubezen, ki v tej revščini utriplje zanj. In v žulje in trpljenje in razorane dlani naj bi se zamislil — da bi vzljubil ta dom trpljenja in dela, da bi vzljubil svoje drage, ki se pote zanj.

Mati mu je mignila z očmi, da je stopil z njo v vežo.

»Sedaj imam denar, ako imaš še namen iti; samo veliko ti ne morem dati, ker bi drugače ne mogla kupiti moke za kruh.«

»Pa ne bom šel, mati,« je odgovoril, »premisli sem si. Kaj bi hodil, ko je tukaj pri vas doma tako lepo.«

Pogledala ga je začudeno, v oko pa se ji je naselila radost.

Razčlemba. 1. Študent hoče na pot — mati nima denarja, 2. Oče in sestra prineseta v soboto denar. 3. Mati ponudi sinu denar, sin sklene, da ostane doma.

Misli. Zakaj je bilo materi hudo, da hoče sin z doma? Kako sta služila oče in sestra denar? Kaj je ganilo študenta, da je ostal doma?

Slovnica. Preberi 1. stavek. Koliko misli je v njem izraženih? Koliko določenih glagolov ima? Koliko stavkov je torej? Kaj veže oba stavka? (Veznik da.) Kakšen stavek je to? (Zložen stavek.) Poišči

še druge zložene stavke v tem berilnem sestavku in povej, kaj loči in veže posamezne stavke med seboj! Pred katerimi vezniki ne stavimo vejice? (In, pa, ter.)

Janko Sicherl

Nogomet

Juhu, juhu, pomlad je tu,
iz gozda se glasi kuku.
Mladina že pò trati raja,
raduje krasnega se maja.

Vsa pokrajina se je oblekla v zeleno obleko in vabi mladino na prosto. Oživelata so športna igrišča, kjer podijo žogo neugnani nogometaši, saj ima skoraj vsak večji kraj svoj nogometni prostor.

Nogomet se je iz Anglije razširil po vsem svetu in je kmalu postal zelo priljubljen šport. Borbe na zelenem polju pa se le večkrat prevržejo v surovo igro in potem ne manjka preprirov in pretefov. Sodniki imajo velike težave, ker ne morejo krotiti nevzgojenih igralcev in vihravih gledalcev. Tista mladina, ki se navdušuje le za nogomet, se ne more navdušiti tudi za druge, lepše športe, poleg tega pa jo strastno igranje tako prevzame, da trpi večkrat tudi škoda.

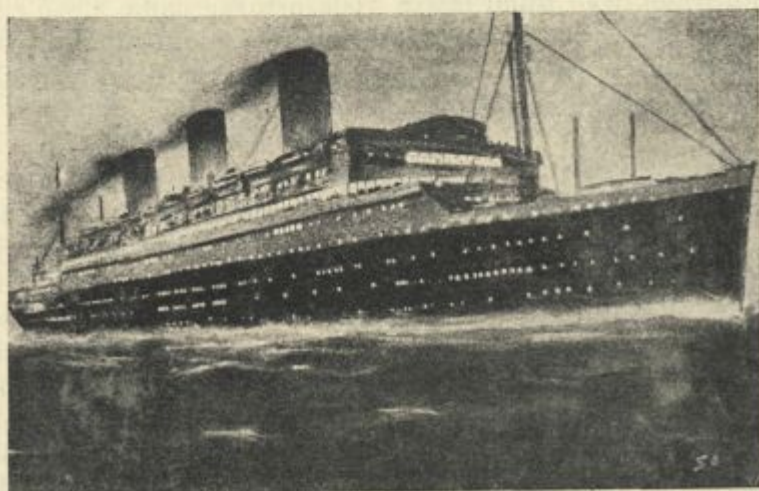
Burjevčev Gašper je mislil, da je prišel zato na svet, da bo samo žogo brcal. Skoraj bi ga bili brcnili tudi iz šole, ker jo je preveč zanemarjal, pa je že prej dobil na igrišču za svoje vneta igranje nepričakovano plačilo. Junaško je branil vrata, se vrgel na žogo. Nasprotnik pa je zamenjal njegovo glavo z žogo, ga nežno brcnil, mu poškodoval čeljust in izbil tri zobe.

Tako igranje ni športno. Vi, mladi nogometaši, pa igrajte lepše! Saj imate trdno voljo, da se boste podredili pravilom igre in tako premagali surovost v nogometu. Ako boste dosegli lepo nogometno spretnost, boste lahko še kdaj kot nogometni strokovnjaki zastopali naš nogomet na mednarodnem zelenem polju.

Misli. Katere vrste športa poznaš? Zakaj gojimo šport? Katere lepe lastnosti telesa in duha si pridobimo, če šport pravilno in po pameti gojimo? (Utrjenost, vztrajnost, pogum, potrpežljivost, premišljenost, trdno voljo.) Zaradi česa ne smemo gojiti športa? (Samo zaradi golih rekordov.)

Potapljač se pogrezne v vodo

V svojih temnih naročjih skrivajo morja nešteto skrivnosti. Potopljene ladje počivajo na dnu oceanov, nekatere že po več stoletij. Vedno in vedno občudujemo pogumne može potapljače, ki se spuščajo v zeleno globočino, da bi na temnem dnu razvozljali tajnosti morja. Vedno in vedno bi poslušali zgodbo o njihovih doživljajih in o njihovem delu.

Sodobna čezoceanska ladja ponoči

Od najstarejših časov pa do danes je morje upropastilo še nešteto ladij. Neizmerni zakladi so se pogreznili z ladjami v mokri grob — tovari z dragocenimi kamni iz Indije, z zlatom natovorjene ladje španskih osvajalcev Amerike, admiralske ladje velikih brodovij, napolnjene z zlatniki in dragocenim vojnim plenom. Tudi v novejšem času se je potopilo več ladij, ki so nosile v sebi velike zaklade v zlatu, srebru in dragih kamnih. Eden izmed najslavnejših in največjih diamantov, tako imenovani »modri diamant«, se je potopil z velikansko ladjo »Titanic« in zdaj počiva na dnu oceana in nobeno človeško oko ga ne bo več videlo. Zakaj mesta, kjer se je velikan potopil, ne morejo več natančno določiti.

Nasprotno pa vedo za nekatere ladje, ki so se v prejšnjih pa tudi v novejših dneh potopile, prav natančno, kje počivajo. Nekatere počivajo tik pod vodno površino, tako da se njih jambori natančno razločijo v motni vodi.

S temi ladjami imajo posla potapljači. Imajo posebne ladje, ki so nalašč delane za to, da z njimi dvigajo potopljene zaklade iz dna morja.

Delo pogumnih mož, ki se spuščajo v globino morja, je zelo utrudljivo in nevarno. V veliki globini lahko delajo le oni potapljači, ki so oskrbljeni z najboljšimi in najnovejšimi pripravami. Nad njimi ležča voda pritiska nanje z vso silo. Le prav počasi morajo spuščati potapljača v globino in prav tako počasi ga zopet dvigajo na površino. Prehitre spremembe vodnega pritiska človekovo telo ne bi preneslo.

Moderna potapljaška priprava

Sodobna priprava za potapljače se ne dá primerjati z navadno potapljaško obleko iz prejšnjih časov. Na držalno vrv je pritrjen telefonski kabel, da je potapljač stalno v zvezi s svojo ladjo, iz katere ga spuščajo v morje. Po posebni zračni cevi mu stalno dovajajo svež zrak.

V pogreznjenih ladjah vidi potapljač večkrat grozne reči. Največkrat je potopljena ladja zakopana v pesku. Korale in alge pokrivajo trup, ki je zaradi velikega vodnega pritiska navadno vzbočen in na

več mestih razdrt. Molčeči prebivalci globine — ribe, morski pajki in raki — se sedaj sprehajajo tam, kjer so se prej sprehajali veseli potniki. Toda pogumni možje, ki vdirajo v potopljene ladje, so molčeči in neradi pripovedujejo o rečeh, ki so jih videli v razbitih ladjah.

Strgan rokav

»V otroških letih sem imel tovariša Dragotina, s katerim sva se skupaj igrala,« je pripovedoval gospod Jelkar svojemu stričniku Tilnu. »Povsod sva bila skupaj, vse sva iztaknila in vse preobrnila, kakor je to navada pri otrocih, ki si ne dajo ničesar dopovedati. Če sva dobila novo obleko, takoj je bila polna madežev in kmalu tudi raztrgana.

Nekoč sva sedela zunaj pred vasjo na hrastovem brunu. Izmišljala sva si in se glasno pogovarjala, kaj želiva biti. Jaz pravim, da bi bil najraje general, a Dragotin pravi, da bi rad postal škof. »Iz vaju ne bo nikoli nič prida,« se oglasi star, sivolas mož za najinim hrbtom, ki je prišel po cesti in slišal najin pogovor.

Midva sva se ga ustrašila. Končno pa se Dragotin vendar ojunaci in vpraša: »Zakaj bi ne bilo iz naju nikoli nič prida?« Starček naju ostro pomeri od nog do glave in reče: »Kakor vidim na vajini obleki, nimata ravno revnih staršev. A povem vama, da poštaneta oba še lahko berača, ker trpita na sebi strgane rokave.« Pri teh besedah prime vsakega za komolec, zdaj enega, zdaj drugega, zakaj oba sva imela na komolcih strgane suknje. Mene je bilo zelo sram, tovariša Dragotina pa tudi. »Če vama doma ne zašije nihče suknj, zakaj tega ne storita sama?« reče stari mož. »Spočetka bi bilo zadosti, če bi bil kdo samo nekajkrat s šivanko potegnili; zdaj pa bi bilo treba že večkrat vbosti, da bi se suknja zašila. In vidva taka hodita okoli! Ako hočeta postati kdaj general in škof, morata zgodaj začeti. Najprej je treba zašiti strgan rokav in šele potem misliti na kaj drugega!«

Povem ti, Tilen, naju je bilo tako sram, da si nisva upala moža pogledati. Nobeden ni upal možu odgovoriti eno samo besedico. Tiho sva odšla vsaksebi. A jaz sem strgani rokav tako zasukal, da je bila luknja znotraj proti životu obrnjena, da bi nihče več ne videl luknje v mojem rokavu.

Igraje sem se potlej naučil pri materi šivati; nikomur pa nisem hotel povedati, zakaj me ravno šivanka' tako veseli. Odsihdob sem si vselej, če se mi je le količkaj po šivu razparalo ali drugače kaj raztrgalo, takoj vse sam popravil. Na praznični obleki nisem trpel nobenega madeža. Lep in

snažen sem hodil okrog. Sam sebe sem bil vesel ter sem si večkrat mislil, da je imel oni sivolasi starček vendarle prav. Res je: s šivanko v roki o pravem času se ohrani suknja, z eno samo pestjo apna se obvaruje hiša in s kupico vode se pogasi ogenj, ki bi se pozneje lahko razširil v strašen požar. Iz drobiža narastejo stotaki, iz malega semena zraste močno in visoko drevo.

Tovariš Dragotin starčkovih besed ni tako natanko razumel. A to je bilo v škodo le njemu samemu.

Neki trgovec je iskal v svojo trgovino učenca, ki bi bil uren v pisanju in računanju. Oba z Dragotinom sva se mu ponudila. Trgovec je preiskušal najine zmožnosti in naposled vzal mene. Moja obleka je bila snažna in lepo zakrpana, a Dragotina praznična suknja, dasi še skoraj nova, je bila zanemarjena in vsa umazana. Ti si natančen, skrben in varčen, mi je pozneje gospodar sam povedal, Dragotin pa ne. Zato ni za trgovca. To mi je gospodar še večkrat ponovil. Ob taki priliki pa sem se vsakokrat spomnil sivolasega starčka in strganega rokava. Večkrat sem premišljeval njegove besede in jih obračal nase in kmalu sem opazil, da imam še v mnogih drugih rečeh strgan rokav.

S šivanko v roki o pravem času se vse lahko popravi brez posebnega truda. Pustiti pa ne smemo, da bi se luknja razširila, drugače je suknji treba krojača, izgubljenemu zdravju zdravnika, nravno pokvarjenemu kazenskega sodnika.

Moj gospodar je imel tudi grdo strgan rokav. Bil je jako lakomen, prepirljiv in trmast; to me je pri njem večkrat spravilo v zameru. Jaz sem mu ugovarjal in tako je bil prepir med nama. Ha, si mislim nekega dne, te luknje pa tudi ni treba v mojem rokavu. Utegnil bi tudi jaz postati siten in prepirljiv. Od te ure sem si vedno prizadeval, da gospodarju ustrezam in mu ne ugovarjam, in kmalu je bilo med nama najlepše razumevanje ter sva živela zopet v lepi složnosti in miru.

Ko sem se izučil, sem stopil v službo. Vajen sem bil, da sem bil z malim zadovoljen; zato sem si marsikaj prihranil. — Kdor mnogo potrebuje in nima primernih dohodkov, nikoli ni srečen. — Varoval sem se, da se mi ni kaka nova luknja naredila v rokavu, a luknje, ki sem jih zapazil na tujih rokavih, sem pustil v miru.◀

Razčlemba. 1. Dečka se pogovarjata, kaj hočeta postati. 2. Starčkov nauk. 5. Jelkar se ravna po nauku in postane bogat trgovec.

Misli. Čemu primerja pisatelj slabe lastnosti? Kdaj se slabosti z lahkoto odvadimo? Katero slabo lastnost je imel Jelkarjev gospodar? Katere slabe razvade in napake posebno škodujejo našemu narodu? (Pijančevanje, pretepanje.)

Naša modrost. Beseda včasih pamet preleti. Bodi sam priden, pa ti ne bo treba biti zaviden. Bog je rekel: Pomagaj si sam in jaz ti bom pomagal. Lenoba je mati vseh pregreh. Brez muje (truda) se še čevelj ne obuje. Brez setve ni žetve. Brez uzde strast, gotova propast. Če hočeš na stara leta mirne dni, varuj se treh reči: žganja, kvartanja in zapeljivih ljudi. Če hočeš star se odpočiti, moraš mlad se potruditi. Česar se Janezek navadi, se Janez ne odvadi. Če se kozel navadi na sol, rad liže. Človek kaže v mladosti, kaj hoče biti v starosti. Kakor si boš postlal, tako boš spal.

Po Iv. Preglju

Zgodba o razglednici

Gotovo si stežka misliš kaj bolj vsakdanjega in navadnega, kot pa je razglednica. Pa glej, mladi prijatelj, temu še ni tako strašno dolgo, še polnih petdeset let ne, ko po naših krajih še nismo poznali ne tega in takega občilnega pisma, ne imena zanj. O, še dobro se spominjam iz svojih dijaških let, ko sem počel pisati prva pisma in jih nekaj tudi prejel, kako sem lepega dne obstrmel ob neke vrste dopisnici, ob prvi razglednici iz domačega kraja. Bil je zame pravi doživljaj, ki ga nisem imel poslej nikoli več, dasi pomnim početek važnejših iznajdb, kot so električna luč, vžigalice, kolo, avto in aeroplan, film in radio.

Pa mi je zato še menda danes milo, ko pišem ali ko dobim pozdrav po razglednici. Imam nekaj toplih spominov na take pozdrave. Naj ti povem, le za enega!

Imel sem sošolca. Bil je zelo tih in samošnji človek. Nikoli se ni igral z nami, tudi učil se je sam zase. Ali je imel svoje ljudi, ne vem. To je, da ga ni nikoli nihče obiskoval in da ni prejemal nobenih pisem. Za počitnice je odhajal nekam; kam, ne bi vedel povedati. Vračal se je leto za letom prav takšen, kakršnega smo poznali. Komaj smo ga pogrešili, ko ga neko leto ni bilo več v šolo. Nič več nisem slišal poslej o njem. Lepega dne pred meseci pa dobim razglednico iz Amerike in na razglednici tale pozdrav: »Prvo

razglednico, ki jo pišem Tebi v zahvalo za Tvojo prvo meni!« Tako in nič več. Sprva sploh nisem sporočila umel. Te dni pa se mi je posvetilo. O Janez! Saj! Eno majniško razglednico, iz samega usmiljenja, da edini med sošolci nisi na izletu, sem ti nekoč poslal. Iz usmiljenja, iz dijaške šale, češ kaj boš počel, ko jo dobiš. Brez podpisa je bila, šaljiva, skoraj hudobna. Opazoval sem te, ko si jo prejel, zardel in jo spravil, dvomeče, ali je res tebi namenjena...

Janez! Kjer koli si in kakor koli se ti godi, vse dobro ti želim! Danes sem pozabil svoje mladostno razposajenje. Ti pa se mi po štiridesetih letih zahvaljuješ za dobroto. Štirideset let si nosil svoje veselje sam v sebi, preden je dokipelo do besede. Zdrav bodi, Janez!

To je moja zgodba o razglednici.

Misli. Zakaj je bil Janez tiste prve razglednice tako vesel? Kako se je razvila današnja pošta? (Sprva so prenašali ustna sporočila. Nato so pošiljali po slih pismena poročila. Sle je moral vsakdo sam oskrbeti. Pozneje so posebne družbe ali posamezni podjetniki ustanovili stalne poštne zveze. Poštino je bilo treba plačati v denarju. Šele pozneje so uvedli poštne znamke. Dokler še niso poznali železnice, so pošto in potnike prepeljavali s poštnimi vozovi. Konje so na določenih mestih menjavali. Poštar je trobil v rog in s tem naznanjal svoj prihod.) Katere vrste poštних pošiljk imamo danes? (Pismo, dopisnico, razglednico, tiskovino, poslovno pismo, poštno nakaznico, poštno položnico, zavoje.) Kako odpravimo vsako teh pošiljk? Kaj danes nadomešča pismo? (Telefonski razgovor, brzozjavke, zrakoplovna pošiljka.) Kaj pomeni beseda: poštna pristojbina? Kako je še človeštvo zvezano med seboj?

Iz »Našega roda«

Iz minulih dni

Težka in mokra megla je ležala nad barjem, ko je gnal Selanov Tine kravo na pašo. Hladno je bilo, v zraku je dišalo po soncu in šoti, ker bo čez uro ali dve sonce predrlo meglo, ki se bo razkadila in bo potem prijetno in veselo.

Na tej strani Tržaške ceste se je kmalu za njihovo hišo dvigal železniški nasip in le semkaj, na drugo stran nasipa, je najraje gnal na pašo. Tu ni bilo več hiš pa tudi drugih pastirjev ne, ki so raje pasli niže zdolaj ob Malem grabnu, kjer so lovili na vilice kapeljne, ki so jih potem pekli na ognju. Zaradi mnogih barjanskih jarkov je bil nasip na

mnoгих mestih predrt in obokan. Tod skozi se je odtekala voda, kadar je bila poplava, ob suhem pa so skozenj vozili šoto, krompir in zelje, seno in steljo ter jelševe hlode, kajti kolovozi in steze so bile speljane po vsem širnem barju. Od Dolgega mostu sem proti Brezovici je bilo ta čas ob Tržaški cesti le malo hiš. Le-tod je bila cesta ravna in prav zdaj na jesen je bilo na obeh straneh vzdolž ceste v lepih vrstah in točnih presledkih sto in sto kupov gramoza za posipanje in vsak kup je bil lepo v podolgovat ošiljek pograbljen. Cestar je imel s tem kamenjem mnogo opravka. Saj človek nikdar ne ve, kakšna gospoda se vozi le-tod v imenitnih popotnih kočijah. Teh kočij pa je sedaj vedno manj, saj že nekaj let vozi vlak čez barje naravnost do morja in po železnici potuje človek bolj varno, hitreje in bolj imenitno. Vsaj tako pravijo. Toda državni cestar Luka zaupa le cesti in se zato nikoli za vse denarje tega sveta ne bo vozil po železnici, čeprav so gospod v cerkvi že nekajkrat potrdili, da v resnici ni hudoba svojih kremljev vtaknila v to stvar, kar pa še večina ljudi tod okoli na tihem le verjame.

»Ogenj je vrag,« je včasih razlagal Luka v gostilni, »ogenj žre, pokončuje in posmodi! Pa naložite na tehtnico pod parizar kup žerjavice! Kaj se bo zgodilo? Voz se bo vnel in amen.«

»Ampak tista stvar je vendar iz železa, železo pa ne zgori!« so mu ugovarjali mladi gospodarji.

»Železo ne zgori, to je res, ampak kako gre ogenj v kolesa, da se potem vrte, to mi razložite, vi zeleni kljuni!«

Tega mu seveda nihče ni razložil, ker tega tudi nihče vedel ni. Zato je ostalo v njegovi glavi pribito, da vse to z železnico ne gre po pravici in po božjih postavah. Kajpak, Luka je star sedaj, ko se piše leto 1879., sedemdeset let in je že marsikaj doživel. Na to svojo preljubo cesarsko oblast se je bil navezal od Dolgega mostu pa do Brezovice in teh nekaj kilometrov skozi Kozarje je objemal vedno tesneje. Bil je še korenjak, uren dedec, dolg kakor oskubljena jelša in že od daleč si videl blesteti na njegovem klobuku svetel medeninast znak njegove oblasti. Zgovoren je bil in kadar je Tine pasel ob cesti, mu je večkrat razvozil v samokolnici kak kup gramoza, sam pa je sedel na kilometrski kamen in si prižgal čedro.

»Aha, ti si Karlišnikov Tine, že vem, sin Mihe, ki je moj prijatelj in sosed. Rad pomoreš starim ljudem, to je prav in lepo krščansko delo. Zato ti bom povedal marsikaj, kajti veliko se je nabralo v moji betici skozi oči in skozi ušesa, da ne vem kam več spravljati.«

»Stric Luka, ali je res, da ste videli tisti dan, ko je prvičkrat peljal vlak tod mimo, sedeti hudobo na dimniku?« ga je ob priliki vprašal Tine.

»Tako res, kakor sedajle tukaj sedim.«

Tine se je zamislil, popraskal po glavi in hudoba mu ni šla izpred oči.

»Pa kakšna je bila?« je vpraševal. »Jaz je še nikoli nisem videl.«

»Prav takšna kot je na sliki svetega Antona v cerkvi.«

Toda Tine je zmajeval z glavo, prav zares ni mogel verjeti v to stvar, naj je takole potem v samoti med jelšami kje še tako razmišljal. V zadnjih letih se je tako zaveroval v to železnico in v vsako podrobnost na vlaku in ob progi, da mu ni šla v glavo ta Lukova trditev.

»Zdi se mi, da ne verjameš, Tine?« je malce užaljeno dejal Luka. »Staremu človeku ne verjeti, ni lepo!«

»Nak, ne verjamem!« je dejal Tine. »Saj ogenj ne žene železnice. Ogenj le gori pod kotlom, v katerem je voda. Voda se pa zaradi vročine izpremeni v sopuh in ta ima potem tako moč, da žene kolesa.«

»Tak tole hočeš ti meni natvesti? Voda in sopuh —?«

»Da, voda in sopuh. Sopuh ima velikansko moč. Doma sem del lonca na ogenj, ga pokril z desko in še kamen sem položil nanjo in ko je pričela voda vreti, je naenkrat sopuh vrgel z lonca desko s kamnom vred.«

»To ti je že kak potepuh natvezil, ki hodijo po tej cesti iz kraja v kraj...«

»Saj mi je tudi povedal prav takšen. Bil je z Dolenjskega doma in se je izučil takih stvari. Potoval je v Trst k nekemu mojstru, da bo postal kurjač na železnici. Ko sem pasel tamle ob cesti, se je usedel k meni v travo in mi je pripovedoval. Zdaj v resnici vem, da v železnici ni nikakšne hudobe. Dal mi je tudi naslov mojstra v Ljubljani, pri katerem se bom tudi sam lahko izučil za takšnega moža!«

»Krava ti je ušla v repišče!« dě nenadoma Luka in puha dim iz čedre. Nato pa odide po cesti majaje z glavo.

Ko je Tine zavrnil kravo, nasloni uho na brzojavni drog. V lesu sliši neko čudno brnenje, ki ga prešinja po vsem telesu. Če udari s pestjo po drogu, brni še bolj zamolklo in na ta način si umišlja, da je spojen z vsem svetom. Misli lete, lete, osvajajo tujo zemljo, prispele so do morja, vkrcale so se na ladjo in zdaj jadrajo, jadrajo...

Potem je splezal na nasip k tračnicam in se ulegel na trebuh. Uho je prislonil na mrzlo železo. Po času spozna, da mora vsak čas privoziti jutranji vlak. Po zvenenju v tračnicah čuti, da se vlak že bliža. Ko se vzbne spet na noge, zagleda v daljavi od Brezovice sem na ravni progi bel dim in šum stroja prihaja bliže in bliže. Tine bi mu kar zavriskal nasproti, tako je navdušen, ko vidi, kako se mu bliža tista velika stvar, ki jo že nekaj let tako občuduje, in maha s svojim raztrganim klobukom in maha svoji sreči nasproti.

Po raznih virih

Iz zgodovine papirja

Zaprte za hip oči, kajti pogreznili se bomo za dva tisoč let v zgodovino nazaj. Zdaj jih spet odprite! Kje smo, kaj vidimo?

Na Kitajskem smo, v tej skrivnosti in ugank polni rumeni deželi. Kakšna je neki čudna gmota, ki jo Kitajci polivajo in mešajo z vodo ter jo nato drobe v tekočo kašo? To je zmes trave, murvinega lubja in starih cunj. In čemu vlivajo kašo na tenko mrežo in jo tresejo? V kaši so drobna, nežna vlakenca, ki se pri tresenju sprimejo in ko odteče in se posuši voda, tvorijo nad mrežo tanko prostiračo ali preprogo. Ko to »preprogo« dobro posuše in stisnejo, imajo snov, na katero lahko pišejo. Z drugimi besedami, Kitajci so že pred dva tisoč leti znali izdelovati papir.

Toda zaenkrat je to samo še njihova skrivnost. Grki, Rimljani in drugi narodi, katerih življenje in nehanje spoznavamo v starem veku, niso še poznali papirja. Pisali so na povoščene tablice, na kose razbitih vrčev ter na živalske kože, ki so jih ustrojili na poseben način.

Šest, sedem stoletij mine. Skozi vrata mesta Samarkand se vračajo v zmagoslavju arabski osvajalci. Bojevali so se tudi na Kitajskem in zdaj vodijo s seboj trume ujetih Kitajcev. Lepo ravnajo z ujetniki, kajti Arabci dobro vedo, da se bodo od njih marsikaj koristnega naučili. In res, kmalu zrastejo v Samarkandu in drugih arabskih mestih tvornice za papir. Kitajska skrivnost izdelovanja papirja ni več skrivnost!

Spet minejo stoletja. Evropejci, ki so potovali po Arabiji, pripovedujejo doma, kaj so tam videli. V Evropi so do takrat poznali samo pergament, zdaj pa začno izdelovati papir po kitajskem zgledu — iz cunj. V Nemčiji in Franciji začno obratovati prve papirnice.

»Knjige, zvezke!« kličejo dijaki srednjih in visokih šol, ki se začno množiti v tistih časih. »Cunje za papir!« jim odgovarjajo tovarnarji papirja. Polne vozove cunj, ki so jih kupili od gospodinj in trgovcev, vozijo v tovarne, toda še ne zadošča. Treba bo iznajti nekaj novega. Cunj je premalo in papir je iz njih še predrag.

Ne traja dolgo in že padejo prve smreke v gozdovih. V tovarni jih razsekajo, kuhajo ter belijo v kislini. Uspeh tega postopka je — lesni papir. Razpolovite vžigalice, odtrgajte kos debelejšega papirja in pogledjte oba predmeta proti luči! Na prelomljenem koncu vžigalice in na odtrganem koncu papirja boste opazili lesna vlakenca. — Večina papirja, ki ga danes vsak dan rabimo, je izdelanega iz lesa. Finejši, tako imenovani brezlesni papir, pa izdelujejo še zmeraj iz cunj na pódoben način, kakor so to delali Kitajci pred dva tisoč leti.

Besede. Samarkand = mesto v Turkestanu; Arabci = prebivalci Arabskega polotoka v Aziji; pergament = ustrojena in za pisanje pripravljena oslovska koža.

Misli

Potrpežljivost je grenko zelišče, a prinaša sladek sad. Človek nima večjega sovražnika, nego je slaba družba: mori mu duha in dobro ime in seka mu rane, ki se nikoli ne zacelijo.

Napaka škoduje samo nam, pregreha nam in drugim; dobra lastnost koristi samo nam, čednost pa nam in drugim. Človek je večkrat skrit v svojem jeziku.

Izkušnja je zdravnik, ki vselej prepozno pride.

Ni je žalostnejše stvari v človeškem življenju, nego je spomin na zlate ure mladosti.

Kakor daje zdrava hrana telesu zdravo kri in ta napolnjuje ostale telesne dele: tako si dober človek pridobiva iz dobrih knjig lepih čednosti, ki mu iz srca vro ter bistrijo um, krepe voljo in ga napeljujejo k dobremu napredku.

Sam sebi ne odpusti ničesar, drugim vse!

Govoriti in drug drugemu odpirati srce, to je potreba; razodeto pa v svojo korist obračati, to je omika.

Kdor ni mož beseda, tega nihče ne mara; zvičajnika se človek boji kakor strupene kače.

Vsak dan ima svoj večer; tako ima tudi najdaljše življenje svoj konec.

Ako hočeš dolgo živeti, moraš že v mladosti zmernost ljubiti.

Dobra dela so podobna lepi jutranji zori, ki se širi po nebu.

Nič ti ne pomaga, če si se dobro učil in se veliko naučil, ako nočeš nič dobrega storiti.

Čas je kakor deroča voda. Če nam kaj prinese, nam drugič zopet odnese.

Slovnica

Besede

Sestava besedi

Del-a-ti, del-am, del-o, del-ujem, del-ovati, del-aven, del-avec, izdel-ek.

Kaj je vsem tem besedam skupnega? (Glasovna skupina del.) To je koren. Iz njega so kakor iz korena zrasle nove besede, poganjki.

Ali pa imajo vse gornje besede isti pomen? Kaj določa poseben pomen besede? (Obrazila in predpone.)

Besede sestojе iz korenov, obrazil in predpon. Koren je prvina, iz katere so nastale vse sorodne besede.

Korenu dodajemo eno ali več obrazil. Med korenem in končnim (pravim) obrazilom ima beseda lahko še vmesno obrazilo; to daje s korenem osnovo besede. Taka vmesna obrazila se imenujejo pripone: del-a-ti, del-a-m. Del = koren; a = nedoločniška in sedanjiška pripona; -ti, -m = nedoločniško in sedanjiško obrazilo. Podobno: del-ova-ti, del-uje-m, del-avc-a, iz-del-k-a.

Koren + pripona = osnova; osnova + obrazilo = beseda.

Samostalnik

Kaj že veš o samostalniku? Katere besede so samostalniki? (Njih spol, število in skloni?)

Samostalnike, ki pomenijo predmete, delimo v:

a) Lastna imena: Andrej, Prešeren, Bled, Vrhnika, Ljubljana, Sava, Slovenija, Slovenec.

b) Obča imena: mož, mizar, deklica, lisica, zvonček.

c) Skupna imena: gorovje, listje, otročad, goved.

č) Snovna imena: sol, voda, žito.

Skupna imena rabimo v ednini, pomenijo pa množico predmetov. Snovna imena rabimo navadno samo v edinini. Če jih rabimo v množini, pomenijo različne vrste iste snovi: Gorske vode so zdrave. Žita lepo kažejo.

Kako določimo spol samostalnikov? (Po obrazilu.) Katerega spola so samostalniki sluga, vodja? Katerega spola so samostalniki goved, duri, škarje?

Naštej nekaj samostalnikov, ki jih rabimo samo v množini! (Škarje, vilice, grablje, otrobi.) V katerem številu smeš rabiti samostalnike lice, roka, noga, čeprav jih je samo po dvoje? (V množini.)

Sklanjatev

Sklanjatve samostalnikov določamo po obrazilu v imenovalniku ednine in po spolu. Imamo štiri glavne sklanjatve:

- I. ženski samostalniki z obrazilom *-a*,
- II. ženski samostalniki brez obrazila,
- III. moški samostalniki brez obrazila,
- IV. srednji samostalniki z obrazilom *-o* ali *-e*.

Sklanjamo:

Ednina

- I. Lipa — lipe — lipi — lipo — pri lipi — z lipo.
- II. Kost — kosti — kosti — kost — pri kosti — s kostjo.
- III. Rak — raka — raku — raka — pri raku — z rakom.
- IV. Mesto — mesta — mestu — mesto — pri mestu — z mestom.

Dvojina

- I. Lipi — lip — lipama — lipi — pri lipah — z lipama.
- II. Kostī — kosti — kostema — kosti — pri kosteh — s kostema.
- III. Raka — rakov — rakoma — raka — pri rakih — z rakoma.
- IV. Mesti — mest — mestoma — mesti — pri mestih — z mestoma.

Množina

- I. Lipe — lip — lipam — lipe — pri lipah — z lipami.
- II. Kostī — kosti — kostem — kosti — pri kosteh — s kostmi.

III. Raki — rakov — rakom — rake — pri rakih — z raki.

IV. Mesta — mest — mestom — mesta — pri mestih — z mesti.

Posebnosti

A. Pri samostalnikih I. sklanjatve

1. Sklanjaj samostalnik *g o r a* in pazi na naglas. (Od samih gorá ne vidi hriba. Goré so ga zvale.)

Sklanjaj prav tako samostalnik *steza* in pazi na naglase!

2. *Ovca* — *ovác*, *deska* — *desák*; *dekla* — *dékel*, *kaplja* — *kapelj*, *prekla* — *prekel*; *ladja* — *ladij*, *skorja* — *skorij*, *lučca* — *lučic*, *živalca* — *živalic*. — Kaj opaziš pri teh samostalnikih v množinskem rodilniku?

3. Kako sklanjaš samostalnik *gospa*? Kako samostalnika *mati* in *hči* v ednini? Kako sklanjaš samostalnice ženskega spola na *-ev*: *molitev*?

4. Nekateri samostalniki tvorijo množinski rodilnik lahko tudi na *-a*, n. pr.: *sestrá*, *kozá*, *petá*, *solzá*, *stezá*, *željá*, *vodá*.

Ne pozabi v sreči svojih bratov in *sestrá*. Ne preziraj bratovskih *solzá*. Na svidenje vrh *gorá*!

5. Pomni, da se glasi v množini: *besed* ali *besedí*.

B. Pri samostalnikih II. sklanjatve:

1. Rabi v družilniku množine: *miš* (z *mišmi* — ne *mišimi*), *luč*, *kokoš*, *žival*, *gos*, *noč*, *pest*, *pot*, *vrv*, *čast*.

2. Sklanjamo: *kri*, *krví*, *kívi*, *krí*, pri *kívi*, s *krvjó*.

3. Rabi v družilniku množine: *bolezen* (z *boleznimi*), *ljubezen*, *prikazen*, *basen*, *pesem*.

C. Pri samostalnikih III. sklanjatve:

1. Sklanjaj v dvojini in množini samostalnik *most*! Kaj vstavljajo ti samostalniki med osnovo in obrazilo? (*-ov*.) Sklanjaj besedo *steber*! Ali vstavljamo tudi pri tem samostalniku kako glasovno skupino med osnovo in obrazilo? (Ne: *stebroma*.)

2. Vidim *moža*, *psa*, *jelena*. — Vidim *most*, *kamen*, *gozd*. V katerem sklonu so ti samostalniki? Zakaj imajo eni obrazilo, druga pa ne?

5. Tovarišev, ribičem, z jezdecem, z nožem, z gnojem. Za soglasniki *c, č, š, ž, j* prehaja v obrazilih *o v e*.

Pomni: veter, vetra, konec, konca, pes, psa; toda: jezdec, jezdeca, jazbec, jazbeca. — Zakaj izpahuješ v prvem primeru *e* pred obrazilom, v drugem pa *ne*? (Polglasni *e* v končnici.)

4. Samostalnik človek se glasi v množini ljudje. Sklanja se po II. sklanjatvi.

5. Kako sklanjaš samostalnik dan? (Ed.: dan — dneva, (dne) — dnevu — dan — pri dnevu (dne) — z dnevom (z dnem.) Dvoj.: dneva, dni, dnevoma, dni — dneva, pri dneih — dnevih, z dnema — dnevoma. Množ. dnevi, dni, dnem — dnevom, dni — dneve, pri dneih — dnevih, z dnevi — dnemi.

6. Pastir — pastirja, gospodar — gospodarja. Kaj vstavljajo ti samostalniki med osnovo in obrazilo?

7. Stanko — Stanka, France — Franceta, Jože — Jožeta, Kosi — Kosija. Po kateri sklanjatvi se pregibljejo ti samostalniki?

Č. Pri samostalnikih IV. sklanjatve:

1. Drevo — drevesa, ime — imena, tele — teleta. Kakšno osnovo imajo ti samostalniki v imenovalniku? Kakšno pa v rodilniku?

2. Veslo — vesel, deblo — debel; morje — morij, poslopje — poslopij.

3. Sklanjamo: oko, očesa, očesu, oko, pri očesu, z očesom; oči, oči, očem, oči, pri očeh, z očmi. Govorimo: kurja očesa; uho, ušesa, ušesu, uho, pri ušesu, z ušesom; jetra, jeter, jetrom, jetra, na jetrih, z jetri; pljuča, pljuč, pljučem, pljuča, pri pljučih, s pljuči; usta, ust, ustom, usta, na ustih, z usti; vrata, vrat, vratom, pri vratih, z vrati; tla, tal, tlom, tla, na tleh, s tli (tlemi); drva, drv, drvom, drva, pri drvéh, z drví.

Samostalnike razčlenimo:

Krpan	}	sam. — moš. — ed. — 1. skl. — III.
je		
nesel	}	sam. — žen. — množ. — 4. skl. — I.
vreče		
soli		

Pridevnik

Kaj veš o pridevniku? (Kaj je? Spol, število, stopnje?)

a) Zelena planina, bistra voda. Kaj povedo ti pridevniki? (Kakšen je predmet.) *To so kakovostni pridevniki.*

b) Sosedova hiša, materina ljubezen. Kaj povedo ti pridevniki? (Čigav je predmet ali pojem.) *To so svojilni pridevniki.*

a) Delavec je priden ali len.

b) Pridni najde pod vsakim grmom kos kruha. Leni Bogu čas krade. Katero obrazilo imajo zgornji pridevniki:

a) kadar govorimo o delavcu vobče, b) kadar govorimo o določenem delavcu?

Pridevniki imajo določno in nedoločno obliko.

Pridevniki na -ji, -nji, -ski nimajo nedoločne oblike: spominski list, divji mož.

Pridevniki na -ov, -ev ter -in nimajo določne oblike: bratov klobuk, materin robec.

Sklanjaj: lep klobuk, sosedov sin! V čem se ujema pridevnik s svojim samostalnikom? (V spolu, številu in sklonu.)

Stopnjuj pridevnike: visok, lep, drag. Koliko stopenj ima pridevnik?

Preljubi prijatelj, predraga vas domača, velespoštovani gospod, vsevedni Bog.

Kako izražamo visoko stopnjo lastnosti? Povej še druge take primere!

Rdeč, zelen, bel. Kako stopnjuješ te pridevnike? (Bolj rdeč, bolj zelen, bolj bel.)

Zaimek

Kaj so zaimki? Namesto katerih besed jih rabimo?

Osebnizaimek

Kateri zaimki so osebni zaimki?

Osebne zaimke sklanjamo:

Ednina

1. os.: jaz, mene — me, meni — mi, mene — me, pri meni, z menoj;
2. os.: ti, tebe — te, tebi — ti, tebe — te, pri tebi, s teboj;
3. os.: on, njega — ga, njemu — mu, njega — ga, pri njem, z njim;
ona, nje — je, njej (nji) — ji, njo — jo, pri njej, z njo;
ono, njega — ga, njemu — mu, njega — ga, pri njem, z njim.

Dvojina

1. os.: midva (midve, medve), naju, nama, naju, pri naju (nama), z nama;
2. os.: vidva (vidve, vedve), vaju, vama, vaju, pri vaju (vama), z vama;
3. os.: onadva (onidve), njiju — ju, njima — jima, njiju — ju, pri njima, z njima.

Množina

1. os.: mi (me), nas, nam, nas, pri nas, z nami;
2. os.: vi (ve), vas, vam, vas, pri vas, z vami;
3. os.: oni (one, ona), njih — jih, njim — jim, nje — jih, pri njih, z njimi.

Pri nekaterih sklonih rabimo za zaimek dve obliki, krajšo in daljšo. Krajšo obliko rabimo, kadar zaimek ni poudarjen: Daj mi knjigo. (Kaj? — knjigo.) To knjigo daj meni. (Komu? — meni.)

V roditelniku, tožilniku, mestniku dvojine se rabijo tudi množinske oblike.

Kaj je povratno-osebni zaimek? (Okoli sebe pogledj! Premislil si je.)

Svojilni zaimek

Kaj kaže svojilni zaimek? Svojilni zaimki se sklanjajo kakor pridevniki, nimajo pa določne oblike: moj klobuk, naš sosed. (Kaj pomeni, če rečemo: moji klobuki, naši sosede?)

Vsak berač svojo malho hvali. Ljubi svoj dom!

Na katero besedo se nanaša v teh stavkih zaimek svojo, svoj? Kdo je lastnik? (Berač, ti.) Kaj sta ti dve besedi v stavku? (Osebka.)

Povratno - svojilni zaimek svoj, -a -e ima za vse osebe in števila eno samo obliko in se nanaša na osebek istega stavka.

Vaja: Določi v naslednjih stavkih osebek in lastnika: Tu imaš, pobratim, roko mojo, ti mi podaj desnico svojo. Našla sem tvoj nož. Bežite v njihovo hišo!

Kazalni zaimek

Ti hribi in ta pot so mi dobro znani; saj pridem po teh krajih v svojo domačijo. Na oni strani mosta zavije pot navkreber. Tista hiša, ki jo vidim izza drevja, je moja domača hiša.

Zakaj so razprto tiskani zaimki kazalni zaimki?

Ta (ta, to), tisti (-a, -o), isti (-a, -o), tak, takšen, tolik so kazalni zaimki.

Nekateri kazalni zaimki se sestavljajo z besedico »le«, n. pr. tale, tistile, onile, takle; ali: le-ta, le-oni.

Vprašalni zaimek

Kdo nauči ptičice peti? Kaj se sveti izza drevja? Kateri sodček nima vehe? Čigav krajec nikogar ne nasiti?

Zakaj so razprto tiskane besede vprašalni zaimki?

Kdo, kaj, kateri, čigav, kak, kakšen, kolik, kolikšen so vprašalni zaimki.

Sklanjaj vprašalne zaimke!

1. kdo, 2. koga, 3. komu, 4. koga, 5. pri kom, 6. s kom;
1. kaj, 2. česa, 3. čemu, 4. kaj, 5. pri čem, 6. s čim.

Oziralni zaimek

Kdor ne dela, naj tudi ne jé. Kar je dobro, se samo hvali. Kakršna ptica, taka pesem.

Na kaj se ozirajo ti zaimki? *Zaimki, ki se ozirajo na kak samostalnik ali zaimek, so oziralni.*

Sklanjaj oziralna zaimka kdor, kar!

1. kdor, 2. kogar, 3. komur, 4. kogar, 5. pri komer, 6. s komer;
1. kar, 2. česar, 3. čemur, 4. kar, 5. pri čemer, 6. s čimer.

Nedoločni zaimek

Vsi so bili zbrani. Nekdo je potrkal. Nihče se ni zmenil. Vsakdo je imel svoje delo. Nekaj je zaropotalo. Sleherni se je zasmel. Čekdo pride, naj počaka.

Kdo (nekdo, nikdo, malokdo, marsikdo, vsakdo), kaj (nekaj, marsikaj, malokaj), nihče, nič, kateri (marsikateri, malokateri, vsakteri, nekateri), kak (marsikak), neki, ves, sleherni so *nedoločni zaimki*.

Pomni: Živel je neki mož (ne: nek mož).

Števniki

Kaj so števniki?

Glavni števniki

Kateri so glavni števniki? Kako jih sklanjamo?

Štejemo: ena (hruška), dve (hruški), tri (hruške), štiri (hruške), pet, šest, deset (hrušk);

en (deček), dva (dečka), trije, štirje (dečki), pet, šest, deset (dečkov);

eno (jabolko), dve (jabolki), tri, štiri (jabolka), pet, šest, deset (jabolk).

Z besedami napisujemo glavne števnike takole:

eden, dva, tri ... deset;

enajst, dvanajst, trinajst ... dvajset;

trideset, štirideset, petdeset ... devetdeset;

ena in dvajset, dva in trideset, devet in devetdeset;

sto, sto deset, sto dva in trideset, dve sto, pet sto devet in devetdeset;

tisoč, tisoč sto deset, dva tisoč, pet sto tisoč;

milijon, dva milijona, dva in trideset milijonov, sto milijonov.

Vrstilni števniki

Kateri so vrstilni števniki? Kaj postavimo za vrstilnimi števnikami, če jih pišemo s številkami?

Pazi: enoindvajseti, dvaindvajseti, tristoti;

stoprvi, stodrug, stotisoči.

Ločilni števnik

Osmero lun se vrti okoli zemlje. Gostilničar toči troje vin.

Kaj nam povedo ti števnik? (Vrsto, različnost predmetov.) *To so ločilni števnik.*

Glagol

Kaj veš o glagolu? (Kaj je? Oseba, število, čas.)

1. Priroda je vstala. Cvetlice že cveto. V grmovju žvižga kos. Po drevju prepevajo sinice in ščinkavci. Lastovica si zida gnezdo.

Deklica je pritekla na travnik in utrgala dišečo vijolico. Deček si zvije piščalko. Usede se na trato in od veselja zažvižga sestrici.

Koliko časa cveto cvetlice? Ali kos dalj časa žvižga? Koliko časa prepevajo ptiči, si zida lastovica gnezdo?

Ti glagoli izražajo dejanje, ki traja dalj časa (cvete, žvižga, zida), ali ki se ponavlja (prepevajo). Dejanje, ki ga označujejo, ni dovršeno; *to so nedovršeni glagoli.*

Ali je deklica šele začela teči? Ali še vedno teče? Ali še vedno trga cvetlico? Kaj izražata ta dva glagola? (Konec dejanja.) Kaj pa glagol *u s e d e s e*? (Začetek dejanja.) Ali izraža glagol *z a ž v i ž g a*, da dolgo žvižga? (Ne, samo trenutek.)

Ti glagoli izražajo začetek ali konec dejanja, nekateri pa v trenutku dovršeno dejanje. To so dovršni glagoli.

Nedovršniki:

pojem,
žvižgam,
trgam,
jemljem.

Dovršniki:

zapojem,
zažvižgam,
utrgam,
vzamem.

Vaja. Napravi k naslednjim glagolom nedovršnike in uporabljaj jih v stavkih: čujem, govorim, berem, bežim, sekam, kličem, slišim, vidim, opazujem, diham, pazim!

2. Kmet orje njivo. Hlapec poganja konje. Mati prinese malico. Metka se uči pesmice. Ivan se čudi

lepemu petju. Na katere predmete prehaja (meri) dejanje orati, poganjati...?

Glagoli, katerih dejanje prehaja na predmet izven osebk, so *prehodni glagoli*.

Pomlad klije vsepovsod. Trava zeleni, cvetlice cveto, topel vetre pihlja.

Ali tudi v teh glagolih meri dejanje na kak predmet izven osebk? To so *neprehodni glagoli*.

5. O kresi se dan obesi. Boj se mačke, ki spredaj liže, zadaj pa praska. Pomladi vse se veseli. Ne upam si v vodo.

Kateri zaimek je zvezan z gornjimi glagoli? (Povratno-osebni zaimek se, si.) To so *povratni glagoli*.

Glagolske oblike

a) Nedoločene glagolske oblike

1. *Nedoločnik*. Napiši naslednje glagole v nedoločniku: delam, kujem, berem, tkem, grizem, vlečem, tolčem, grem, veš, stojé!

Kako se končuje nedoločnik? (Na -ti ali -či.)

2. *Namenilnik*. Pojdiva nabirat cvetlice. Pridi mi pomagat. Deklica je šla očeta klicat.

Kaj izražajo razprto tiskani glagoli? (Namen.) Kaj pa pomenijo glagoli, od katerih so odvisne te glagolske oblike? (Gibanje, premikanje iz kraja v kraj.)

To so *namenilniki*. Namenilnik ima obrazilo -t ali -č.

3. *Deležniki*. Nekatero glagolske oblike nam poleg dejanja izražajo tudi, kako se kaj godi. (Pojoč so odšli v boj. Molcé orožje svoje vsak si vzame.) Z njimi opisujemo zložene čase (je šel, boš videl) ali pa nam izražajo stanje po dovršenem dejanju. Take glagolske oblike imenujemo *deležnike*.

Razločujemo:

a) deležnik na -č: cvetoč, dišeč, vabeč;

b) deležnik na -e: (-aje): molcé, ječé, prepevájé;

c) deležnik na -l: pisal, hotel, zagledal;

č) deležnik na -t ali -n: udrt, zbit, zavit, napisan, namenjen.

4. *Glagolnik*. Zvonjenje, vrtenje, pisanje, petje.
Iz katerih deležnikov so izpeljani ti samostalniki?

b) Določene glagolske oblike

1. Delam, delaš, delaj, naj dela, ti bi delal, delal sem, zdelan sem, vreme se dela.

Ali pri gorenjih glagolskih oblikah lahko doženeš, kdo dela, kdo naj dela, kdo bi delal, kdo je delal, kdo je zdelan, kdo ali kaj se dela? (Lahko.)

Te oblike izražajo poleg dejanja tudi osebo, ki dejanje vrši. Imenujejo se zato tudi *osebne glagolske oblike*.

2. Dela, delajo, smo delali, bosta delala.

Koliko ljudi dela, je delalo? Kaj lahko ugotoviš na teh glagolskih oblikah? (Število in čas.)

3. Kakšna je razlika med oblikami: delaš, delaj, bi delal? (Prva pove, da se dejanje vrši, druga izraža ukaz, tretja pa, da bi se dejanje vršilo, če bi se izpolnil prej neki pogoj.)

Te oblike izražajo obenem tudi različne glagolske naklone. (Povedni, velelni, želelni, pogojni.)

4. Kakšna pa je razlika med glagolskimi oblikami: dela, zdelan je, dela se spočitega? (Prva izraža, da nekdo sam nekaj dela, druga, da se je z njim nekaj zgodilo, tretja, da nekdo dela s seboj, na sebi.) Glagolsko dejanje je tu izraženo v raznih načinih (tvorni, trpni, srednji).

Kaj tedaj lahko razberemo iz določenega glagola? (Osebo, število, čas, naklon, način.)

Tvorni in trpni način govorenja

Kaj predmeti delajo: Kaj se z njimi godi (kaj trpe):

Pozdravljam te, domači krov! Bodi pozdravljen, domači krov!

Mati je postlala mojo posteljico. Moja posteljica je postлана.

Ljudje so zapustili siroto. Sirota je od vseh zapuščena.

Pomni: Slovenci ne ljubimo trpnega načina izražanja.

Dobro delo se samo hvali! Ne delaj se neumnega!

Dejanje razprto tiskanih glagolskih oblik se nanaša (vrača) na osebek. Ta način izražanja je nekako v sredi med tvornim in trpnim; zato ga tudi imenujemo srednji način.

Primerek za razčlenbo glagolov:

Šli smo	}	dol. gl. - 1. os. - množ. - pret. č. - pov. nakl. - tv. n.
na		
grič,	}	dol. gl. - 1. os. - množ. - sed. č. - pog. nakl. - tv. n.
da		
bi ogledovali		
okolico.		

Prislovi

Nepregibne besede, ki pojasnjujejo glagolsko dejanje glede na kraj, čas, način ali vzrok, so prislovi.

Prislovi so:

a) K r a j e v n i :

Kje? — tu, tam, zunaj, znotraj, spodaj, zgoraj, doli, gori, kjer, poleg, zraven itd.

Kam? — sem, tja, sem in tja, tod, drugod, drugam, ven, dol, gor, noter, nazaj, naprej, navzgor, navzdol, kvišku itd.

b) Č a s o v n i :

Kdaj? doklej? odklej? — zdaj, tedaj, takoj, nikdar, nikoli, vsekdar, precej, jutri, danes, davi, sinoči, včeraj, zgodaj, pozno, rano, davno, doslej, včasi, vselej, venomer, spomladi, poleti, podnevi, ponoči itd.

c) N a č i n o v n i :

Kako? — tako, drugače, navzkriž, nagloma, nalašč, naravnost, narobe, vedoma, skrivaj, samo, toliko, koliko, tudi, posebej, samotež, dokaj, dosti, dovolj, silno, mnogo, več, zares, gotovo, seveda, bržčas, bržkone, menda, morda, komaj, nemara, vsaj, saj, ne le itd.

č) V z r o č n i :

Zakaj? čemu? — zato, torej, tedaj, zategadelj, zaradi tega itd.

Načinovne prislove napravimo lahko tudi iz pridevnikov: Misli hitro, govori počasi. Pošten človek pošteno živi. Srce mi bije vroče, da bi prepeval glasno.

Načinovne prislove moremo tudi stopnjevati: Dobro po svetu, bolje doma, najbolje pri materi.

Predlog

Negibne besede, ki jih rabimo v zvezi s samostalniki, zaimki ali števniki, da izražajo razmerje med dvema predmetoma, so predlogi.

Predlogi se vežejo z vsemi skloni razen z imenovalnikom: Brez denarja je prišel v mesto. Brez potu ni medu. Vsak ima prste k sebi obrnjene. Marsikdo gre skozi les, pa ne vidi dreves. O kresi se dan obesi. Kdor se med otrobi meša, ga svinje pojedó.

P a z i :

Kje? — na cesti, na strehi, na drevesu — v jami, v hiši, v gozdu.

Od kod? — s ceste, s strehe, z drevesa — iz jame, iz hiše, iz gozda.

Napačno je: Gledam čez okno, peljali smo se čez predor, šli smo skozi goro, poročas mi od narodov. Prav: skozi okno, skozi predor, čez goro, o narodih.

Veznik

Besede, ki vežejo posamezne besede ali stavke, imenujemo veznike. Vezniki so nepregibne besede! In, ter, pa, ali, ako itd.

Medmet

Medmeti so nepregibne besede, ki naznanjajo občutke ali pa posnemajo naravne glasove: Psiček laja: hov, hov, hov. Kosmata kapa, zdaj si ugnan. Štrbunk je reklo.

Stavek

Svoje misli izražamo navadno s prostim stavkom. Ako združimo več prostih stavkov v celoto, dobimo zloženi stavek, n. pr.: Ptčičice pojo in rožice cveto.

Kako ločimo ali vežemo posamezne stavke zloženega stavka?

Členi prostega stavka

a) P o v e d e k

Katera beseda je v stavku najiminitnejša? Kaj nam pove povedek? Ali je povedek sam zase že stavek? Katera beseda nam služi za povedek? V kakšni obliki?

Kaj je povedkovo določilo? Kateri glagoli zahtevajo povedkovo določilo?

b) O s e b e k i n o s e b k o v a b e s e d a

Katera glagolska oseba navadno potrebuje osebek? Kako vprašamo po njej? (Kdo ali kaj?)

Osebkova beseda je lahko samostalnik ali kaka druga beseda, ki se rabi samostalniško. Tudi nedoločnik služi za osebkovo besedo.

Ako je osebek 1. ali 2. oseba, navadno ni treba dodajati še osebkove besede: pišem, govoriš. Posebej jo izrazimo le, če je poudarjena. Povedki, ki izražajo naravne pojave, nimajo osebkove besede: grmi, bliska se, sneži.

c) P r i l a s t e k

Kaj je prilastek? Katero vrsto besed pojasnjuje v stavku? Katere besedne vrste so lahko prilastki? (Samostalnik, pridevnik, zaimek, števnik, nedoločnik.)

Kako vprašamo po prilastku?

Kdaj ločimo samostalniške prilastke z vejico od pojasnjene imena? (Sv. Ciril in Metod, slovanska blagovestnika, sta začetnika slovenskega slovstva.)

P o m n i ! Napačno je: ljubezen matere, pesmi Prešerna, pomoč Boga, misel človeka. Prav: Materina ljubezen, Prešernove pesmi, božja pomoč, človeška misel.

č) P r e d m e t

Ptiči preganjajo mrčes. Bistro ptičje oko ne izgreši tudi najmanjšega črvička. Oče je prepovedal Francku loviti ptiče. Meni ne verjameš?

a) Na vrtu smo napravili hišico za ptičke.

b) Zavarovali smo jo pred mrzlo burjo.

Vprašaj po razprto tiskanih besedah! Katere besede pojasnjujejo? Ali stojе pod *a* sami zase? Kako stojе pod *b*?

Nekateri glagoli zahtevajo v stavku še posebnega dopolnila. Besede, ki dopolnjujejo povedek na vprašanje koga ali kaj, koga ali česa, komu ali čemu, za koga ali kaj itd., so predmeti.

Katere besede nam rabijo za predmet?

Lakota preti odpreti grada trdna vrata.

Določi v tem stavku predmete!

Za predmet nam more rabiti tudi nedoločnik.

Stavek ima lahko tudi več predmetov.

Trdilno:

Nikalno:

Postavil je stol na mizo.

Ne postavljalj stola na mizo!

Pajek prede mrežo.

Zavoljo ene muhe si pajek ne prede mreže.

Prijatelju vse verjamem.

Ne verjemi vsega!

Vprašaj se po predmetu v prednjih stavkih! V katerem sklonu stojе? Kaj opaziš?

V nikalnem stavku stojи predmet v roditeljskem namesto v tožilniku.

Prislovna določila

a) Jeseni se selijo ptice na jug. Takrat se zbirajo v večja krdela.

b) V zraku slišimo čudno vršanje in šumenje. Po strehah, okoli zvonikov in po žicah je vse živo drobnih ptičic.

c) Glasno cvrčaje se poslavljaljo lastovice. Nemirno leta krdelo divjih golobov s polja v gozd. Kljub vsem nevarnostim odlete na dolgo pot.

č) Zaradi mraza in pomanjkanja hrane nas jeseni zapuščajo.

Kaj pojasnjujejo razprto tiskane besede? Kako vprašaj po teh besedah pod *a*, pod *b*, pod *c*, pod *č*?

Stavčni členi, ki pojasnjujejo povedek glede na čas, kraj, način in vzrok, so prislovna določila.

Za prislovna določila služijo samostalniki, pridevniki, zaimki s predlogi, prislovi, deležniki in namenilnik.

Imamo prislovna določila kraja, časa, načina in vzroka.

Po prislovnem določilu časa vprašamo: kdaj, od kdaj, do kdaj, kako dolgo?

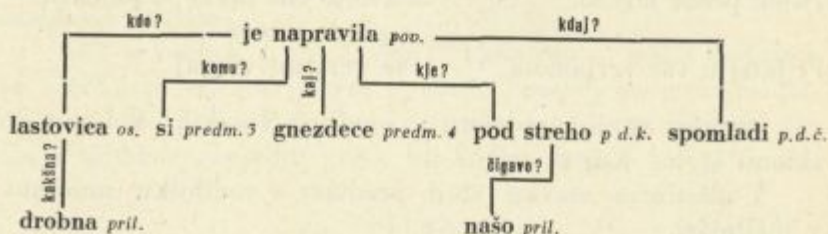
Po prislovnem določilu kraja vprašamo: kje, kod, kam, od kod?

Po prislovnem določilu načina vprašamo: kako, na kakšen način, pod katerim pogojem, kljub čemu?

Po prislovnem določilu vzroka vprašamo: zakaj, čemu, iz kakšnega namena?

Razčlemba prostega stavka

Spomladi si je napravila drobna lastovica gnezdece pod našo streho.

Zloženi stavek

Kolikor povedkov, toliko stavkov.

Kadar so stavki zvezani z vezniki in, pa, ter, ne pišemo vejice.

Kadar v zloženem stavku ni veznikov, loči posamezne stavke vejica; če so stavki daljši, postavljam podpičje namesto vejice. Prav tako stavimo vejico tudi pred vsemi drugimi vezniki (razen pred zgoraj navedenimi). Taki vezniki so: a, ali, toda, vendar, temveč, marveč, ampak, zato, zatorej, zategadelj, zakaj, saj, da, če, ako, ko, ker, čeprav, četudi, dasi, preden, kadar, dokler, kod, kjer, kdaj, kje, naj, kakor itd.

Kadar je kak stavek vrinjen v sredo drugega stavka ali med dva stavka, že vezana z veznikom in ali ter, ga ločimo z vejico: Gospodar pokaže hlapcu smreko, ki naj jo poseka, in odide.

Piši pravilno

O rabi velikih in malih črk

Kdaj pišemo veliko začetnico?

O lastnih imenih si zapomni tole:

1. Kadar je lastno ime sestavljeno iz več imen, se piše začetno ime z veliko, ostala imena se pišejo a) z veliko, če so tudi že sama lastna imena, n. pr. Škofja Loka, Bohinjska Bistrica, Železna Kapla, Rimske Toplice;

b) z malo, če so obča imena, n. pr.: Bela cerkev, Šmarna gora, Višnja gora, Loški potok, Mirna peč, Stari trg, Krška vas, Ilirska ulica, Ljubljansko barje, Cerkniško jezero, Sredozemsko morje.

2. Pomni tudi: sv. Katarina (svetnica), Sveta Katarina (hrib nad Medvodami), sv. Vid (svetnik), Sv. Vid (kraj nad Cerknico), Št. Vid (kraj nad Ljubljano).

3. Pri naslovih knjig, listov, društev itd. pišemo prvo besedo z veliko, ostale z malo, če niso že same po sebi lastna imena: Dom in svet, Cvet in sad, Podobe iz sanj, Družba sv. Mohorja, Rdeči križ, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

4. Stalni pridevki, ki se rabijo kot lastna imena, se pišejo z veliko: Janez Zlatoust, Friderik Rdečebradec.

5. Bog in imena, ki jih rabimo o Bogu, pišemo z veliko, vendar le tedaj, če se rabijo kot lastna imena, n. pr.: Vsa narava časti Stvarnika. Toda: Bog je stvarnik.

6. Svojilni pridevniki na -ov, -ev, -in, ki so narejeni iz osebnih lastnih imen, se pišejo z veliko, n. pr.: Meškovi spisi, Cankarjev jezik, Gospodov dan, Jurjevo, Marijin praznik.

7. Pridevnike na -ski, narejene iz lastnih imen, pišemo z malo: ljubljanska občina, savski most, krimske stene, italijanska država.

8. Imena za godove, praznike, letne čase pišemo z malo začetnico: božič, sv. večer, tepežni dan, svečnica, velika nedelja, binkošti.

O razzlogovanju

1. *Nezložene besede.* Soglasnik med dvema samoglasnikoma se jemlje k naslednjemu zlogu: pi-sa-ti, ma-te-rin je-zik.

Kadar je med dvema samoglasnikoma več soglasnikov, se dele besede po tem, kakor lahko soglasnike skupaj izgovarjamo.

a) Take samoglasniške skupine, ki morejo kako besedo začenjati, jemljemo k naslednjemu zlogu, n. pr.: pa-stir (-sti more besedo začenjati: star), se-strā, de-kla.

b) Od takih soglasniških skupin, ki ne morejo besede začenjati, jemljemo k naslednjemu zlogu toliko soglasnikov, da moremo z njimi začeti novo besedo. Drugi ostanejo pri prejšnjem zlogu: ov-ca, kr-ščan-stvo. V soglasniških skupinah delimo navadno obrazila od osnove, n. pr.: grozd-je, po-let-je, lep-ši, ljud-je.

Skupini lj in nj sta enotni, zato ju ne delimo: po-lje, pri-ja-te-lja, ža-njem, pe-te-li-nji.

2. *Zložene besede.* V zloženih besedah delimo predloge in predpone od osnove: ob-zid-je, raz-širiti, pred-lagati, poznati, so-brat.

Spisje in še kaj

Po Janezu Langerholzu

1. Pridno beri

Pregovor pravi: Pesnik se rodi, govornik se naredi. Kolikor toliko je ta pregovor resničen. Vendar še ni postavil na laž tistega, ki pravi: Nikdo ni učen iz nebes padel.

Če hočeš dobro pisati, se moraš pridno učiti. Zato le pridno beri naše pesnike in pisatelje. Imamo jih že toliko, da se lahko postavimo z njimi.

Nikar ne berimo mrtvih črk, ampak misli. Pesniki — za zgled vam povem — radi opevajo mladost. Poglej, kako to dela Prešeren, kako Gregorčič, kako Medved. (Poišči v berilu pesmice: Prešeren, »Slovo od mladosti«, Gregorčič, »Pastir«, Medved, »Pomlad«.) Vsak opisuje mladost, pa vsak drugače.

Pazi tudi, kako pisatelji to ali drugo reč, ki je sama na sebi čisto navadna in skoraj vsakdanja, lepo opisujejo. »Tako, da bi lahko kar z roko zgrabil,« pravi naš narod. Beri na primer Finžgarjev popis nedelje na deželi. To je nekaj tako lepega, da se smeš kar na pamet naučiti.

Beri pa tudi naše narodne pesmi in pripovedke. Niso tako prazne in neumne, kakor mnogi v svoji domišljavi modrosti mislijo, da so. V njih imamo ohranjen dragocen zaklad modrosti našega naroda in lepote našega jezika.

Beri tudi potopise in opise življenja v naravi. Mimo Erjavca in Pengova ne smeš.

Brati moraš torej zato, da vidiš, kako pisatelji izražajo svoje misli. Obenem si boš z branjem nabral obilico novih besed in predstav. Čim več boš bral, tem laže boš svoje misli izrazil ustno ali pismeno.

Z branjem se boš navadil tudi pravilne pisave. V živem govoru marsikaj drugače izgovarjamo, kakor pišemo. Le pomisli, kako v šoli izgovarjate besede: delal, hodil, prišel in še sto in sto drugih. Kako jih izgovarjate? Kako pa jih pišemo?

2. Pridno poslušaj

Koga, kaj?

Dokler hodiš v šolo, poslušaj pridno svoje učitelje. Posebno pri slovniškem pouku bi ti svetoval, da si vzameš k srcu oba Gregorčičeva nauka: Ušesa odprite in ušes ne mašite.

Izven šole pa poslušajte, kako govore ljudje, preprosti ljudje na deželi. Naš jezik je bogat v besedah in to bogastvo je treba izrabiti.

V vsakem kraju je govorica nekoliko drugačna. Zato se mladina rada posmehuje ljudem iz tujega kraja, češ kako čudno govore ti ljudje. To ni prav. Poslušajmo in zapisujmo, kar slišimo. Samo izposojene tujke pustimo pri miru. Brez njih prav lahko opravimo.

Čemu pa nam je treba toliko besed? Malo govoriti, pa veliko povedati, to naj velja!

Le počasi! Res, klepetcev in klepetulj nimamo radi. A kdor ima v glavi velik besedni zaklad, temu še ni treba, da se zapiše v društvo vaških klepetulj. Pač pa je pripovedovanje dolgočasno, če se vedno in vedno ponavljajo iste besede. Pomisli, če bi potovanje popisal takole:

»Od doma smo šli zjutraj ob štirih. Ko smo šli mimo Ralovčeve opekarne, je nekdo skočil pred nas. Malo smo se prestrašili pa smo šli dalje. Iz mesta smo šli na kolodvor.

Ko je prišel vlak, smo šli v voz, kjer je bilo že precej ljudi, ki so šli tudi na božjo pot. Vlak je šel kakor strela po ravnem Sorškem polju. Blizu našega cilja je prišel v bližino reke. Ko je prišel vlak na postajo, smo šli ven; potem pa smo šli po lepi cesti čez savski most, pa spet po cesti in smo srečno prišli na kraj našega potovanja.«

Kaj je tu napačnega? Prav za prav nič. Ali tisti »šli, šli, prišli«, se tolikokrat ponavljajo, da nas ušesa bole. To je grdo. Saj imamo toliko besed, ki nam isto povedo, kakor »šel, šli, prišel, prišli«. In ta sprememba v besedah je vsč ušesu, če poslušamo, in je prijetna za uho, kadar beremo.

Povejmo sedaj isti popis pota, pa porabimo zraven samo nekaj našega jezikovnega bogastva!

»Zjutraj ob štirih smo odrinili od doma. Ko smo korakali mimo Ralovčeve opekarne, je nekdo skočil ravno pred nas. Malo smo se ga prestrašili. Obstali smo za hipec, potem pa pogumno naprej. Kdo nam pa kaj more. Iz mesta smo jo mahnilo proti kolodvoru. Ko je vlak privozil, smo hiteli v voz, kjer smo našli že večje število ljudi, ki so bili prav tako namenjeni na božjo pot. Kakor strela je drvel vlak po ravnem Sorškem polju. Blizu našega cilja je zavil v dolino reke. Ko je prisopihal na postajo, smo izstopili. Po lepi cesti smo prišli na most. Onstran mostu vodi državna cesta. Šli smo po nji, a le malo časa. Srce nas je vleklo k Mariji, zato smo krenili po bližnjici in srečno prispeli do romarske cerkve.«

Ista vsebina, a brez ponavljanja. Lahko bi seveda še drugače povedali. Poizkusite!

Mislím, da zdaj veš, čemu rabimo svoj besedni zaklad.

3. Uči se!

Že vidim, kako se ti je pooblačilo jasno lice, ko si zagledal pred seboj staro pesem: »Uči se!« Pa ne gre drugače: ali se uči, ali pa nikoli ne boš znal pravilno pisati. Druge milosti ni.

Česa pa naj se učim?

Slovenski pravopis in Breznikovo »Slovensko slovnico« moraš poznati. Ne bom terjal od tebe, da znaš oboje na pamet, a prebirati moraš večkrat obe knjigi. Moraš! To je najostrejši velelnik.

In še enkrat: Pridno beri naše slovenske pesnike in pisatelje in uči se od njih pravilnega pisanja. Poglej, kako pri njih sledi misel za mislijo. Razčleni jih, da boš spoznal, kakšen red vodi njihovo pripovedovanje, kakšna je gradnja njihovega dela.

Ne beri pa dela samo enkrat. Vsaj nekajkrat moraš prebrati dovršen spis, da boš občutil lepoto. Ko si knjigo odložil, jo moraš še in še vzeti v roke, potem boš šele spoznal pisatelja in mu sledil v skrivnostne hrame njegove umetnosti.

Vtopi se tudi v slog naših pisateljev. Slog? Kako naj ti to povem? Beri dela naših pisateljev (Levstik, Jurčič, Erjavec, Finžgar, Detela, Meško, Pregelj ...). Beri pesnike (Vodnik, Prešeren, Gregorčič, Aškerc, Medved ...). No, in še druge.

Vsi so Slovenci, vsi pišejo v slovenskem jeziku, vsi pojejo slovenske besede. In vendar se pisatelj loči od pisatelja, pesnik od pesnika. Mehki, nežni Meško, pa krepki, odločni Finžgar: kakšna razlika je med obema! Sam vase zamišljeni Medved pa Gregorčič izpod toplega goriškega sonca: oba pesnika, po vsebini morda enaka, po opevanju pa tako različna.

Vidiš, to napravi slog. Lahko bi temu rekli način, kako kdo svoje misli izraža. Lahko pišemo mehko, da se vse nežne duše solzijo, lahko pa tudi krepko pritisnemo, da se iskre utrinjajo.

4. Svinčnik in papir v roke!

Včasih bereš, pa kakšne besede ne razumeš. Napravi si majhen zvezek, pa si vanj zapiši tako besedo; še bolje pa bo, če boš zapisal cel stavek, v katerem je beseda, ki je ne razumeš. Zvezek nesi s seboj v šolo in vprašaj gospoda učitelja. Morda ti bodo tovariši znali besedo razložiti, morda ti jo pojasnijo tudi starši doma.

Česar ne razumeš, zapiši in vprašaj!

Pa še nekaj.

V knjižnici si dobil knjigo. Tako ti je všeč, da bi jo najraje kar obdržal. Pa je ne smeš. Ali si jo boš kupil? Lahko, če imaš denar. Ali kaj, ko ti je všeč samo nekaj vrstic. Zaradi njih ne boš cele knjige kupoval. Kaj, ko bi si samo tisti list iztrgal iz knjige? Še misliti ne smeš kaj takega. Ali se boš na pamet naučil? Lahko, če hočeš. Samo dvomim, da boš za dalj časa obdržal vse v glavi.

Zapisana črka ostane, je rekel že stari Rimljan. Zato se tudi ti usedi in zapiši, kar ti je všeč. In da bodo imeli ti zapiski še več veljave, prepisi čedno in zraven si zapiši, od kod si prepisal.

Bereš na pr. Medvedove pesmi. Nekaj vrstic ti je všeč. Pa si jih zapišeš v zvezek:

Savlov mnogo je na sveti,
Davidov ni nič.

A. Medved: Mračni hipi
(»Poezije« I. str. 23.)

Saj veš, kaj se to pravi: Mnogo je na svetu ljudi, ki potrebujejo tolažbe, malo, skoraj nič jih ni, ki bi znali prav potolažiti. Tako si lahko iz raznovrstnih knjig nabereš mnogo dragocenih zrn. Če bi vzel zvezek čez pet, deset, čez dvajset let v roke, bi imel z njim obilo plemenitega veselja.

Zato in samo zato vzemi v roke svinčnik in zvezek. V zvezek zapiši, česar ne razumeš in kar bi rad sebi ohranil za poznejše čase.

Vezana in nevezana beseda

V berilu, pa tudi sicer najdeš po knjigah pesmi, povesti, spise, popise in kakor se imenuje to, kar je natiskanega.

Pesmi, vidiš, to so tako imenovana vezana beseda. Pesmi moraš drugače brati kakor pa povesti. Beremo jih nekam bolj gladko in umerjeno. Po določenih pravilih, ki jih tukaj ne moremo razlagati, se v pesmi vrsti navadno po en poudarjen zlog in po en nepoudarjen. Ali pa en poudarjen in po dva nepoudarjena zloga. Lahko tudi narobe: po en nepoudarjen in po en poudarjen zlog itd. Nekaj zgledov naj to pojasni. V poudarjenih je samoglasnik debeleje natisnjen.

Kaj otiraš solze, dete?
Dete ljubo, otrok moj?
Pojdi k meni in pozabi,
kar te žali pred menoj.

Ali pa:

Kje, sončece moje,
domovje je tvoje,
kam pojdeš o mraku nocoj?

Ali:

O Vrba, srečna, draga vas domača,
kjer hiša mojega stoji očeta.

Zato je treba v pesmih marsikako besedo drugače naglašati, kakor jo sicer naglašamo, n. pr.: otrok (ne otrok).

Tudi besede so mnogokrat v pesmih drugače postavljene, kakor bi jih govorili v navadnem govoru. V pismu »Jesen« pravi pesnik:

Na jug so ptice odletele,
v grmovju črni kos molči,
sinice so prišle vesele
od mrzle severne strani.

V navadnem opisu jeseni bi mi zapisali: Ptice so odletele na jug. Črni kos v grmovju nič več ne poje. Vesele sinice so priletele od mrzlega severa.

V pesmih moramo torej paziti, da pravilno beremo posamezne vrste in kitice. Paziti moramo na zloge. Pesem naj teče gladko, kakor bi voda tekla.

Silno grda je tudi navada, da nekateri počakajo na koncu vsake vrstice v pesmi; ali stoji ločilo ali ne, to jim ni nič mar.

Saj konec vrstice ni svet s plotom zabit in ni treba počakati, da plot preskočimo, n. pr.:

Nevidno angelci krilati
obletajo mu čelo, mati.
O pusti ga, naj spi!

Gotovo vam bo kak nerodnež počival za besedo »krilati«, čeprav tam ni vejice. In prav gotovo ne bo videl vejice za »čelo«; stavim, da je ne bo videl.

Bolj prosti glede naglaševanja smo pa v povestih, spisih, sploh, kadar beremo nevezano besedo. Tu se poudarjeni in nepoudarjeni zlogi ne vrste po kakih določenih pravilih.

Kadar beremo nevezano besedo, pazimo na ločila in na razločno izgovarjavo.

O deklamaciji

Pesmi večkrat tudi deklamiramo, to se pravi, govorimo jih na pamet v govorniški obliki.

Pri deklamiranju pazi na tole:

Deklamator mora pesem popolnoma in pravilno razumeti!

Deklamator mora paziti na izgovarjavo, ki naj bo zelo razločna. To je tudi namen deklamiranja. Pazi na pravilni besedni in stavkovni naglas, deklamiraj počasi, da vsi razumejo vsebino in vsako besedo!

Deklamiraj z naravnim glasom! Ne padaj z glasom na koncu vrste, ne poj! Pesem ne sme biti beračeva lajna, ki vedno enako gode.

Pri deklamiranju ne glej v strop, pa tudi ne v tla. Kdor hudo gleda, vzbuja smeh.

Vsakdo lahko postane dober deklamator. Čim več je težav, tem stanovitnejši je uspeh. Začeti pa je treba zelo zgodaj.

Kazalo

Naša beseda

Naše luči (O. Župančič) . . .	5
Tobijevi nauki sinu (Iz Tobijevih bukev poslovenil Ravnikar)	6
Z Bogom gredo (Dr. I. Tavčar)	6
Nedelja (Fr. S. Finžgar)	7
Franc Finžgar	8
* Slovo od mladosti (Prešeren)	9
* Vrbi (Fr. Prešeren)	9
Moj prvi svet (Po Iv. Preglju)	11
Materin pogreb (Ivan Cankar)	12
* Kmečka hiša (Josip Murn-Aleksandrov)	13
Hoja v šolo (Ivan Cankar) . . .	13
Ivan Cankar	14
Krt — modrijan (Drag. Kette)	15
Gospod in sveti Peter (Fr. Milčinski)	15
Kupčija (Po Jan. Rožencvetu) .	17
* Pastir (S. Gregorčič)	20
Mater je zatajil (Ivan Cankar)	21
Ošpice (Fr. Milčinski)	25
Na vernih duš večer (Iv. Rejec)	25
Kolovrat (Jos. Stritar)	26
* Zimski večer (S. Jenko)	28
* Božična (Zdravko Ocvirk) . . .	29
Jaslice (Joža Vovk)	50
* Pomlad (Anton Medved)	51
Begánice (Janez Jalen)	51
* Ubežni kralj (Fr. Levstik)	53
Martin Krpan z Vrha (Fran Levstik)	54
* Znamenje (S. Gregorčič)	40

Iz knjige prirode

Pod drobnogledom (Fr. Pengov)	41
Jesen (Janez Rožencvet)	42
Pot v gozd (Ivan Cankar)	44

* Srnica (Franc Levstik)	45
Volk Sivor (Josip Brinar)	46
Volk in pastir (Narodna)	48
Lisjak (Ivan Cankar)	48
Lisica in srnica (Josip Brinar) . .	49
Kako je vrag polhe prepeljeval (Po Josipu Jurčiču)	51
Polž (Fr. Bevk)	53
* Kadar zvezde zagorijo (Utva)	55
Sova (Ivan Cankar)	55
Nad orla (Janez Jalen)	56
* Netopir (Josip Stritar)	59
Lubadar (Ivan Pregelj)	59
Pomlad (Janez Rožencvet)	61
* Rast (Jože Dular)	63
Ptice človeške prijateljice (Fr. Erjavec)	64
* O nevihti (S. Gregorčič)	66
Po čudovitem božjem svetu (Franc Pengov)	67
Lipa (Josip Stritar)	69
* Stara lipa (Cvetko Golar)	70
V mreži (Janko Barle)	71
* Pesem koscev (Cvetko Golar)	72
O sv. Vidu (Janez Jalen)	72
Muha trepetalka (Fr. Pengov) . .	75

Naša zemlja in naš rod

* O rodni dom (O. Župančič) . . .	74
* Naše gore (Simon Jenko)	74
Veter (Vladimir Levstik)	75
Višarska Mati božja (St. Vuk) . . .	75
* Jutranja pesem ribičeva (Ant. Aškerc)	77
* Mornar (Oton Župančič)	78
Zmaj Vukotin (Janez Trdina) . . .	79
Skale (Ivan Matičič)	79
* Mary se predstavi (M. Klopčič)	81
* Breza (Simon Jenko)	82

Nekdaj in sedaj

Sojenice (Matija Valjavec)	83	Potniki (Lamennais)	111
Gorska deklica (Janez Trdina)	84	Vsakdanji kruh (Jos. Ribičič)	112
V Emoni (Peter Bohinjec)	85	* Pobratimija (S. Jenko)	115
* Atila in ribič (A. Aškerc)	87	* Zlata ptička (O. Zupančič)	116
Pradedi orjejo (Ivan Matičič)	88	Pravljica o Dravi (Narodna)	116
»Turki, Turki!« (Fr. Bevk)	90	Zdravnik (Po Axel Muntheju — Ludvik Klakočer)	117
* Janičar (Anton Aškerc)	91	Kdo je pravi grobar (Po P. J. Jovanoviću)	118
Mesta v srednjem veku (Aloj- zij Potočnik)	95	V službi človeštva (Axel Mun- the — L. Klakočer)	118
Odkritje Amerike	94	Sveta Barbara (Fr. Bevk)	120
Črna smrt (Juš Kozak)	96	Veljavnost (Po Fr. S. Finžgar- ju)	123
* Brodnik (Anton Aškerc)	97	Na sobotni večer (Iv. Dornik)	124
Kolera (Anton Koblar)	98	Nogomet (Janko Sicherl)	126
O cehih na Slovenskem (Fr. Planina)	99	Potapljač se pogrezne v vodo (Iz raznih virov)	127
Prerokovana (Fr. S. Finžgar)	102	Strgan rokav (Iz »Vrta«)	129
* Naročilo (Silvin Sardenko)	104	Zgodba o razglednici (Po Iv. Preglju)	131
Življenje v družbi		Iz minulih dni (Iz »Našega ro- da«)	132
* Daritev (Simon Gregorčič)	105	Iz zgodovine papirja (Po raz- nih virih)	135
Ljudstvo (Po Lamennaisu)	105	Misli	136
Mati (Jos. Ribičič)	106	Slovnica	139
* Kako sem se spoznal s sve- tom (Mile Klopčič)	107	Spisje in še kaj (Po Jan. Lan- gerholzu)	156
Delo (»Novi rod«)	108		
Grbavček (Filip Terčelj)	109		
Žena in dom (Marija Kmetova)	110		
* Življenje ni praznik (Simon Gregorčič)	111		

* Z zvezdico zaznamovani sestavki so pesmi.

